

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Diplomová práce

Bc. Vít Pokorný

Jak známe Ernesta Renana a Miguela de Unamuna? Dva přední evropští
intelektuálové v zrcadle české recepcce

How Do We Know Ernest Renan and Miguel de Unamuno? Two Important
European Intellectuals in the Mirror of the Czech Reception

Praha 2015

Vedoucí práce: doc. Juan A. Sánchez, Ph.D.

Rád bych poděkoval prof. PhDr. Anně Houskové, CSc., doc. Juanu A. Sánchezovi, Ph.D., PhDr. Petru Šrámkovi, Ph.D. a Mgr. Martinu Štúrovi, Ph.D. za ochotu, cenné rady a připomínky při konzultování práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci *Jak známe Ernesta Renana a Miguela de Unamuna? Dva přední evropští intelektuálové v zrcadle české recepce* vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 11. května 2015

.....

Klíčová slova

Renan, Unamuno, recepce, překlad, kritika, heterodoxie, filologie

Key words

Renan, Unamuno, reception, translation, critics, heterodoxy, philology

Abstrakt

Tato diplomová práce z oboru španělské filologie sestává ze tří hlavních částí. První část představuje úvod do filosofie Miguela de Unamuna a Ernesta Renana, interpretaci díla obou myslitelů v souvislosti s jejich životními osudy a hodnotami, které zastávali. Druhá část se zaměřuje na českou recepci Ernesta Renana v letech 1864 až 1948. Třetí část se věnuje české recepci Miguela de Unamuna v letech 1922 až 1948.

Abstract

This thesis in Spanish philology consists of three main parts. The first part represents an introduction to Miguel de Unamuno's and Ernest Renan's philosophy, an interpretation of both thinkers' writings in the context of their life stories and the values they defended. The second part is focused on the Czech reception of Ernest Renan between 1864 and 1948. The third part is dedicated to the Czech reception of Miguel de Unamuno between 1922 and 1948.

Obsah

Obsah.....	6
Předmluva.....	7
Renan, Unamuno a lekce svobody.....	9
Portrét obou myslitelů.....	9
Renanův a Unamunův životní příběh.....	10
Zkoumání možností poznání.....	12
Renanovo hledání nové podoby křesťanství.....	14
Unamunovy rozpory mezi rozumem a citem.....	16
Renan a Unamuno v roli veřejných intelektuálů.....	18
Apoštol, nebo antikrist? Ernest Renan v českých zemích.....	22
Renanovy knihy ve sbírkách českých čtenářů.....	24
Katolická reakce.....	26
Ernest Renan očima české inteligence.....	32
Tomáš Masaryk.....	32
Emanuel Rádl.....	34
Otakar Novák.....	35
Unamuno a Republika intelektuálů.....	38
Korespondence s Československem.....	38
První kontakt s Československem.....	39
Unamunův tragický pocit v letech exilu.....	40
Unamuno a jeho vidění české kultury.....	41
Zapomenuté projekty.....	43
Unamuno a pražští hispanisté.....	44
Unamunova česká četba.....	48
Československo vs. Česko-Slovensko.....	51
Ať žije republika!.....	54
Jednosměrná korespondence.....	56
Unamuno ve světle prvorepublikové kritiky.....	57
Unamuno a čeští čtenáři.....	63
Slovenská recepce.....	67
Závěr.....	70
Résumé.....	72
Resumen.....	73
Seznam použité literatury.....	75
Primární literatura.....	75
Sekundární literatura.....	78

Předmluva

Ernest Renan (1823–1892) a Miguel de Unamuno (1864–1936) patří za osobité myslitele a na následujících stránkách se budeme snažit doložit, že jejich texty skýtají dodnes inspirativní akcenty. Význam obou filosofů dokládá již to, že ač byl první z nich Bretonec a druhý Bask, Renan byl již za svého života označován za nejskvělejšího francouzského ducha své doby a na Unamuna svět pohlíží jako na předního zástupce španělské filosofie. Renan a Unamuno měli výraznou povahu, mezi intelektuály své doby byli nepřehlédnutelní; nepohybovali se pouze v oblasti humanitních věd, oba měli rovněž literární ambice. Jejich česká recepcce patří k zajímavým kapitolám dějin překladu, ukazuje totiž, jak byli v našem kontextu přijímáni autoři předznamenávající existencialismus a pohybující se na hraně esejistiky, odborné a krásné literatury.

Cílem této práce je přispět k interpretaci Renanovy a Unamunovy filosofie, přinést nové informace o tom, za jakých okolností byly Renanovy a Unamunovy knihy překládány do češtiny, s jakým ohlasem se v naší zemi setkaly a jaký měly význam pro českou kulturu druhé poloviny 19. a první poloviny 20. století.

Vlastní výklad Renanovy a Unamunovy filosofie představíme v první kapitole se záměrem osvětlit odkaz obou autorů i spojitosti mezi jejich osudy a intelektuálním zaměřením. Z primárních zdrojů pro nás budou nejdůležitější vybrané eseje obou myslitelů, Renanův spis *Život Ježíšův* (*La vie de Jésus*) a Unamunovy publicistické texty komentující Renanovy vědecké a politické postoje. Ze sekundárních zdrojů nám poslouží publikace *Miguel de Unamuno a francouzská kultura* (*Miguel de Unamuno y la cultura francesa*) Maríi de la Concepción de Unamunové Perónové, *Mladá generace roku 1898* (*Juventud del 98*) Carlose Blanca Aguinagy, *Ideologie a politika v literatuře konce 19. století (1898)* (*Ideología y política en las letras de fin de siglo (1898)*) Edwarda Inmana Foxe a *Filosofická antropologie Miguela de Unamuna* (*Antropología filosófica de Miguel de Unamuno*) Aveliny C. Lafuenteové; dále budeme vycházet z odborných článků Michela Guggenheima, Roberta G. Ingersalla, Alana Pitta, Carola J. Singleyho, Juana A. Sáncheze či Gary Saphira věnovaných Ernestu Renanovi či Migueli de Unamunovi. Pro potřeby této práce budeme citovat v češtině; není-li v poznámce pod čarou uvedeno jinak, jedná se o překlady vlastní.

Ve druhé a třetí kapitole budeme z chronologického pohledu sledovat Renanovu a U-

namunovu českou recepci. S ohledem na omezenost zdrojů, které máme k dispozici, musíme v každé z kapitol postupovat rozdílným způsobem. Zatímco v případě Unamunovy recepce se nám podařilo dohledat spisovatelovu korespondenci s českými překladateli a nakladateli, u Ernesta Renana jsme podobné štěstí neměli; objevili jsme však množství polemických textů, kterými katoličtí autoři reagovali na česká vydání Renanových knih. Nadto jsme shromáždili dobové recenze, kritiky a další písemnosti, díky nimž můžeme zkoumat motivace a strategie nakladatelů, kteří Renanovy a Unamunovy spisy uváděli na tuzemský trh, a zhodnotit, do jaké míry v českém prostředí myšlenky těchto autorů zdomácněly. Kvůli náročnosti rešerše, již by si vyžádalo detailní zpracování časopiseckých příspěvků, omezíme výběr primární literatury téměř výhradně na texty vydané v knižní podobě. Ze zástupců českých akademiků, filologů a filosofů, kteří komentovali Renanovo či Unamunovo dílo, vyhradíme větší prostor pouze nejvýznačnějším osobnostem (Václav Černý, Tomáš Masaryk, Otakar Novák, Emanuel Rádl, Zdeněk Šmíd). Abychom mohli alespoň částečně rekonstruovat dobový názor české veřejnosti na Renanovy a Unamunovy texty, zohledníme kromě poznámek v recenzích, kritikách a sekundární literatuře také podtržení a zvýraznění, která čtenáři zanechali ve výtiscích uchovaných v Národní knihovně České republiky. Přestože jsme si vědomi rizik, jež takový postup představuje, budeme předpokládat, že vpisky pocházejí přibližně z téže doby, kdy byl daný titul vydán, a je-li v knize uveden původní majitel, budeme autorství vpisků spojovat s jeho osobou. Ze sekundární literatury využijeme především knihu Miloslava Uličného *Dějiny českého překladu ze španělské literatury a z hispanoamerických literatur (Historia de las traducciones checas de literaturas de España e Hispanoamérica)*, stať Zdeňka Kouříma „Unamuno a Českoslavenko“ a studii Šárky Belisové „České překlady z francouzské literatury“.

Protože není v možnostech této práce vyčerpat všechny aspekty daného tématu, zaměříme se na léta 1864 až 1948. Obě data ve sledovaném vývoji představují zásadní mezníky: roku 1864 vyšel první český překlad *Života Ježíšova* od Ernesta Renana, únorový převrat naopak znamenal dlouhodobé přerušení Renanovy a Unamunovy české recepce. Jelikož nastupující komunistická moc vnímala oba autory jako své ideologické nepřátele, jejich texty nebyly po řadu let překládány a ocitly se na okraji zájmu odborné i široké veřejnosti.

Renan, Unamuno a lekce svobody

Portrét obou myslitelů

Miguel de Unamuno popisoval Ernesta Renana jako člověka skeptického, kritického, aktivního, až bojovného, veřejně angažovaného a zapáleného pro věc.¹ Jak vysvětlil sám Unamuno, Renan byl tak výrazná individualita, že přihlásit se k nějakému hnutí pro něj znamenalo přijmout předem vymezenou roli, zřeknout se vlastní originality a vzdát se kritického úsudku.² Renana celý život poháněla neukojitelná touha po vědění; typické jsou pro něj názorová vyhraněnost, a zároveň změny intelektuálních a filosofických pozic.³ Všechny tyto charakteristiky překvapivě přesně vystihují i samotného Unamuna – o generaci starší Renan byl pro Unamuna vzorem a ovlivnil jej nejen svými pracemi, ale i životním postojem. A když Unamuno ve svých člancích píše o Renanovi, nastavuje tak zrcadlo i sám sobě.

Podobnost mezi Unamunem a Renanem spočívá i v jejich nezařaditelnosti. Přestože oba vyrostli v katolickém prostředí, cítili odpor k jakékoli podobě dogmatismu. A je příznačné, že například Unamuna měli jeho současníci za mystika, kalvinistu, luterána, ateistu, či dokonce heretika (teologové v Unamunových textech našli pětadvacet heretických myšlenek, pro něž jej udali církevními autoritám);⁴ avšak Unamunův náboženský postoj, vyznačující se neustálými pochybami a hledáním,⁵ nemohlo žádné z takovýchto označení postihnout. V literatuře se Renan i Unamuno věnovali nejrůznějším žánrům: Renan je autorem filosofických textů, filologických statí, nejrůznějších esejí, článků i próz;⁶ Unamuno nadto skládal poezii, a dokonce vynalezl vlastní typ románu, tzv. nivolu. Renana ani Unamuna nelze jednoduše situovat na pravolevé politické škále. Unamuno se sice v mládí aktivně hlásil k socialismu, přibližně po třech letech ale stranu opustil a v politice nadále vystupoval výhradně sám za se-

¹ UNAMUNO, Miguel de. Mazzini y Renan. *La Nación*. 1920, 17. ledna 1920.

² UNAMUNO PERÓN, María de la Concepción de. *Miguel de Unamuno y la cultura francesa*. Salamanca: Universidad de Salamanca, 1991, s. 72. ISBN 9788474816648.

³ UNAMUNO, Miguel de. Mazzini y Renan. *La Nación*. 1920, 17. ledna 1920.

⁴ UNAMUNO PERÓN, María de la Concepción de. *Miguel de Unamuno y la cultura francesa*. Salamanca: Universidad de Salamanca, 1991, s. 71. ISBN 9788474816648.

⁵ Viz např. báseň „La oración del ateo“ (Bezvěřcova modlitba). UNAMUNO, Miguel de. *Poesías de Unamuno. Cataluña*. 1911, 29. července 1911 [online]. [cit. 2015-04-13]. Dostupné z: http://gredos.usal.es/jspui/bitstream/10366/80613/1/CMU_3-73.pdf

⁶ NEUBAUER, A. M. Ernest Renan. *The Jewish Quarterly Review* 1893, roč. 5, č. 2, s. 200.

be.⁷ Navzdory Renanově a Unamunově obtížné uchopitelnosti můžeme oba považovat za liberály. Liberalismus a křesťanství jsou zřejmě jediná hnutí, k nimž se dlouhodobě hlásili; jejich chápání křesťanských a liberálních myšlenek se však podstatně lišilo od většinového diskurzu. Třeba s následující Renanovou tezí by drtivá většina jeho současníků jistě nesouhlasila.

„Veškerá oficiální organizace křesťanství [...] spěje k zániku. – Zdá se, že náboženská budoucnost Evropy spočívá ve svobodném a individuálním křesťanství s nespočtem niterných podob, jakým bylo křesťanství prvních tří staletí.“⁸

Miguel de Unamuno ve své snaze o novou interpretaci křesťanství později navazoval nejen na Ernesta Renana, ale také na Friedricha Nietzscheho či na Søren Kierkegaard. Tzv. generace 98, k níž je Unamuno řazen, byla Nietzscheovou filosofií silně ovlivněna, je však nutno dodat, že ji nezřídka vykládala povrchně či zkresleně.⁹

Renanův a Unamunův životní příběh

Abychom pochopili Renanovu a Unamunovu osobnost, nutně musíme poznat jejich osudy; právě na nich je nejlépe patrné, jak se formovalo jejich cítění.

Ernest Renan pocházel z bretonské rodiny rybářů. V Bretani, Renanově domovině, měla tradičně silnou pozici katolická církev, klérus se těšil velké úctě, církevní školy navíc poskytovaly kvalitní vzdělání, což byla v bretonské společnosti obzvláště ceněná hodnota. Je tedy logické, že přemýšlivého a nadaného Ernesta rodiče poslali na studia do církevního semináře. Ve věku dvaadvaceti let u Renana nastal zlom: cítil bytostnou potřebu začít myslet svobodně, ze semináře odešel a život se rozhodl zasvětit vědě, v níž, jak doufal, mohl lépe uplatnit kritický úsudek. Tímto krokem Renan ztratil dětskou víru, na niž po zbytek svých dní (stejně jako na Bretaň svého dětství) s nostalgií vzpomínal.¹⁰ Nebylo však cesty zpět, nadále

⁷ LAFUENTE, Avelina Cecilia. *Antropología filosófica de Miguel de Unamuno*. Sevilla: Publicaciones de la Universidad de Sevilla, 1983, s. 19. ISBN 84-7405-256-4.

⁸ RENAN, Ernest. *De l'avenir religieux des sociétés modernes* [online]. [cit. 2015-04-13]. Dostupné z: http://fr.wikisource.org/wiki/De_l'Avenir_religieux_des_sociétés_modernes

⁹ SÁNCHEZ, Juan A. Krize rozumu v Unamunově kontextu. In: HOUSKOVÁ, Anna a Vladimír SVATOŇ. *Konec a počátek*. Praha: FF UK, 2012, 70–71.

¹⁰ PITT, Alan. The Cultural Impact of Science in France: Ernest Renan and the Vie de Jésus. *The Historical Journal*. 2000, roč. 43, č. 1, s. 89, 98.

mu totiž dávala smysl jen víra pochybující, snoubící se s racionálním úsudkem,¹¹ víra živá a osobně prožívaná. Namísto ní mu v semináři nabízeli silně ritualizované náboženství, o němž se později vyjádřil takto: „[...] katolictví [v 19. století] neodvratně směřovalo k tomu, že se redukuje na velkou centralizovanou sektu, jejíž vůdce bude jakýmsi vtěleným božstvem“.¹² Ze semináře si nedostudovaný kněz odnesl nesmiřitelný odpor k pověrám, falešným jistotám a berličkám v podobě dogmat či institucionalizovaných „autorit“.¹³

Miguel de Unamuno, rodák z baskického Bilbaa, byl synem drobného živnostníka; po maturitě na gymnáziu odešel do Madridu studovat filosofii a literaturu. Unamunova víra taktéž procházela mnohými zvraty a bolestným hledáním. První velká krize se u mladého baskického intelektuála dostavila v osmnácti letech,¹⁴ kdy stejně jako Renan ztratil svou dětskou víru.¹⁵ Pod vlivem pozitivismu a ve Španělsku tehdy módního krausismu chtěl Unamuno svou víru racionalizovat a cítil, že církve jej příliš svazuje.¹⁶ Po této náhlé změně smýšlení se nadchl pro vědu: nejdříve vzhlížel ke Kantovi, Hegelovi a Spencerovi, později mu uhranula „vědeckost“ marxismu.¹⁷ Socialismus podle něj představoval naději pro lidstvo – na přelomu století si od socialistického učení sliboval řešení společenských problémů, ale také v něm spatřoval možný zdroj nové univerzální víry.¹⁸ Další hluboká krize Unamuna zasáhla v březnu 1897, na jejím konci se vrátil ke křesťanství; po roce 1900 se u něj projevoval čím dál vyhraněnější individualismus.

Stejně jako Renan se ani Unamuno trvale neztotožnil s žádnou oficiální věroukou a za-

¹¹ SINGLEY, Carol J. Race, Culture, Nation: Edith Wharton and Ernest Renan. *Twentieth Century Literature*. 2003, roč. 49, č. 1, s. 32.

¹² RENAN, Ernest. *La crise religieuse en Europe*. [online]. [cit. 2015-04-13]. Dostupné z: http://fr.wikisource.org/wiki/La_Crise_religieuse_en_Europe

¹³ CHADBOURNE, Richard M. Renan's Revision of His Liberté de Penser Articles. *PMLA*. 1951, roč. 66, č. 6, s. 928.

¹⁴ AGUINAGA, Carlos Blanco. *Juventud del 98*. Madrid: Siglo XXI de España, 1970, s. 47. ISBN 84-306-0022-1.

¹⁵ UNAMUNO PERÓN, María de la Concepción de. *Miguel de Unamuno y la cultura francesa*. Salamanca: Universidad de Salamanca, 1991, s. 160. ISBN 9788474816648.

¹⁶ FOUSEK, Michal. Tolstoj a Unamuno – Vojna a mír ve světle intrahistorie. In: GRAUOVÁ, Šárka. *Literární paměť a kulturní identita: Osm studií pro Annu Houskovou*. Praha: Torst, 2008, s. 29.

¹⁷ AGUINAGA, Carlos Blanco. *Juventud del 98*. Madrid: Siglo XXI de España, 1970, s. 47–50. ISBN 84-306-0022-1.

¹⁸ SALCEDO, Emilio. *Vida de don Miguel: Unamuno, un hombre en lucha con su leyenda*. Salamanca: Anthema Ediciones, 1998, s. 92–94. ISBN 84-922437-4-0. LAFUENTE, Avelina Cecilia. *Antropología filosófica de Miguel de Unamuno*. Sevilla: Publicaciones de la Universidad de Sevilla, 1983, s. 19, 27–28. ISBN 84-7405-256-4.

níceně bojoval proti fundamentalismu. Pravdu jako středobod filosofického hledání oba chápali jako nehotovou, proměňující se a člověku nikdy zřejmou ve své celistvosti.¹⁹ Mezi předchůdce existencialismu je rovněž řadí přesvědčení, že důležitá je ta pravda, k níž má filosofující subjekt osobní vztah. Z toho oba filosofové vyvozovali morální apel: prohlašovali, že teprve víra jako výraz svobodného rozhodnutí a vztahu k pravdě zakládá autentickou existenci. Pravda – a tím pádem i víra – musí být podle Unamuna a Renana v neustálém pohybu. A aby si víra uchovala živost, věřící člověk se nesmí zbavovat pochyb a skepse.²⁰ Tuto pochybující, skeptickou víru je potřeba stále hledat – a právě hledání pravdy činí člověka vznešeným. Pro Unamuna ani pro Renana tak filosofie nebyla jakousi intelektuální hříčkou, ale vpravdě životním směřováním. Jejich hledání nikdy nemohlo dojít svého konce, celým životem je provázal duchovní neklid. Unamuno svou roli filosofa shrnul tímto způsobem:

„Mou snahou bylo, je a bude, aby ti, kdo mě čtou, přemýšleli a uvažovali nad fundamentálními věcmi, nikoliv abych jim předkládal hotové myšlenky. Vždy spíš pobouřím a nanejvýš něco vnuknou, než abych udílel instrukce. Inu, prodávám-li chléb, není to chléb, ale kvásek. [...] Je dílem svrchovaného milosrdenství probudit spícího a zatřást strnulým; a je dílem svrchované zbožnosti hledat ve všem pravdu a všude odkrývat lest, pošetilost a nejapnost.“²¹

Zkoumání možností poznání

Renan i Unamuno byli povoláním vědci – Ernest Renan působil jako historik a filolog, specializoval se na semitské jazyky a dějiny raného křesťanství; jeho baskický kolega zase vyučoval klasickou filologii na univerzitě v Salamance. Ve své době byli také jako vědci vnímáni a vědecké zaměření mělo přímou vazbu na jejich filosofické dílo.

Jak známo, ve druhé polovině 19. století ve vědě převládal pozitivismus. O to je překvapivější, že Renan ani Unamuno suché vědě nehověli a nehodlali se omezit na holá fakta; oba naopak ve svých zemích zastupovali nový způsob bádání, neodtržený od života ani

¹⁹ SÁNCHEZ, Juan A. Krize rozumu v Unamunově kontextu. In: HOUSKOVÁ, Anna a Vladimír SVATOŇ. *Konec a počátek*. Praha: FF UK, 2012, 71–75.

²⁰ UNAMUNO PERÓN, María de la Concepción de. *Miguel de Unamuno y la cultura francesa*. Salamanca: Universidad de Salamanca, 1991, s. 165. ISBN 9788474816648.

²¹ UNAMUNO, Miguel de. *Mé náboženství* [online]. [cit. 2015-04-13]. Přel. Michal Špína. Dostupné z: <http://www.malvern.cz/citanka/unamuno.html>

od duchovnosti.²² Pozitivistickou metodologií byl ovlivněn zejména Renan, v jeho chápání vědy přesto hrála podstatnou roli představitost. Na rozdíl od naprosté většiny pozitivistických textů navíc Renanovy knihy čtenáře vtahovaly a svým stylem působily téměř jako vyprávění.²³ Unamuna rovněž ovlivnil pozitivismus, a to zejména v mládí; nadšení svého bretonského kolegy pro exaktní metody ani jeho osobní víru v pokrok však nesdílel.²⁴

Na rozdíl od mnoha svých kolegů se Renan a Unamuno nezamýšleli pouze nad tím, jak věci *jsou*, ale i jaké by *mohly* či *měly být*; věda se pro ně nikdy nestala účelem, sloužila jim pouze jako prostředek pro komplexní přiblížení se k pravdě a zkvalitnění víry.

O něco méně známým proudem, jenž spoluutvářel dobové vědecké myšlení, byl scientismus. Ten ve své umírněné formě hlásal, že intelektuálové mají vést společnost k osvícení, obrodě a pokroku. Právě v tomto duchu vybízel Ernest Renan francouzskou společnost k odvážným reformám a angažoval se tak výrazně, že ve francouzském prostředí měl na diskuzi o vědě větší vliv než Charles Darwin a „být pro Renana“ znamenalo ve Francii koncem 19. století být pro reformy, pro vědu a (většinou i) pro Republiku.²⁵ Za místní podobu scientismu můžeme označit regeneracionistické hnutí ve Španělsku, jež si na konci 19. století vytklo za cíl obrodu Španělska.²⁶ K regeneracionismu se hlásila řada španělských pokrokových vědců a univerzitních pedagogů, mezi jinými i Miguel de Unamuno.

Víra se v Renanově a Unamunově vědecké práci dále projevovala tím, že si oba pěstovali silnou citlivost na omezenost lidského poznání. Postupně se vzdálili od pozitivistických pozic a vědomě si připouštěli, že věda může zkoumat pouze určité druhy jevů, konkrétně na otázky duchovní však nestačí. Proto také varovali před tím, aby si věda činila patent na pravdu, důsledně odmítali „objektivní“ důkazy Boží existence či neexistence jako prázdné poučky a zdůrazňovali, že víra se nikdy neomezuje na suchou logickou úvahu, odtrženou od života a myšlení konkrétního jednotlivce. Renan nadto otevřeně prohlásil, že nic ve světě Boží existenci ani neexistenci přímo nedokazuje.²⁷ Čistá racionalita byla pro Renana

²² SÁNCHEZ, Juan A. Krize rozumu v Unamunově kontextu. In: HOUSKOVÁ, Anna a Vladimír SVATOŇ. *Konec a počátek*. Praha: FF UK, 2012, 71–72.

²³ PITT, Alan. The Cultural Impact of Science in France: Ernest Renan and the Vie de Jésus. *The Historical Journal*. 2000, roč. 43, č. 1, s. 85, 91.

²⁴ „Renanovský scientismus a jeho víra v efektivitu technických kompetencí jsou nám velmi vzdálené.“ UNAMUNO, Miguel de. Renan sobre la política. *El Mercantil Valenciano*. 1919, 10. září 1919 [online]. [cit. 2015-04-13]. Dostupné z: <http://gredos.usal.es/jspui/handle/10366/81537>

²⁵ Tamtéž, s. 79, 87.

²⁶ AGUINAGA, Carlos Blanco. *Juventud del 98*. Madrid: Siglo XXI de España, 1970, s. 50. ISBN 84-306-0022-1.

²⁷ INGERSALL, Robert G. Ernest Renan. *The North American Review*. 1892, roč. 155, č. 432, s. 609.

i Unamuna krajně podezřelá²⁸ a v rámci svých disciplín hájili možnost subjektivního pohledu na zkoumané téma. Pregnantně to vyjádřil Unamuno větou: „Nezajímá mne, co chtěl Cervantes vyjádřit, nýbrž co můžeme vidět a tvořit v jeho díle.“²⁹

Renanovo hledání nové podoby křesťanství

Ernest Renan si získal světovou proslulost jako filolog tím, že vědeckému zkoumání podrobil bibli. Provedl historickou, jazykovou a literární analýzu Písma a podařilo se mu prokázat, že podoba žalmů i evangelií se během staletí vyvíjela³⁰ nebo že žalmy a evangelia si v některých místech protirečí. Z pozice vědce navíc Písmu vytýkal „chyby“, tedy všechny zázraky, jež se podle něj jednoduše „nemohly stát“. V jeho době to vyvolalo senzací – či spíše neslýchaný skandál.

Vrcholem Renanova díla se stal spis *La vie de Jésus* (*Život Ježíšův*, 1863, č. 1864), v němž Renan interpretuje Ježíšův úděl a jeho poslání. Charakter této knihy je nejednoznačný: vedle vědeckých argumentů se v ní setkáme i se sugestivním líčením nebo s autorovými úvahami o Ježíši; text má filosofický, morální i politický přesah. Jde tedy o uměleckou biografii, filosofický spis a částečně také o odbornou studii zároveň.

Při psaní *Života Ježíšova* Renan vycházel z vlastní fascinace touto postavou a kladl si za cíl přiblížit Ježíše modernímu člověku tak, aby jeho příběh a myšlenky věřícího oslovovaly a staly se pro něj inspirací v osobním životě. Renan chtěl postavu Ježíše zbavit nánosů tradičních mýtů, a tak kategoricky odmítal veškeré zázraky včetně zmrtvýchvstání. O Ježíši mluvil jako o člověku,³¹ jenž žil v naprosté shodě se svým svědomím, nedbal o pozemské statky, plně rozvinul svou osobnost,³² prošel výraznou proměnou a díky ní se ocitl pravdě blíže než kdokoli jiný z lidí. Skutečnost, že Renan mluvil o Ježíši jako o člověku, nikoli jako o Božím synu, je naprosto klíčová – spojení „Boží syn“ se v knize objevuje pouze na několika

²⁸ PITT, Alan. The Cultural Impact of Science in France: Ernest Renan and the Vie de Jésus. *The Historical Journal*. 2000, roč. 43, č. 1, s. 88. FOUSEK, Michal. Tolstoj a Unamuno – Vojna a mír ve světle intrahistorie. In: GRAUOVÁ, Šárka. *Literární paměť a kulturní identita: Osm studií pro Annu Houskovou*. Praha: Torst, 2008, s. 30.

²⁹ UNAMUNO, Miguel de. *Epistolario americano*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 1996, s. 579. ISBN 9788474819816.

³⁰ INGERSALL, Robert G. Ernest Renan. *The North American Review*. 1892, roč. 155, č. 432, s. 608, 614.

³¹ Tamtéž, s. 609, 613.

³² PITT, Alan. The Cultural Impact of Science in France: Ernest Renan and the Vie de Jésus. *The Historical Journal*. 2000, roč. 43, č. 1, s. 91.

málo místech a Renan jej vysvětluje jako pouhý výraz synovské lásky k Bohu.

„Jeho Boží království bylo bezpochyby příští apokalypsou, jež se měla odehrát [...]. Bylo to však rovněž – a dost možná především – království duše, tvořené svobodou a synovskou láskou, kterou ctnostný člověk lne ke svému Otci.“³³

S upozaděním Ježíšova božství úzce souvisí Renanovo chápání Božího království. Jak bretonský filosof popsal v eseji „Přirodní vědy a vědy historické“ (Les Sciences de la nature et les Sciences historiques, 1863), cílem lidského bytí má být ustavování vlády ducha na tomto světě; právě vnášením smyslu do tohoto světa se podle něj může aktivní jedinec přiblížit Bohu a skrze dílo, jemuž se propůjčil, dosáhnout nesmrtelnosti.

„Vláda ducha je dílem vlastním lidstvu. [...] Na miliardy let se obrátíme v prach; ony nepočtené molekuly, jež tvoří naše tělo, podlehnou rozkladu a projdou nesčíslnými proměnami; my však *budeme vzkříšeni* ve světě, jež jsme pomohli stvořit.“³⁴

Může se nám zdát zvláštní, že Renan se Ježíšem nezabýval jen jako historickou postavou, ale že v první řadě psal o své vlastní představě Ježíše. Za tímto účelem na mnoha místech otevřeně „opravuje“ evangelia – a kde mu nestačily argumenty, zapojil představivost. Renan kupříkladu tvrdí, že Ježíš si dobře rozuměl s prostým lidem, že na otázku, zda je mesiáš, veleknězi zřejmě neodpověděl nebo že Ježíši spílali oba lotři, které spolu s ním ukřižovali.

Renanův spis provokoval dobové publikum i tím, že autor se do postavy Ježíše vcítil tak věrně, až se s ní ztotožnil. Není náhodou, že Renan Ježíše vykresluje jako morálního anarchistu, duchovního revolucionáře, reformátora víry³⁵ a nápadně u něj zdůrazňuje, že se zřekl dogmat a pověr, že nedůvěřoval institucím či že věřícím nabízel svobodu svědomí a navýsost osobní podobu víry.

„Ježíš je v jistém ohledu anarchista, jelikož u něj nenajdeme jedinou myšlenku týkající se světské vlády. Tato vláda pro něj zkrátka a jednoduše znamená zlořád.“³⁶

³³ RENAN, Ernest. *Vie de Jésus* [online]. Paris: Michel Lévy Frères, 1863 [cit. 2015-04-13]. Dostupné z: http://fr.wikisource.org/wiki/La_Vie_de_Jésus/Texte_entier

³⁴ RENAN, Ernest. *Les Sciences de la nature et les Sciences historiques* [online]. [cit. 2015-04-13]. Dostupné z: http://fr.wikisource.org/wiki/Les_Sciences_de_la_nature_et_les_Sciences_historiques

³⁵ INGERSALL, Robert G. Ernest Renan. *The North American Review*. 1892, roč. 155, č. 432, s. 610.

³⁶ RENAN, Ernest. *Vie de Jésus* [online]. Paris: Michel Lévy Frères, 1863 [cit. 2015-04-13]. Dostupné z: http://fr.wikisource.org/wiki/La_Vie_de_Jésus/Texte_entier

Vyzdvihoval-li Renan u Ježíše moment konverze od judaismu ke křesťanství, v Renanově životě najdeme srovnatelně důležitý obrat od náboženství k vědě. Jestliže Renan o Ježíši mluvil jako o předchůdci vědeckého myšlení³⁷ či jako o muži prostého původu, jenž překonal svůj nízký společenský status, můžeme na pozadí této charakteristiky jasně číst Renanův vlastní sebeobraz.³⁸ Shoda jde i do naprostých detailů: Renan se například zmiňuje, že Ježíš nacházel inspiraci v přírodě. Přitom Renan sám se během práce na knize vypravil do Galileje, aby si mohl lépe představit, jak tamější prostředí působilo na Ježíšovu povahu.³⁹

Život Ježíšův ťal do živého: Vatikán za něj autora exkomunikoval, francouzské druhé císařství jej zbavilo prestižního místa na Collège de France,⁴⁰ a zároveň se z titulu okamžitě stal světový bestseller. Spis mocně působil na dobové kulturní klima a mimo jiné přispěl k vážné roztržce mezi konzervativním a liberálním křídlem katolické církve ve střední Evropě; liberální křídlo katolíků se později seskupilo v hnutí, jež vstoupilo do dějin jako křesťanský modernismus. Dopad *Života Ježíšova* tak nezůstal omezen na intelektuální kruhy a silně ovlivnil společenské i politické dějiny.⁴¹

Unamunovy rozpory mezi rozumem a citem

Renanovo učení v oblasti etiky, filosofie a víry bychom mohli shrnout pojmem morální anarchismus.⁴² Četbou Renana, Nietzscheho a Kierkegaarda se na přelomu 19. a 20. století nechal inspirovat Miguel de Unamuno, když hledal vlastní, nedogmatickou podobu víry. Stejně jako jeho vzory zaujal i Unamuno opozici vůči oficiálnímu kultu. Unamunův vztah ke společensko–mocenským institucím včetně katolické církve byl veskrze destruktivní. Ale ačkoli měl Unamuno jistý čas blízko k anarchismu, nikdy nepřijal myšlenku prosazování

³⁷ PITT, Alan. The Cultural Impact of Science in France: Ernest Renan and the Vie de Jésus. *The Historical Journal*. 2000, roč. 43, č. 1, s. 91.

³⁸ ALAYA, Flavia M. Arnold and Renan on the Popular Uses of History. *Journal of the History of Ideas*. 1967, roč. 28, č. 4, s. 571.

³⁹ PITT, Alan. The Cultural Impact of Science in France: Ernest Renan and the Vie de Jésus. *The Historical Journal*. 2000, roč. 43, č. 1, s. 94.

⁴⁰ SAPHIRO, Gary. Nietzsche contra Renan. *History and Theory*. 1982, roč. 21, č. 2, s. 195.

⁴¹ PITT, Alan. The Cultural Impact of Science in France: Ernest Renan and the Vie de Jésus. *The Historical Journal*. 2000, roč. 43, č. 1, s. 79.

⁴² FOX, Edward Inman. *Ideología y política en las letras de fin de siglo (1898)*. Madrid: Espasa-Calpe, 1988, s. 53. ISBN 9788423918720.

názorů či změny poměrů násilím.⁴³

Již jsme se zmínili, že Miguel de Unamuno prožil několik vážných duchovních krizí – v porovnání s vyrovnanějším, poněkud akademičtějším Renanem se může Unamuno jevit téměř jako rozpolcená osobnost. V Unamunovi se po celý život svářil skeptický, racionální vědec a citově založený umělec intuitivně Inoucí ke křesťanství. Po opuštění racionalismu Unamuno svou novou víru založil na neustálém konfliktu citu a rozumu;⁴⁴ víra pro něj znamenala nejen pochyby, ale přímo boj se samotným Bohem. V eseji „Mé náboženství“ (Mi religión, 1907) to vyjádřil následovně:

„Dobrá, a zeptají se mě tedy: ‚Jakého jsi náboženství?‘ A já odpovím: mým náboženstvím je hledat pravdu v životě a život v pravdě, a to i s vědomím, že zaživa je nenajdu; mým náboženstvím je ustavičně a neúnavně bojovat s tajemstvím; mým náboženstvím je bojovat s Bohem až do svítání, jako s ním bojoval Jákob.“⁴⁵

Unamuno vycházel z předpokladu, že strach ze smrti a touha po nesmrtnosti člověku umožňují odkrýt smysl vlastního života. Třebaže racionální úvahou Unamuno dospěl k tomu, že žádný život věčný neexistuje, celým srdcem si přál, aby tomu tak bylo; přiznával, že konečnost jeho existence jej naplňuje takovou úzkostí, že namísto kruté pravdy (již mu nabízí rozum) volí milosrdnou lež citu, aby nepropadl skepsi a dále mohl smysluplně žít. Cit je tím pádem jediná cesta, jež podle Unamuna vede k Bohu;⁴⁶ za předmět své víry Unamuno označil užitečnou lež, jež člověka drží při životě, a rezignoval na možnost vyváženého vztahu mezi rozumem a vírou: veškerou pozornost upřel na víru. Víra v Boha podle Unamuna předně znamená, že věřící věří, že věří; a vzhledem k tomu, že víra je věc čistě osobní, každý věřící si – jak říká Unamuno – vytváří vlastního Boha.

Takto se zrodila Unamunova exaltovaná individuální víra.⁴⁷ Abychom Unamunovu představu vystihli úplně, zbývá dodat, že ačkoli choval silnou nedůvěru k církvi a sám byl

⁴³ FOUSEK, Michal. Tolstoj a Unamuno – Vojna a mír ve světle intrahistorie. In: GRAUOVÁ, Šárka. *Literární paměť a kulturní identita: Osm studií pro Annu Houskovou*. Praha: Torst, 2008, s. 30.

⁴⁴ SÁNCHEZ, Juan A. Krize rozumu v Unamunově kontextu. In: HOUSKOVÁ, Anna a Vladimír SVATOŇ. *Konec a počátek*. Praha: FF UK, 2012, 75–77.

⁴⁵ UNAMUNO, Miguel de. *Mé náboženství* [online]. [cit. 2015-04-13]. Přel. Michal Špína. Dostupné z: <http://www.malvern.cz/citanka/unamuno.html>

⁴⁶ UNAMUNO PERÓN, María de la Concepción de. *Miguel de Unamuno y la cultura francesa*. Salamanca: Universidad de Salamanca, 1991, s. 169. ISBN 9788474816648.

⁴⁷ Jistá exaltovanost se projevovala i v Unamunově stylu, českého čtenáře můžeme odkázat na Unamunovo pojednání *Tragický pocit života v lidech a národech* (*Del sentimiento trágico de la vida*, 1913, č. 1927). V otázce stylu se nabízí zajímavé srovnání s Renanem a jeho ostrým, jednoznačným způsobem vyjadřování.

přesvědčeným individualistou, Boha definoval jako výhradně kolektivní pojem a zastával názor, že k Bohu může věřící spět jedině na základě sdílení své osobní víry ve svobodném společenství.

Renan a Unamuno v roli veřejných intelektuálů

Co se týče koncepce víry, Renan a Unamuno se shodují ve snaze křesťanské učení reformovat a oživit jeho myšlenky pro moderního člověka. Podobě víry, kterou zastávali, jsme věnovali poměrně velký prostor kvůli tomu, že právě z ní odvozovali svůj světonázor a svou angažovanost. A bez ohledu na to, jaký máme názor na vědu, na víru či na místo víry ve vědě, jsou činy, k nimž vědecké poznání a víra vedly Renana a Unamuna, pozoruhodné.

Ernest Renan cítil nesmírnou skepsi k politice. Jako vzdělanec, nezávislý duch a upřímný idealista se nikdy nedokázal angažovat v jakékoli politické straně,⁴⁸ o to více se však o politiku zajímal⁴⁹ a do veřejného dění vstupoval. V článcích, esejích, přednáškách a knihách se vyjadřoval k aktuálním otázkám. Cíleně si vybíral choulostivé problémy, ve svých formulacích uměl vystihnout pravou podstatu věci a díky nadhledu dokázal lépe než kdo jiný nabídnout perspektivu, jak z konfliktu vykročit dál. Nezaměřoval se pouze na aktuální podobu sporu či na jeho historické důvody, své zorné pole se snažil posunout do budoucnosti, proto byl o několik kroků před událostmi.

Například po vypuknutí prusko-francouzské války vyšla dlouhá esej „Válka mezi Francií a Německem“ (La Guerre entre la France et l'Allemagne, 1870), v níž Renan – navzdory většinovému diskurzu – neupadl ani do defétismu, ani do šovinismu. Svě vlastní nestranil, přestože se nacházela ve stavu krajního ohrožení, naopak ji tvrdě kritizoval za chyby, jež vedly k vypuknutí války. Jeho nezávislá pozice mu umožnila za daným konfliktem vidět možné budoucí spojení Evropy, jež by zabránilo válkám. Svě krajany Renan nevyzýval k odplatě, ale k větší občanské svobodě, liberály zavazoval k úsilí o světový mír a spojení

⁴⁸ Roku 1869 Ernest Renan vycítil, že by své zemi v politické funkci mohl prokázat službu, proto kandidoval ve volbách, avšak pouze jako nezávislý. GUGGENHEIM, Michel. Le Patriotisme de Renan. *The French Review*. 1954, roč. 28, č. 2, s. 129.

⁴⁹ „Ernest Renan, jenž patřil mezi ty, kdo vykonali pro občanské a laické školství a pro francouzskou politiku nejvíce, věřil, že myslitel, filosof a básník se musí, ano, musí zabývat správou věcí veřejných ve své zemi; na druhou stranu prohlašoval, že pokud se vzdělaný odborník nechá zatáhnout do aktivní politiky, projevuje tím ‚malost ducha, vlastní člověku, který nikdy neporozuměl vznešenosti vědy‘.“ UNAMUNO, Miguel de. Renan sobre la política. *El Mercantil Valenciano*. 1919, 10. září 1919 [online]. [cit. 2015-04-13]. Dostupné z: <http://gredos.usal.es/jspui/handle/10366/81537>

národů. Jeho vize předběhla svou dobu přinejmenším o osmdesát let. A rozumí se, že ve vy-
pjaté atmosféře roku 1870 se jeho esej setkala s naprostým neporozuměním; na to se však
Ernest Renan ani v nejmenším neohlížel.⁵⁰

Podobně tak v eseji „Náboženská krize v Evropě“ (La crise religieuse en Europe, 1874)
Renan naznačil pozdější tok dějin: nelítostně kritizoval konzervativní postoje katolické církve
dobrých devadesát let před Druhým vatikánským koncilem. Vztahem církve a státu se zabýval
více než dvě desetiletí předtím, než Francouzská republika jako první stát na světě zavedla
odluku církve od státu. Odsuzoval národovectví, šovinismus a revanšismus přibližně čtyřicet
let předtím, než vyvolaly první světovou válku. V tomto výčtu bychom mohli dlouho
pokračovat.

Miguel de Unamuno byl k politice taktéž skeptický, a přesto se i on cítil povolán do ve-
řejného dění zasahovat.⁵¹ Smysl pro odpovědnost se u Unamuna projevil mj. tím, že v u-
niverzitní Salamance po mnoho let zastával úřad rektora, za druhé španělské republiky se stal
jedním z předních politických představitelů města a platil za veřejnou autoritu.

Ve svých společensky laděných textech se Unamuno zaměřoval především na úpadek
Španělska na přelomu 19. a 20. století, jeho příčiny a možnost kulturní i morální obrody
země. Podobně jako Renan nedbal na nepochopení, s nímž se setkával; v eseji „Mé
náboženství“ si dokonce nonkonformismus vetkl do štítu.⁵²

Renan a Unamuno vystupovali z pozice veřejných intelektuálů, cítili se odpovědní
toliko svému svědomí a byli lhostejní k tomu, zda jsou u lidu a vrchnosti oblíbeni, či nikoli.
V zájmu odpovědnosti si tak mohli zachovat nestrannou tvrdost – ať se vyjadřovali k ja-
kémukoli tématu, jejich ambicí vždy bylo odhalit pravdu, jakkoli nepohodlná se mohla zdát.
Mlčení pro ně bylo nepřijatelné. Pevnost Renanových a Unamunových názorů osvědčila nejen
nenávisť národovců, ale také pronásledování ze strany církve a státu; nezlomily je ztráta

⁵⁰ NEUBAUER, A. M. Ernest Renan. *The Jewish Yuarterly Review* 1893, roč. 5, č. 2, s. 203.

⁵¹ Více viz UNAMUNO, Miguel de. Renan sobre la política. *El Mercantil Valenciano*. 1919, 10. září 1919
[online]. [cit. 2015-04-13]. Dostupné z: <http://gredos.usal.es/jspui/handle/10366/81537>

⁵² „Spisovatelé mají strach, že se zesměšní. Stávalo a stává se jim to co mnohým: raději vytrpí urážku uprostřed
ulice, neboť mají strach, že budou spatřeni s kloboukem na dlažbě, jak je zatýká policajt. Já ne; cítil-li jsem
potřebu křičet, křičel jsem. Nikdy jsem se nedržel toho, čemu se říká decorum.“ UNAMUNO, Miguel de. *Mé
náboženství* [online]. [cit. 2015-04-13]. Přel. Michal Špína.
Dostupné z: <http://www.malvern.cz/citanka/unamuno.html>

povolání, nucený exil (Unamuno) ani exkomunikace (Renan).⁵³

Zmíněná nestranná tvrdost se nikterak nevylučuje s Renanovým a Unamunovým patriotismem: svou vlast oba milovali a trpěli s ní; nepovažovali ji však za absolutní hodnotu.⁵⁴ Právě proto cítili povinnost dávat společnosti konstruktivní kritiku.⁵⁵ Renan přímo napsal, že vlastenectví pro něj znamená povinnost přiznat, že jeho národ pochybil, pokud se tak stalo.⁵⁶ A Renanova věta „To kvůli tomu, že svou vlast milujeme, jsme k ní občas trochu tvrdí.“⁵⁷ by dodnes mohla a měla být mottem skutečných vlastenců. Hodí se připomenout, že Renan byl ve své (byť ve skrytu láskyplné) kritice skutečně nesmlouvavý; někdy zacházel tak daleko, že nad Francií vyzdvihoval Německo a katolické církvi, k níž se hlásila drtivá většina francouzského obyvatelstva, dával za vzor protestantství. Unamunův postoj k vlastenectví byl velmi blízký Renanovu, což dokládá i notoricky známý výrok „bolí mě Španělsko“.

Aby byl obraz úplný, zbývá doplnit, že i Renan a Unamuno se během svého života dopustili vážných omylů. Unamunovi se vyčítá zejména to, že po vypuknutí občanské války ve Španělsku podpořil pučisty; krátce poté však svou podporu povstalcům veřejně odvolal a těsně před smrtí se přiklonil na stranu Republiky. Některé Renanovy názory byly zase ovlivněny dobovým rasismem a předsudky vůči mimoevropským kulturám, za což jej kritizovali Aimé Césaire a Edward W. Said.⁵⁸ Měli bychom si však připomenout, že snad žádná výrazná osobnost není bezrozporná, také proto se těmto nedostatkům hodí přiznávat jen takové místo, jaké jim náleží, a nepřehlížet kvůli nim jiné, možná podstatnější momenty z Renanova a Unamunova odkazu.

Závěrem můžeme shrnout, Renan a Unamuno si jsou pozoruhodně podobní v touze po věděni i v upřímném hledání víry, ve snaze myslet svobodně a v úsilí o autentickou existenci. Díky své odborné fundovanosti, veřejné angažovanosti, schopnosti nahlédnout problémy z jiné perspektivy a posunout veřejnou diskuzi dál předcházeli vývoj událostí a spo-

⁵³ HENNEMAN, John Bell. An Ancient and a Modern Philosophical Thinker. *The Sewanee Review*. 1906, roč. 14, č. 1, s. 116.

⁵⁴ GUGGENHEIM, Michel. Le Patriotisme de Renan. *The French Review*. 1954, roč. 28, č. 2, s. 131.

⁵⁵ Tamtéž, s. 128, 130.

⁵⁶ SINGLEY, Carol J. Race, Culture, Nation: Edith Wharton and Ernest Renan. *Twentieth Century Literature*. 2003, roč. 49, č. 1, s. 38.

⁵⁷ GUGGENHEIM, Michel. Le Patriotisme de Renan. *The French Review*. 1954, roč. 28, č. 2, s. 130. Autor cituje z Renanovy knihy *Feuilles détachées* (1892).

⁵⁸ CÉSAIRE, Aimé. Pojednání o kolonialismu. Přel. Karolína Koukolová. *Plav*. 2013, roč. 9, č. 11, s. 21–23. SAID, Edward W. *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. Přel. Petra Nagyová. Praha; Litomyšl: Paseka, 2008.

luurčovali myšlení svých současníků. Jejich život i dílo tak zůstávají dodnes platnou výzvou.

Apoštol, nebo antikrist? Ernest Renan v českých zemích

Myšlenky Ernesta Renana do českých zemí začaly pronikat v šedesátých letech 19. století, tedy v období, které v rámci českého národního obrození znamená začátek rozmachu tvůrčích sil. Jak vysvětluje Šárka Belisová, logika domácích potřeb tehdy diktovala upřednostňování určitých děl překladové literatury a překladatelská aktivita prokazovala samostatnost vycházející z její základní funkce zprostředkovatele kontaktů s cizími kulturami.⁵⁹ Zatímco některé z překladů zapadly do předem připravené půdy, jiné domácímu vývoji předcházely; dobrý příklad druhého typu textů představuje první český překlad Renanova *Života Ježíšova* (*Vie de Jésus*, 1863), jenž vyšel pouhý rok po francouzském originálu.

Titul byl přijat s takovým zájmem,⁶⁰ že ještě téhož roku se na pulty knihkupectví dostalo druhé, opravené vydání.⁶¹ Autor předmluvy představuje Renanovo pojednání jako vědeckou studii založenou na zkoumání bible a historických pramenů, která odporuje učení katolické církve a stala se světovým bestsellerem.⁶² Dále upřesňuje, že Renanovo dílo, bojující proti fanatismu, pověrám a předsudkům, je určené pro kriticky myslícího člověka a Ježíše zpodobňuje jako člověka proto, aby na čtenáře mohlo lépe účinkovat.⁶³

Zhruba o padesát let později se *Život Ježíšův* dočkal dvou zcela nových překladů, a to z němčiny⁶⁴ a z francouzštiny.⁶⁵ Je příznačné, že tato nová vydání vycházela v podobě levných sešitků a že druhý převod *Života Ježíšova* z francouzštiny byl pořízen na základě upravené

⁵⁹ BELISOVÁ, Šárka. České překlady z francouzské literatury. In: *Kapitoly z dějin českého překladu*. Praha: Karolinum, 2002, s. 85.

⁶⁰ „Tento vlastně první díl teprve vznikajících mnohosvazkových *Dějin počátků křesťanství* (*Histoires des origines du christianisme*, 1863–1883) Ernesta Renana se u nás setkal s živým zájmem (v souvislosti s odpoutáním z vlivu církevních dogmat), třebaže o jeho autora (spolu s dalšími představiteli francouzského pozitivismu) se bude zajímat hlavně až generace let devadesátých systematicky bude u nás překládán od přelomu 19. a 20. století.“ Tamtéž, s. 85–86.

⁶¹ RENAN, Arnošt. *Život Ježíšův*. Druhé, opravené vydání. Praha: A. G. Steinhauser, 1864.

⁶² „Úspěch, jehož dočkalo se jak v původním vydání francouzském, tak v překladech do jiných jazyků, svědectví nejlepší dává o jeho vnitřní ceně, o níž pronesli úsudek příznivý všickni posuzovatelé.“ Tamtéž, s. 3.

⁶³ „Rozumné líčení Ježíšova života, zakládající se na bibli a jiných pramenech dějepisných, nesrovnává se ovšem s učením církve katolické, ano přímo jemu odporuje, avšak kdo umí a chce přemýšlet, snadno pozná sám, kde pravda se nalezá. [...] Vzmáhající se vůbec vzdělání a osvěta, jakož i vždy větší dospělost člověčenstva žádá toho, by také v náboženství šířilo se světlo a pověra, předsudky a zaslepený fanatism za své vzaly.“ Tamtéž, s. 3–4. (Na tomto i na jiných místech zachováváme původní podobu citací. V citacích neopravujeme překlepy ani pravopisné chyby.)

⁶⁴ RENAN, Arnošt. *Život Ježíšův*. Přel. Fr. P. Soukup. Druhé nezměněné vydání. Praha: Grafie, 1913.

⁶⁵ RENAN, Ernest. *Život Ježíšův*. Přel. Adolf Gottwald. Praha: Nakladatelství J. Otto, [1917].

verze pro lid, k níž připojil k úvodní slovo sám Ernest Renan.⁶⁶ Nakladatelé totiž usilovali o to, aby se Renanova díla ve velkých nákladech šířila mezi co nejširší publikum, a to včetně dělnických tříd. Z českých překlud vyplývá, že nakladatele nevedla zdaleka jen vidina zisku, ale také (a dost možná především) představa, že Renanovy spisy pomohou osvobodit českou veřejnost od dogmat, předsudků a kontroly domnělých autorit. Snahy o naplnění tohoto velkolepého plánu vrcholily na přelomu 19. a 20. století, kdy byla Renanova díla do češtiny překládána soustavně.

V průběhu této kampaně se českým čtenářům dostal do rukou nejdříve spis *Apoštolé* s podtitulem *Dějiny počátků křesťanství od smrti Ježíšovy až k velkým missiím sv. Pavla*.⁶⁷ O jeho vydání se přičinilo nakladatelství Vzdělávací bibliotéka,⁶⁸ jež čtenáře ujistovalo o tom, že „překlady dalších děl Renanových se připravují“. Zvážíme-li, že ve stejné edici vyšly tituly *Anarchisté* od J. H. Mackaye či *O svobodě, Poddanství žen a Úvahy o vládě ústavní* od J. S. Milla, nepřekvapí nás, že exemplář dochovaný v pražském Klementinu původně vlastnily takové organizace jako Sdružení komunistických bezvěrců v Berouně a Svaz dělnictva průmyslu papírového lučebního a gumového v Rakousku (skupina Beroun), posléze Mezinárodní všeodborový svaz v Československé republice (sekce dělnictva lučebního průmyslu, skupina Beroun).

V roce 1897 vyšel česky Renanův *Antikrist*,⁶⁹ jenž měl posílit lidovou osvětu. Nakladatelovo přesvědčení o důležitosti poslání, které měla kniha plnit, dobře odráží text na zadní straně přebalu: „Váženému čtenářstvu našemu! Ve čtrnáctém sešitku ukončen bude třetí spis Renanův ‚Apoštolé‘. Jsme přesvědčeni, že získali jsme si vydáním spisů těchto opravdových zásluh, že rozšířili jsme v mnoha tisících exemplářů spis tak oduševnělý, povznášející ducha i mysl člověka.“ Zmíněný text navíc potvrzuje, že Renanova díla měla zaplnit mezeru po chybějících sociálních a myslitelských dílech domácí provenience.⁷⁰

⁶⁶ „Bylo mi dopřáno načrtnout obraz Ježíšův, jemuž se dostalo jakési pozornosti, a tu považoval jsem za svou povinnost podati ten obraz v podobě vhodně upravené chudým, zarmouceným tohoto světa, těm, které Ježíš nejvíce miloval. Protože mnozí litovali, že kniha cenou i objemem není přístupna všem, obětoval jsem úvod, poznámky a některá místa textu, jež předpokládala čtenáře dosti zběhlého v odborných bádáních kritických.“ Tamtéž, s. 3.

⁶⁷ RENAN, Arnošt. *Apoštolé. Dějiny počátků křesťanství od smrti Ježíšovy až k velkým missiím sv. Pavla*. Přel. Bořivoj Vajgrt. Praha: Vzdělávací bibliotéka, [1896?].

⁶⁸ Knižnici založil a v 90. letech 19. století řídil Karel Stanislav Sokol.

⁶⁹ RENAN, Arnošt. *Antikrist*. Přel. F. P. Soukup. Praha: Dělnická tiskárna, 1897.

⁷⁰ „Jelikož spisů sociálních – ať poučných, ať zábavných – dosud v české literatuře jest poskrovnu, změníme dosavadní volné vycházení děl v sešitech na pravidelnou sbírku s názvem Výběr nejlepších spisů sociálních

V téže době se český čtenář mohl seznámit s Renanovými *Filosofickými dramaty*.⁷¹ Ta oproti klasickým divadelním hrám kladla na čtenáře vyšší nároky: podle předmluvy měla odpovídat dramatickému ztvárnění idejí a spisovatel nepředpokládal jejich scénické uvedení.⁷² Poněkud nezvyklou formu pro zachycení filosofických úvah autor vysvětlil následovně:

„V myslí mé jest tento svazek pokračováním mých *Dialogů filosofických*. V současném stavu ducha jest dle mého mínění dialog nejprůměřenější formou k vyslovení filosofických idejí. Pravdy tohoto druhu nemají být ani přímo popírány, ani přímo tvrzeny; ony nemohou nikdy býti předmětem zkušebným. Jedině lze představití jich různou tvárností, ukázati jich silnou i slabou stránku, jich nutnost, jich rovnocennost. [...] Příčina vězí v základním rozdílu mezi pojmem věřiti a pojmem věděti, mezi míněním a jistotou.“⁷³

Těsně před vypuknutím první světové války byly publikovány *Vzpomínky z mládí*;⁷⁴ kniha vyšla v podobě konvolutu nákladem Karla Stanislava Sokola. Nadšení pro Renana v Čechách zřejmě postupně opadávalo: po *Vzpomínkách z mládí* následovala jen nová vydání u nás již známých děl, *Života Ježíšova*⁷⁵ a *Vzpomínek z dětství a jinošství*.⁷⁶

Renanovy knihy ve sbírkách českých čtenářů

Cenné, třebaže kusé informace o tom, jak čeští čtenáři vnímali Ernesta Renana, nám mohou poskytnout zvýraznění a vpisky, které se dochovaly ve svazcích Národní knihovny v Praze. Ze stavu nejstaršího exempláře *Života Ježíšova*⁷⁷ se můžeme domýšlet, že liberální část českého publika oslovovalo Renanovo kritické zkoumání bible,⁷⁸ horlení proti zázrakům a úcta k Ježíši jako člověku, který se nejvíce přiblížil k Bohu a jenž může být pro věřícího

poučných i zábavných a koncem každého měsíce vyjde objemný sešit hustého tisku v dosavadní nízké ceně 15 kr. nebo v předplacení na 10 sešitů pouze 1 zl. 50 kr. i s poštovní zásilkou.“ Tamtéž, přebal.

⁷¹ RENAN, Arnošt. *Filosofická dramata*. Praha: Karel Stan. Sokol, [189-?].

⁷² „Kusy v tomto svazku jsou na tisíc mil vzdáleny úmyslu scénického provozování.“ Tamtéž, s. 7.

⁷³ Tamtéž, s. 5.

⁷⁴ RENAN, Ernest. *Vzpomínky z mládí*. Přel. Adolf Gottwald. Praha: Karel Stan. Sokol, 1913.

⁷⁵ RENAN, Arnošt. *Život Ježíšův*. Přel. Fr. P. Soukup. Druhé nezměněné vydání. Praha: Grafie, 1913. RENAN, Ernest. *Život Ježíšův*. Přel. Adolf Gottwald. Praha: Nakladatelství J. Otto, [1917].

⁷⁶ RENAN, Ernest. *Vzpomínky z dětství a jinošství*. Přel. Karel Šafář. Praha: Jan Svátek, 1925.

⁷⁷ RENAN, Arnošt. *Život Ježíšův*. Druhé, opravené vydání. Praha: A. G. Steinhauser, 1864.

⁷⁸ Jeden ze čtenářů zatrhl následující větu: „Dejme tomu, žeby tři neb čtyři vojáci z časů císařství sepsali dle vzpomínek svých život Napoleonův, tedy by zde našly se mnohé bludy a vady.“ Tamtéž, s. 32.

osobním vzorem.⁷⁹

Podobné akcenty zaujaly i čtenáře *Života Ježíšova* ve vydání z roku 1913.⁸⁰ Také v tomto exempláři najdeme zatržené pasáže, v nichž Renan polemizuje s katolickou doktrínou,⁸¹ dokazuje, že původ evangelií není božský, nastiňuje jejich historický vývoj,⁸² o jejich autorech mluví jako o spisovatelích⁸³ a o Ježíši nikoli jako Božím Synu, nýbrž jako největším z lidí.⁸⁴ Vzhledem k tomu, že zkoumaný výtisk původně patřil MUDr. B. Opletalovi, mohou zatržení vypovídat o specifické atraktivitě některých Renanových akcentů pro zástupce tehdejší české inteligence – čtenatel patrně věnoval zvýšenou pozornost pasážím, v nichž se zdůrazňuje, že Ježíšovým cílem nebylo založit novou církev, nýbrž ustavit čistý kult bez institucí a rituálů⁸⁵ a provést morální i sociální převrat.⁸⁶

Na počátku dvacátého století u nás Renanovy myšlenky již stihly zapustit kořeny; v roce 1917 tak Adolf Gottwald věnoval svůj překlad *Života Ježíšova* památce „svoji stařenky

⁷⁹ Uvedme několik ilustrativních citátů, zvýrazněných zatržením: „Vznešený původ Ježíšův nedotknutelným zůstane; o slávu jeho nikdo s oprávněním se nemůže dělit s ním.“ „[...] jest Ježíš osobou, která člověčenstvo nejvíce přiblížila k bohu.“ „Ježíš takovým jest sloupem a sice nejvyšším ukazujíc člověku odkud přichází a kam se brátí má.“ „Cokoli přinese budoucnost, Ježíš tím překonán nebude. Bohoslužba jeho vždy omládne; legenda jeho vždy vzbudí slzy; utrpení jeho srdce pohne, všecky věky hlásati budou že mezi lidmi nikdo nebyl vyšším Krista.“ Tamtéž, s. 408, 409, 410.

⁸⁰ RENAN, Arnošt. *Život Ježíšův*. Přel. Fr. P. Soukup. Druhé nezměněné vydání. Praha: Grafie, 1913.

⁸¹ „Ježíš narodil se v Nazaretě [...] a teprve umělými oklikami a v legendě označen byl Betlem za jeho rodiště.“ Tamtéž, s. 48.

⁸² „Matouš zasluhuje, co se řečí týká, zajisté neobmezené víry.“ „[Evangelium Markovo] uchovalo ze tří synoptických evangelií svůj nejstarší a nejpůvodnější ráz, pojavši co nejméně pozdějších živelů.“ „Historická cena Lukášova evangelia jest značně menší.“ „Lukáš měl dle vši pravděpodobnosti po ruce životopisná data Markova a prúpovědi Matoušovy, ale neřídil se jimi úplně.“ Tamtéž, s. 23, 24, 25.

⁸³ „[...] spisovatel třetího evangelia a Skutků Apoštolských pocházel ze třetího apoštolského pokolení.“ Tamtéž, s. 12.

⁸⁴ „[...] Ježíš byl bytostí, jež lidstvo k božství přiblížila nejvíce.“ „[...] Ježíš nebude nikdy předstižen. [...] Všichni věkové budou hlásati, že mezi syny země nenarodil se nikdo větší nad Ježíše.“ Tamtéž, s. 302, 303.

⁸⁵ „Následkem těchto zásad byl čistý kult náboženství bez kněží a bez vnějších obřadů, spočívající na citu srdce, následování boha, bezprostředním styku svědomí s nebeským otcem.“ „Zcela nová idea, idea kultu, založeného na čistotě srdce a všeobecném bratrství, byla jím uvedena do světa [...]“ „Láska k bohu, milosrdenství, vzájemné odpouštění – to je jeho celým zákonem. [...] Křest má proň význam jen podružný.“ Tamtéž, s. 85, 88, 166.

⁸⁶ „Převrat, jaký zamýšlel Ježíš, byl vždy povahy mravní; nedospěl však tak daleko, aby očekával provedení jeho od andělů nebo trub posledního soudu. Chtěl působiti na lidi a provésti jej prostřednictvím jich.“ „Snil o ohromném převratu sociálním, jimž úřady a důstojnosti se obrátí a vše, co je povýšeno, bude poníženo. Svět mu neuvěří, ale usmrtí ho. Avšak učedníci jeho nebudou z tohoto světa [...]. Budou malou četou lidí pokorných a prostých, kteří zvítězí právě touto svou pokorou. Cit, jenž k pojmu ‚světský‘ učinil protivu v pojmu ‚křesťanský‘, jest úplně odůvodněn v myšlenkách mistrových.“ „I za našich pochmurných dnů, v nichž nemá Ježíš lepších stoupců, než ty, kteří jej, jak se zdá, zamítají, jsou sny o ideální organizaci lidské společnosti – jež mají tak velikou podobnost se snahami prvních křesťanských sekt – do jisté míry jen výkvětem téže myšlenky, ratolestí obrovského stromu, na němž zraje každá myšlenka budoucnosti a jehož kmen a kořen budou na věky královstvím božím. Všechny sociální revoluce člověčenstva vstěpují se na toto slovo.“ Tamtéž, s. 105, 110–111, 200.

Karoliny Hrbáčkové-Procházkové, nezapomenutelné renanovské katoličky“.⁸⁷ Renanovi přívrženci šířili myslitelovy knihy s přesvědčením, že tím prokazují službu náboženství, a takto jejich úsilí chápali i mnozí čtenáři.⁸⁸ Jak ukazují poznámky v novém překladu *Života Ježíšova*, v době konce první světové války a vzniku Československa pro tuzemské čtenáře zůstávala inspirativní Renanova kritika zázraků i jeho volání po společenském přerodu; k již dříve citlivě vnímaným akcentům se nadto připojila Ježíšova (a Renanova) láska k chudým⁸⁹ a mravní vize politiky.⁹⁰

Představa náboženství bez zázraků, idea čistého kultu a sympatie s nižšími třídami konvenovaly i čtenářům *Antikrista*.⁹¹ Jedna poznámka ve výtisku *Života Ježíšova*, jenž dříve patřil 6. polní setnině československého pěšího pluku č. 75 a knihovně II./29 praporu, zase naznačuje, že některého z vojáků zaujala Renanova kritičnost k postavám evangelistů.⁹²

Katolická reakce

Vezmeme-li v potaz provokativnost Renanových tezí, není nijak překvapivé, že ostrá reakce ze strany katolické církve na sebe nenechala dlouho čekat. Katoličtí autoři a nakladatelé se inspirovali u konkurence a začali tisknout levné sešitky, jež měly poskytovat odpovědi na Renanovy podvrtné myšlenky. Avšak přestože představitelé církve chtěli prorazit mezi věřící, kteří odpadli od katolické doktríny, a získat je zpět, zůstává nezodpovězenou otázkou, zda

⁸⁷ Viz též: HULAKOVSKÝ, J. E. *Renan a Didon*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna, 1893, 5.

⁸⁸ Je velmi výmluvné, že ve zmíněném vydání najdeme dvěma různými způsoby zatrženou autorovu větu: „Nebudu po dvacáté vyvracet výtku, která se mi činí, že útočím na náboženství. Mám za to, že mu sloužím.“ RENAN, Ernest. *Život Ježíšův*. Přel. Adolf Gottwald. Praha: Nakladatelství J. Otto, [1917], 6.

⁸⁹ „Pokorní služebníci a služebnice boží, kteří snášíte břímě dne i horka; dělníci, kteří pracujete rukama o stavbě chrámu, jež budujeme duchu; kněží vpravdě svatí, kteří v tichu lkáte pod panstvím pyšných saddců; ubohé ženy, jež trpíte sociálním stavem, v němž podíl dobra jest ještě slabý; zbožné a odevzdané dělnice ve stínu studených cel, kde Pán je s vámi, přijďte ke slavnosti, kterou kdysi Bůh ve svém úsměvu připravil prostým srdcem. Vy jste praví učedníci Ježíšovi.“ „Čistý *ebionismus*, totiž učení, že chudáci (*ebionim*) samojediní budou spaseni, že nastane kralování chudáků, bylo tedy učením Ježíšovým.“ „Nemíti ničeho bylo pravým stavem evangelickým; žebrota stala se ctností, svatým stavem.“ Tamtéž, s. 8, 104, 107.

⁹⁰ „Ježíš ukazuje v tomto směru ohledy zázračně hloubky. Když vyjdeme z jeho školy, pochopíme velmi dobře, že politika nesmí již být nicotnou hrou [...]“ Tamtéž, s. 8.

⁹¹ „Lid nemůže více věřiti v náboženství než v náboženství bez zázraků; avšak takové náboženství mohlo by míti dosti živoucnosti, kdyby osoby, jež mají řídit duše, vycházely ze základu pozitivismu, jenž se vytvořil v rozumovém temperamentu tříd dělnických, omezovaly co nejvíce dogmata a učinily z náboženství prostředek mravní výchovy a dobřečinících sdružení.“ RENAN, Ernest. *Antikrist*. Přel. F. P. Soukup. Praha: Dělnická tiskárna, 1897, 20.

⁹² „[...] Ježíš jeví se ve všem jako vznešený muž nad svoje učedníky. Kromě Pavla a snad svatého Jana byli to lidé bez vynalézavosti a genia.“ RENAN, Ernest. *Život Ježíšův*. Přel. Adolf Gottwald. Praha: Nakladatelství J. Otto, [1917], 242.

konzervativně pojaté traktáty a dialogy podobný účel splnily či vůbec splnit mohly. Ze současného pohledu se totiž zdá, že jejich rétorika mohla přesvědčit toliko přesvědčené.

O duchu protirenanovské kampaně mnohé prozrazuje anonymní sešitek z roku 1864, vydaný v bezprostřední reakci na druhé, opravené české vydání *Života Ježíšova*. Nese název *Bdětež! Antikrist tu! Zbraň pro ovečky víry proti vlkům nevěry*⁹³ a zaštiťuje se neméně patetickým citátem z evangelia sv. Jana: „Synáčkové! poslední hodina jest, a jakož jste slyšeli, že přijítí má Antikrist, i nyní jsou mnozí antikristové, odkudž víme, že poslední hodina jest.“ Ve vyhroceném duchu se nese i zbytek textu, který se čtenáři představuje jako „spůsob rozprávky veskrz živě vedené čtyřmi osobami, totiž pánem a paní z hlavního města, jenž zastupují modní vzdělání, a dvěma muži z lidu, z nichž jeden konzervativně smýšlí, ale bez vytříbeného rozumu, druhý však zosobněný důmysl a mravouka spolu jest“.

Ačkoli je protirenanovský dialog inzerován jako „lehkým perem psaný“ a přestože jej autor stylizoval podoby mluvené češtiny, působí přehnaně, šroubovaně a únavně. Například *Životem Ježíšovým* poblouzněná postava Blaženy je karikována do krajnosti; na samém začátku se Božena nechává slyšet: „Dala jsem si [to čtení] svázati v nejdražší aksamit se zlatou obřízkou, a jest mi nyní zamilovanou knihou, v neděli pak a ve svátek jest mi kázáním, bohoslužbou. Jako slunce v sobě obsahuje plnost světla: tak kniha tato plnost osvěty a moudrosti.“⁹⁴ Boženin manžel Vlk, rovněž okouzlený Renanem, zase prohlašuje: „Já ze své strany jsem se zavázal, že k rozšíření tohoto nového evangelium světla budu působiti co apoštol.“ Do dialogu později vstupuje postava intelektuála Strachoty, který dosti předvídatelným způsobem vyvrací Renanovy teze; kupříkladu ke Starostovi, který se Renanem málem nechal ošálit, se Strachota obrací touto řečí: „Jako vy jste p. představeným a hospodářem v jedné osobě, podobně Kristus v jedné osobě Bůh jest a člověk. Vy máte představení a hospodářství – Kristus pán má božství a člověčenství. Člověčenství sám má pro sebe, božství má s Otcem a Duchem svatým co jeden, jediný pravý Bůh.“⁹⁵ Svůj sáhodlouhý projev, jímž ostatní postavy definitivně odvrátí od Renanových „bludů“, Strachota zakončuje zvoláním: „Sláva Otci, i Synu, i Duchu svatému.“⁹⁶

⁹³ *Bdětež! Antikrist tu! Zbraň pro ovečky víry proti vlkům nevěry*. Praha: Nákladem Bedřicha Augusta Crednera, 1864.

⁹⁴ Tamtéž, s. 3.

⁹⁵ Tamtéž, s. 134.

⁹⁶ Tamtéž, s. 135.

Součástí katolické kampaně tvořily jak původní české spisy, tak i překlady zahraničních děl. První překlad s takto specifickým záměrem byl pořízen z francouzštiny a na český trh pronikl v roce 1864. *Evangelium podle sepsání Renana* od Jindřicha Lassera⁹⁷ má podle autorových slov „s mírností a nestranně rozebrati system p. Renana“. V ideologické zatíženosti si však nezadá se sešitkem vyzývajícím k obraně proti antikristu – jen ze samotné předmluvy vyplývá, že Lasser Renana vnímá jednoznačně „jako bludaře a podvodníka“;⁹⁸ a jestliže Renanovi lze vyčítat diletantství, pak ani Lasser neargumentuje fakty, nýbrž dojmy. Jeho rozvláčný a repetitivní výklad postrádá strukturu, oproti dialogu *Bdětež! Antikrist tu!* má alespoň poloviční počet stran. Co se kvality překladu týče, jeví se úsměvné, že čtenář je v předmluvě žádán o shovívavost vůči jeho nedostatkům: „Ač nebylo nám možno, věrně podati některé idiotismy řeči francouzské, očekáváme, že s laskavostí a shovívavostí přijat bude přítomný překlad díla, hájícího pravdu, která zvítězí.“⁹⁹

První vlna útoků proti Renanovi záhy opadla. Roku 1865 vyšlo v podobě sešitku pojednání vyšehradského kanovníka Václava Štulce *Renan a pravda čili Úvahy o knize Renanově „Život Ježíšův“*,¹⁰⁰ poté následovala téměř třicetiletá odmlka.

Nová fáze bojů o Renana vypukla na konci století, tedy přibližně ve stejné době, kdy se připravovaly nové české překlady Renanových děl. V roce 1893 byl publikován traktát J. E. Hulakovského *Renan a Didon*,¹⁰¹ který dosvědčuje, že francouzský myslitel měl poměrně velký vliv na českou společnost, zejména na vzdělanější vrstvy.¹⁰² Stejně jako Lasserovo pojednání působí i Hulakovského úvahy nezáživně a zaujatě. Přestože autor čtenáře ujišťuje o tom, že mu ponechává možnost vlastního úsudku, neustále mu pokládá sugestivní otázky, a vzápětí si na ně dokonce sám odpovídá.¹⁰³

⁹⁷ LASSER, Jindřich. *Evangelium podle sepsání Renana*. Praha: Nákladem katolického kněhupectví B. Stýbla, 1864.

⁹⁸ Tamtéž, s. 3.

⁹⁹ Tamtéž, s. 3.

¹⁰⁰ ŠTULC, Václav. *Renan a pravda čili Úvahy o knize Renanově „Život Ježíšův“*. Praha: Tiskem a nákladem Rohlíčka a Sieverse, 1865.

¹⁰¹ HULAKOVSKÝ, J. E. *Renan a Didon*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna, 1893.

¹⁰² „Renan ovšem mnoho zla způsobil, hlavně v třídách vzdělanějších.“ Tamtéž, s. 5.

¹⁰³ Citujme několik vět ze samotného závěru: „Nechť tedy nestranný posuzovatel položí sám mínění obou spisovatelů, od nichž máme *Život Ježíšův* na váhu; nechť bedlivě pozoruje, kam se kloní jazýček na váze; nebude mu nesnadno poznati, na které mise je lehké zboží třpytným pozlátkem zastřené falše, a na které těžké ryzí zlato pravdy.“ Tamtéž, s. 57–58.

Dalším českým duchovním, který chtěl zasáhnout proti rostoucímu Renanovu vlivu, byl Vlastimil Hálek, farář z Liboce u Prahy.¹⁰⁴ V pojednání nazvaném *Arnošt Renan* Hálek viní sociální demokracii z prosazování Renanova učení¹⁰⁵ a z šíření nenávisti k Bohu;¹⁰⁶ s odkazem na Julia Zeyera poukazuje na údajnou škodlivost Renanových knih¹⁰⁷ a snaží se socialisty přesvědčit o tom, že francouzský myslitel se s jejich ideologickým programem v zásadních bodech rozcházel.¹⁰⁸ V místech, kde Hálkovi docházejí argumenty, přechází do otevřeného útoku proti sociální demokracii.¹⁰⁹

Podobného ladění je i kniha Arnošta Hella *P. Renan, Německo a ateismus devatenáctého století*, jejíž překlad pořídil a roku 1908 vlastním nákladem vydal Josef Florian.¹¹⁰ Stačí zmínit několik řádek z úvodu, abychom si udělali představu o tom, že spis nebyl zamýšlen jako učená polemika, nýbrž takřikajíc jako zbraň pro boj s nevěřícími.

„Nauka, proti níž chci bojovati, k nám přistupuje ve jménu čtyř mocností: náboženství, společnosti, vědy a umění. Chci vám ji ukázati tváří v tvář. Značí toto čtveré: negaci náboženství, negaci společnosti, negaci vědy a negaci umění – jinými slovy ateismus

¹⁰⁴ HÁLEK, Vlastimil. Arnošt Renan: Sociálním demokratům na uvážení sděluje Liga † 24. *Hlasy svatováclavské*. 1902, roč. 2, 2 a 3.

¹⁰⁵ „Víra však, náboženství jest největší útěchou a oporou člověka na této zemi; víra, náboženství vede člověka k životu spravedlivému a ctnostnému. [...] Kdož by tedy mohl říci, že víra v Boha není rozumná?! A přece, bohužel, dnes hlásá se nevěra na všech stranách. Právě v poslední době jest to strana tak zvaná sociálně demokratická, která víru v Boha nenávidí a o to usiluje, aby ji lidu vyrvala.“ Tamtéž, s. 4.

¹⁰⁶ „Povážím dále, mají-li sociální demokraté k tomu rozumné příčiny, když spisy Renanovy vydávají a rozšiřují. A tu seznáme, že Renan sám učení soc. demokratů nenáviděl, že lidu chudobnému a trpícímu nakloněn nebyl, jeho pak učení že právě boháčům a vyssavatelům chudého lidu velice bylo vhod. – Ze všeho pak poznáme, že soc. demokraté vydávají a rozšiřují spisy Renanovy jediné z *nenávisti* k Bohu a náboženství křesťanskému.“ Tamtéž, s. 7.

¹⁰⁷ „Jeden z nejslechetnějších a nejuvdělanějších synů českého národa, nedávno zemřelý básník Julius Zeyer, píše jinochu, jenž byl zachvácen pochybnostmi o víře, takto: ‚Když jsem byl velmi mlád, četl jsem Renana též. Mělo to tak silný účinek na mne jako na Vás. Podlehl jsem kouzlu jeho slova. Nedávno četl jsem Renana zase, kouzelný styl (slov) jsem uznal zase, ale s úsměvem jsem pohlížel na ty kulhavé argumenty (dokazování). Poznal jsem, čím ta kritika (dějin a bible) je – *románem!* Budeteli tu knihu čísti po letech, vzpomenete na mne. Jsem jist, že budete souhlasiti...‘“ Tamtéž, s. 17–18.

¹⁰⁸ Citujeme názvy podkapitol druhé části knihy: „1. Renan se zásad soc. demokracie obával a posmíval se jim.“ „2. Renanovi byla demokratická hesla ‚rovnost, volnost, bratrství‘ protivna.“ „3. Renan s trpícím lidem soucitu neměl.“

¹⁰⁹ „Vydejte třeba sto takových hanopisů, to vašim nevěreckým vykořisťovatelům pranic nepřekáží; za to sebe uškodíte, *sebe znemravňujete* [...]“ „*A myslí konečně soc. demokraté, že je možno, aby lidstvo zřeklo se náboženství*, nebo že snad nevěrec vede život spokojený a čestný? Považují-li to za možné, pak neznají povahu lidskou.“ Tamtéž, s. 17, 29.

¹¹⁰ HELLO, Arnošt. *P. Renan, Německo a ateismus devatenáctého století*. Stará Říše na Moravě: Josef Florian, 1908.

a barbarství. Chci toto tvrzení, jež pojato má býti doslovně, učiniti evidentním. Knihu rozdělím ve dvě části. První věnuji ateismu francouzskému, druhou německému, z něhož se francouzský vyvinul.“¹¹¹

Jako jediné správné náboženství Hello vnímá katolictví, veškeré odchylky od oficiální doktríny nazývá „zakuklenou nenávistí“,¹¹² ve věcech náboženských nepřipouští diskuzi a vystupuje veskrze dogmaticky. Autorova středověká rétorika musela být pro všechny, kteří zastávali odlišné názory, tím méně přijatelná, že namísto pečlivě zvážených důvodů Hello používá silná slova či argumentaci kruhem.¹¹³

Přesto se o čtyřicet let později Hellovu dílu dostalo reedice.¹¹⁴ Podle textu na přebalu druhého vydání můžeme soudit, že hlavní motivací pro opětovné zveřejnění byla druhá světová válka a hrůzy nacismu, jejichž počátek konzervativní kruhy spatřovaly mimo jiné v Renanovu „ateismu“.¹¹⁵ Výtisk uchovávaný v Klementinu však ukazuje, že ne všichni čtenáři přijali knihu kladně: dokladem jsou otazníky značící zvláště diskutabilní Hellovy teze¹¹⁶ a také dva jízlivé vpisky.¹¹⁷

Z poválečného období pochází taktéž český překlad pojednání Emila Bougauda *Ježíš Kristus. Důkaz jeho božství*, kde Renan slouží jako příklad těch, „kteří zúmyslně nechťí viděti“ pravého Ježíše.

¹¹¹ Tamtéž, s. I.

¹¹² „Popírání Boha není doktrínou: jest zakuklenou nenávistí, a Písmo Svaté neumísťuje ateismus v rozumu, nýbrž v srdci: DIXIT INSIPIENS IN CORDE SUO: NON EST DEUS. [...] Náboženstva, jež nejsou katolicismem, jsou zkažením náboženství.“ Tamtéž, s. 9.

¹¹³ „[...] jako Rousseauovi nepohodlnými byli svatí – tak nepohodlnými jsou i Renanovi – poněvač svatí jsou živými důkazy živého Boha [...]. [...] Ti dva duchové se stýkají ve společné hrůze před nadpřirozeným a ve společné zbožňené kritiky, která nadpřirozené chce vyhladit. Renan jest v 19. stol. tím, čím byli Voltaire a Rousseau v 18. [...] Krista i jeho svaté všichni tři odklízejí, poněvač ve velkolepých zjevech jeho života se Bůh ukazuje až příliš a nedopouští na sebe zapomenouti.“ Tamtéž, s. 14–15.

¹¹⁴ HELLO, Ernest. *Renan, Německo a ateismus XIX. stol.* Překlad z francouzštiny Josefa Floriana přehlédl Rudolf Voříšek. Praha: Universum, 1948.

¹¹⁵ „I Hegel i Renan přispěli rozhodující měrou k onomu vývoji, na jehož konci stojí Hitler s jeho rasismem, kterému je všechno dovoleno. Rafinované barbarství nacismu, které šlapalo po základních hodnotách evropské křesťanské kultury, je předznamenáno intelektuálním barbarstvím hegelovského idealismu i renanovského ateismu. [...] [Hello] hluboce vidí nesmírnou hodnotu křesťanství, které může člověka ochránit před pádem do nicoty. V tom je právě nadčasová hodnota této knížky a její veliký význam právě dnes.“ Tamtéž, přebal.

¹¹⁶ „Náboženství, která nejsou katolicismem, jsou porušením náboženství.“ „Náboženství je ustanoveno Bohem, proto se ho nesmíme dotýkat.“ „Protože Bůh je, je osobní. Protože stvořil svět, tvoří jej stále. Protože jej chtěl, chce jej a Vesmír trvá jen mocí jeho neustávajícího slova. Protože Bůh stvořil, mohl tvořit: protože mohl, může stále. Svobodně ustanovil zákony světa: může je tedy svobodně zrušit.“ Tamtéž, s. 13, 14, 22.

¹¹⁷ „To snad není možné, jak kecá.“ „Ten Hello, to byla ale chytrá hlava, co? Všechny strčil do kapsy. Všem to ukázal!“ Tamtéž, s. 55, 66.

Závěrem si dovolíme shrnout, jaký Renanův obraz katolictví intelektuálové vykreslili.

Před Renanovými knihami byli čtenáři od roku 1864 varováni jako před učením antikrista a nebezpečnou „nákazou nesmrtelných duší“: již autor spisu *Bdětež! Antikrist tu!* píše o „jedu bezbožné knihy“.¹¹⁸ Ve stejném duchu Lasser Renana nazývá rouhačem, zběhlým seminaristou a ateistou, který dříve nosil kněžské roucho a požíval ochrany církve. Nedostatek charakteru a zbožnosti u Renana shledali i pozdější pisatelé, zejména Vlastimil Hálek; ten Renana obviňoval nejen z odpadlictví a z odvracení druhých lidí od víry, ale také z nemravnosti, lehkomyšlnosti, mělkosti, falešnosti či koketnosti. Hálek nadto Renanovi vyčítal diletantství a nedůslednost v práci s informacemi (jako první z českých autorů s tímto akcentem přišel zřejmě J. E. Hulakovský¹¹⁹), ani jej a další zaujaté kritiky však nelze označit za vzor poctivé vědecké práce.

Pravděpodobně jako první z českých autorů Hálek Renanovi vytýkal bohatství, které uváděl v souvislosti s údajnými vazbami na židovského podnikatele Rotschilda; ten měl podle Háleka za *Život Ježíšův* Renanovi vyplatit milion franků. Antisemitsky motivované útoky na Renana však ani dříve nebyly ničím neobvyklým: již Jindřich Lasser se u čtenářů snažil vzbudit nedůvěru vůči Renanovi poznámkou, že svůj *Život Ježíšův* „u žida vytisknouti dal“.¹²⁰

Byl-li tedy Renan často obviňován z útoků na katolickou církev, musíme pamatovat, že jeho ideoví odpůrci si nezřídka počínali přímo nenávisť. Konkrétně výraz „nenávisť“ se vyskytuje téměř u všech katolických autorů – ve značné frekvenci se s ním setkáme zejména u Hella,¹²¹ v menší míře u Emila Bougauda či u Václava Štulce.¹²² Zaujmeme-li od textů

¹¹⁸ Ani vyhranění odpůrci Renanova učení nemohli francouzskému akademikovi upřít kouzlo stylu a literární talent, ty však v jejich očích činily Renanovy knihy ještě nebezpečnější.

¹¹⁹ „V díle tom dokázal [Didon] Renanovi a všem jeho předchůdcům i stoupencům v Německu a v Anglii, jak nekriticky, lehkovážně, předpojatě a libovolně zacházeli s historickými památkami, jež jsou základem a svědectvím života Ježíšova.“ „[...] vy, pánové, jste *historii zfalšovali*.“ „[...] co [Renanovi] nejde do krámu jeho soustavy, hází jako lodník nepohodlnou přítěž přes palubu [...]“ HULAKOVSKÝ, J. E. *Renan a Didon*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna, 1893, 3, 4, 14.

¹²⁰ LASSER, Jindřich. *Evangelium podle sepsání Renana*. Praha: Nákladem katolického kněhupectví B. Stýbla, 1864, 8.

¹²¹ „Má-li Renan pro svaté jen tuto nenávisť (již zajímavě studovati) nenávisť uhlazenou, ale hlubokou a rozmyslnou, tedy je to proto, že v nich poznává onoho, jenž v nich skutečně také přebývá, svého nepřítele hlavního a osobního, jenž spojuje, ale také rozděluje, IN QUO OMNIA CONSTANT.“ „Bylo třeba veškeré nenávisti, k níž popouzí p. Renana *mučeň pobitý čtyřmi hřeby*, by mu diktovala tyto řádky, jeho nedůstojné.“ „Chcete věděti, do jaké hloubky p. Renan oškliví si tuto moc? Chcete věděti, kterak p. Renan nenávidí Evangelium?“ HELLO, Arnošt. *P. Renan, Německo a ateismus devatenáctého století*. Stará Říše: Josef Florian, 1908, 22–23, 74, 83.

¹²² Kupříkladu podle posledního jmenovaného štve „bohoborec“ Renan ve „slepé nenávisti“ do boje proti Kristu, a stává se tak „odpovědným vrahem pravdy Boží“. Více viz: *Renan a pravda čili Úvahy o knize Renanově „Život Ježíšův“*. ŠTULC, Václav. *Renan a pravda čili Úvahy o knize Renanově „Život Ježíšův“*. Praha: Tiskem a nákladem Rohlíčka a Sieverse, 1865, 176.

tohoto druhu odstup, můžeme nabýt dojmu, že katolická reakce projektovala do objektu své kritiky vlastní nenávisť vůči nonkonformnímu učení.

Ernest Renan očima české inteligence

Tomáš Masaryk

Vedle konzervativně smýšlejících autorů na Renana reagovali i liberálněji založení vzdělanci. Prvním z významných zástupců české inteligence, kteří se odkazem francouzského myslitele zabývali, se stal univerzitní profesor Tomáš Masaryk. Roku 1883 zveřejnil ve *Sborníku historickém* (sv. 1 a 2) sérii tří renanovských studií; tyto texty ve své první polovině přehledně shrnují obsah konkrétního Renanova díla, v druhé polovině vždy následuje Masarykova úvaha nad Renanovými metodami a závěry. Toto polemizování jasně značí, že ač Masaryk s Renanem v dílčích otázkách nesouhlasil, jeho spisy mu sloužily jako vítaný zdroj inspirace: Masaryk cítil potřebu se k Renanovým myšlenkám vyjadřovat, potýkat se s nimi a zprostředkovat je domácí čtenářské obci.

Masarykova role zprostředkovatele vystupuje do popředí ve stati „Ernest Renan o národnosti“ (1883), reagující na druhé vydání eseje „Co je národ?“ (Qu'est-ce qu'une nation ?, 1882, č. 2003), která je dodnes citována pro své neotřelé a moderní vymezení pojmu národa.¹²³ Masaryk francouzského filosofa usvědčuje z nedůslednosti, neuznává „vzpomínky společných slastí, strastí a vůle i budoucně žítí pospolu“ jako dostatečné podmínky pro existenci národa s tím, že podobné charakteristiky může splňovat i „jednoduché spolčení politické dvou národů“, dále Masaryk upozorňuje, že Renan do svého uvažování nezahrnuje menší národy¹²⁴ a poznamenává, že „mluvě o národu, Renan vlastně jen na **samostatné státy národní** myslí, a snad jen na Francii“; za všemi těmito výhradami tušíme specificky českou historickou zkušenost. Nadto Masaryk neopominul zdůraznit, že v Renanově eseji je přespříliš opomíjeno vzájemné ovlivňování národů i působení přírodních podmínek na jejich utváření

¹²³ MASARYK, Tomáš Garrigue. Ernest Renan o národnosti. *Z počátků Athenea: Texty z let 1883-1885*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2004, 35–43. ISBN 80-86142-15-9.

¹²⁴ „Němci nemají ‚právo‘ uchvátiti Elsass a Lotrinky – možná; ale měli právo Francouzové, když tak učinili dříve? Zapomenouti je prý všem užitečným: proč mají teď Němci zapomenout, proč ne Francouzi?“ Tamtéž, s. 41.

či že náboženství „posud větší má vliv na vývoj národností, než Renan myslí“.¹²⁵

Jak vidno, Masaryk nekritizuje pouze slabé stránky Renanovy metodologie, ale také myšlenkový obsah jeho díla. „Spis Renanův neuspokojuje ani učením, ani metodou: co do věci je poněkud nejasným, co do zpracování dosti matným,“ píše Masaryk.¹²⁶ Přesto svého kolegu nazývá „historikem náboženství křesťanského“, „dobrým filologem“, „myslitelem skutečně filozofickým“¹²⁷ a podtrhuje, že kritickému pohledu Renana podrobuje právě proto, že si jej velice váží a v mnohém se s ním shoduje.¹²⁸

Zatímco v polemice o povaze národa se některé Masarykovy akcenty jeví ještě pokrokovější než názory Renanovy, ve studii „Ernest Renan o vědě a islamismu“¹²⁹ (1883) pražský profesor zcela souzní s Renanovým konzervativním stanoviskem i s jeho předsudky vůči muslimskému světu. Tento paradox si můžeme částečně vysvětlit tím, že Evropané (včetně intelektuálních elit) měli o vzdálených kulturách kusé a povětšinou zprostředkované zprávy, což vedlo k vytváření a utvrzování ustálených představ. Masaryk tak bez hlubší argumentace přebírá Renanovu tezi, že pro muslimy je příznačná fanatičnost a dogmatismus, které brání vědeckému poznání,¹³⁰ otevřeně prohlašuje, že muslimové nenávidí vědu,¹³¹ a dokazuje, že jestliže racionální zkoumání je duší každé společnosti,¹³² islám jako ztělesnění dogmatismu zasluhuje zatracení.¹³³

¹²⁵ „Vůbec Renan o živém stýkání národů ničeho nám neřekl odnárodňování, přenárodňování, znárodňování, tomu, kdo o národnosti přemýšluje, předmětem je nezbytným: studiem těchto fakt vnikáme snad nejhluběji v pojem národnosti. Chudě pojednal Renan o **přírozených hranicích** národů, vlastně států.“ (Zvýraznění odpovídá předloze.) Tamtéž, s. 41.

¹²⁶ Tamtéž, s. 39.

¹²⁷ Tamtéž, s. 42.

¹²⁸ „Že práce jeho je poutavá a poučná, vidí každý, taktéž že není dostatečným věci rozřešením; ale přísná kritika naše přece jen věci dobré svědčí a znamenité; věci špatné nestojí za přísnou kritiku, a proto netřeba říkati, že v mnohém se snášíme s Renanem [...]. Ale vše musilo by se dokázati co nejpřísněji.“ Tamtéž, s. 42.

¹²⁹ MASARYK, Tomáš Garrigue. Ernst Renan o vědě a islamismu. *Z počátků Athenea: Texty z let 1883-1885*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2004, 57–59. ISBN 80-86142-15-9.

¹³⁰ „Islamismus pravý vědu strpěti nemůže. Prvá jeho podstata je naprostá vláda dogmatu; z té příčiny nemůže odděliti se světská vláda od duchovné, tím pak všeliká svoboda a myšlení je nemožné a bez svobody není vědy. Moslim přesvědčen je, že má v náboženství svém pravdu absolutnou; proto je fanatický z hrdosti [...].“ Tamtéž, s. 57.

¹³¹ „Fanatismus, hlásaný islámem, s prací a bádáním, směřujícím a zlepšením bytu člověčenského, poznáním přírody a člověka, se nesnáší; odtud jde, že moslim skutečně nenávidí vědu, jsa přesvědčen, že bádání je bez užitku, nicotné a bezbožné [...].“ Tamtéž, s. 58.

¹³² „Věda – končí se rozprava Renanova – duší je společnosti každé, neboť věda je rozum.“ Tamtéž, s. 58.

¹³³ „Liberálové, ti, kteří obhajují islám, neznají ho. Islám je nerozlučné spojení duchovného se světským, je vláda dogmatu, je nejtěžší řetěz, jež člověčenstvo kdy neslo.“ Tamtéž, s. 58.

Ve třetím příspěvku, pojmenovaném „Ernest Renan o židovství jako plemenu a náboženství“ (1883),¹³⁴ Masaryk Renanovi znovu vyčítá nejasnost a nedůslednost ve zpracování látky. Z hlediska občanských postojů budoucího československého prezidenta se zdá zásadní, že Renana kárá za opomíjení otázky antisemitismu,¹³⁵ a může nás zarazit, do jaké míry Masarykův vstřícný postoj k Židům kontrastuje s jeho míněním o muslimech.

Na sklonku století vyšel pod názvem „Faustovský problém“ (1898) poslední článek, v němž Tomáš Masaryk zmiňuje Renanovo jméno.¹³⁶ Pražský profesor zde Renana srovnává s Goethem a staví se k němu o poznání méně smířlivě než na začátku osmdesátých let: vytýká mu diletantství, neucelenost a neautentičnost ve filosofování,¹³⁷ přičemž volí nápadně podobné argumenty i výrazivo jako Renanovi katoličtí kritici.

Emanuel Rádl

Z českých filosofů psal o Renanovi kromě Tomáše Masaryka také Emanuel Rádl, jenž francouzského akademika zahrnul do svých *Dějin filosofie*.¹³⁸ Oproti Masarykovu článku „Faustovský problém“, který je k Renanovi ostře kritický, vyznívají Rádlovy poznámky na Renanovu adresu přímo neúprosně: v *Dějinách filosofie* je vykreslen jako hravě duchaplný, povrchní diletant postrádající vkus a píšící sentimentálním stylem.¹³⁹ Třebaže v otázce diletantství můžeme dát Rádlovi částečně zapravdu (již v první kapitole jsme poukázali na to,

¹³⁴ MASARYK, Tomáš Garrigue. Ernest Renan o židovství jako plemenu a náboženství. *Z počátků Athenea: Texty z let 1883-1885*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2004, 44–52. ISBN 80-86142-15-9.

¹³⁵ „Jen upřímně z obou stran studium záhady té sociálně poučí nás o prostředcích, jimiž dá vyléčiti se hrozící neduh společenský: nemocný, chce-li se uzdraviti, nesmí před lékařem s nemocí svou se tajiti.“ Tamtéž, s. 50.

¹³⁶ MACHOVEC, Milan. *Tomáš G. Masaryk*. Praha: Melantrich, 1968, 242–262.

¹³⁷ „Renan byl diletantem umění a filosofie, Goethe diletantem umění nebyl. [...] Goethe jako umělec je naprosto opravdový, je svůj a celý a nepřístupný kompromisům renanovským. Goethe také opravdověji filosofuje než Renan a mnohem hloub. Renan [...] proti skepsi a nevěře přeplňuje mozek jednotlivými ideami, uměle a chytře spojenými, celku propracovaného, dokonce celku velikého Renan nemá. Diletantism renanovský je filosofické a estetisující labužnictví, je modernisovaná scholastika [...]“ Tamtéž, s. 262.

¹³⁸ RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie*. Praha: Jan Laichter, 1933.

¹³⁹ „[...] [Renan] spojoval neurčitou náladu pozitivistickou, zvláště katolictví bez křesťanství, se zálibou v německém hegelovství. Měl velký literární úspěch spisy slohu hravě duchaplného, sentimentálního. Pod vlivem Straussova spisu napsal pověstný ‚Život Ježíšův‘, který způsobil bouři odporu a stal se jakousi biblí ateismu pro sedmdesátá léta předešlého století; nicméně Renan byl pro zachování katolictví. Nechápal přírodovědy, kterou však prohlašoval za svoje jediné náboženství; pojmenoval svůj lehkomyšlný poměr k vážným úkolům kulturním ‚diletantismem‘. [...] Závěrečný odstavec líčení o ukřižování odkrývá dobře jeho málo vkusnou, povrchní sentimentálnost.“ Tamtéž, s. 490.

že Renan si jako badatel nepočínal vždy důsledně), v jiných bodech u něj shledáváme nedostatek vůle Renanovi porozumět, což způsobuje i jistou nepřesnost v jeho hodnocení. Rádl kupříkladu Renana jmenuje mezi francouzskými filosofy tvořícími v odloučení od reality¹⁴⁰ – takový soud můžeme při zvážení všech souvislostí vnímat jako zaujatý; zbytečně vyhrcočený je také Rádlův názor na jedno z Renanových pozdějších děl, které nazývá biblí diletantismu. Lze se domýšlet, že toto nepochopení se zřejmě odvíjelo od Renanova pojetí Ježíše, jež Rádla dráždilo.¹⁴¹

Otakar Novák

Posledním odborníkem, kterého před komunistickým převratem zaujala Renanova osobnost, byl literární historik a překladatel Otakar Novák; právě v něm Renan získal svého nejpoučenějšího českého kritika.¹⁴² Novák jako jediný z našich akademiků studoval Renanův odkaz celistvě, jeho osobnost i tvorbu se snažil uchopit způsobem velmi poctivým. Na rozdíl od svých předchůdců měl tu výhodu, že mu, jak sám přiznává, „časový odstup umožnil náležitý vhled do Renanovy osobnosti a složitosti jejího duchovního světa, umožnil proniknouti za povrchní celkový dojem matoucího kouzla a spravedlivěji zhodnotiti její význam“.¹⁴³ Novák se Renanem zabýval dlouhodobě; věnoval mu nejdříve odborný článek, později celou monografii. A vezmeme-li v potaz, že podklady pro svou práci shromažďoval během druhé světové války, je obdivuhodné, jak kompletní obraz dokázal na základě omezených zdrojů zachytit.

¹⁴⁰ „Za veliké revoluce i za reakce měli [ve Francii] vliv ‚mužové pera‘, kteří žijí jen na periferii skutečného dějství; ti vyznávali, že konec konců slouží jen ‚pravdě‘ a ‚kráse‘, od životního boje odloučené.“ Tamtéž, s. 427.

¹⁴¹ „Ježíš byl prý snivým dítětem přírody palestýnské; z naivnosti svého srdce chtěl reformovat svět, ale neznaje ani tehdejší vysoké politiky ani kultury, ztroskotal. Přes tyto trapné nedostatky je Renanův spis poměrně nejlepší ze záplavy ‚Životů Ježíšových‘, které poté přišly do módy.“ Tamtéž, s. 491.

¹⁴² Renanem se z předních českých intelektuálů zabývali také Václav Černý a František Xaver Šalda. Václav Černý se k Renanovi stručně vyjádřil v roce 1977 během rozhovorů s Antonínem Bělohoubkem; přes jisté výhrady tehdy naznačil, že Renan byl vynikajícím vědcem. (Více viz: BĚLOHOUBEK, Antonín. *Rozmluvy s Václavem Černým*. Praha: Primus, 1998, 124.) Oproti tomu u Františka Xavera Šaldy se nepodařilo najít text, v němž by hodnotil Renanovu tvorbu. Můžeme však analyzovat knihu Gabriela Bruneta *Évocations littéraires*, jež byla součástí Šaldovy osobní knihovny a v níž se seznámil jak s Renanovou osobností, tak s jeho myšlenkovým odkazem. Že Šalda četl konkrétně kapitolu věnovanou Renanovi, vyplývá ze ztržení na straně 296. (Více viz: BRUNET, Gabriel. *Évocations littéraires*. Paris: Éditions Prométhée, 1930.)

¹⁴³ Tamtéž, s. 18.

Novákův článek „Renan a literatura“¹⁴⁴ otiskl v ročníku 1944/1945 Český časopis filologický. Otakar Novák zde ukazuje, v čem jsou četné Renanovy rozpory zdánlivé, pojmenovává Renanova myslitelská východiska a vystihuje jeho názory na literaturu. Konkrétně se dozvídáme, že Renan vyznával romantický ideál vědy a v jeho jménu se stavěl do opozice vůči úzkému pozitivistickému pojetí, hájícímu diferenciaci, věcnou exaktnost a čistou odbornost. Pod Herderovým vlivem Renan považoval písemnictví a náboženství za prostředek k poznání „psychologie“ lidstva a jeho duchovního vývoje. Jak uvádí Novák, právě otázka literatury Renana uvedla do srovnávacího studia historie a filologie, v němž spatřoval základ duchovních věd i svého bádání.¹⁴⁵

Novák svůj text přednesl před Literárně historickou společností v Praze, patrně se setkal s kladným přijetím a dostal podnětné připomínky; za asistence univerzitního pedagoga Josefa Kopala svou práci během roku 1945 rozšířil a připravil pro tisk. Novákova monografie, nazvaná *Renanova theorie slohu*, vyšla v následujícím roce nákladem Filosofické fakulty University Karlovy.¹⁴⁶

Ve své době se jednalo o ojedinělou práci, a to jak po stránce tématu, tak po stránce kvality. Novák totiž dokázal vyložit vývoj Renanova vnímání literatury na pozadí dobového společenského i kulturního dění, vystihnout hlavní proudy renanovské kritiky ve Francii a provést vlastní pečlivou kritiku Renana samotného i jeho kritiků.

Ačkoli Renan podle Nováka svým dílem jako celkem do beletrie nepatří, v jeho „matoucí osobnosti nelze dobře oddělovat básníka-umělce od vědce a naopak“;¹⁴⁷ Renanův vztah ke krásnému písemnictví totiž ovlivňoval nejen styl jeho filosofických a filologických pojednání, ale také jeho způsob myšlení.

Kromě Renanova vztahu k literatuře obecně se Novák soustředí i na řadu dílčích, avšak neméně zajímavých otázek. V samostatných kapitolách zpracovává například souvislost mezi Renanovým dynamismem myšlenky a parataktickým slohem, vykládá Renanův sklon k ironii či odraz bretonské estetiky v Renanově díle; k pozoruhodným postřehům Novák dochází při zkoumání Renanova slohu z hlediska rytmu a melodie věty, hudebnosti výrazu a zvukomalby.

¹⁴⁴ NOVÁK, Otakar. Renan a literatura. *Český časopis filologický*. 1944/45, roč. 3, č. 1, 16–19, 151–156.

¹⁴⁵ Tamtéže, s. 151.

¹⁴⁶ NOVÁK, Otakar. *Renanova theorie slohu*. Praha: Filosofická fakulta University Karlovy, 1946.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 8.

Po vydání Novákových statí se politické poměry v Československu vyvíjely pro recepci Renanových myšlenek nepříznivě. Existenciálně či křesťansky orientované myslitele ze západních zemí, mezi něž bychom mohli řadit také Renana, vnímal komunistický režim jako své ideologické nepřátele, a tak na práci Otakara Nováka a jeho kolegů navázali badatelé až s mnohaletým odstupem. Pozdější období však není předmětem našeho zkoumání, a tak únorem 1948 zakončujeme tuto kapitolu.

Unamuno a Republika intelektuálů

Korespondence s Československem

Léta první československé republiky (1918–1938) přinesla utváření pevnějších vazeb na španělskou kulturní scénu. V českých překladech ze španělštiny vycházeli tradiční katoličtí autoři (sv. Ignác z Loyoly, sv. Terezie z Ávily), kanoničtí spisovatelé 19. století (Gustavo A. Bécquer, Benito Pérez Galdós), ale také zástupci ryse moderních literárních proudů (Ramón Gómez de la Serna, Ramón del Valle-Inclán a další).¹⁴⁸ Mezi žijící osobnosti, jež se u domácího publika těšily největší přízni, patřil bezesporu Miguel de Unamuno, rektor Univerzity v Salamance, uznávaný spisovatel a intelektuál zapojený do všech úrovní politického života své země. Přestože základní informace k tomuto tématu shrnul Zdeněk Kouřím již v polovině šedesátých let,¹⁴⁹ jeho poznatky je třeba rozšířit a doplnit, abychom mohli podrobněji vyložit Unamunův vztah ke skupině československých hispanistů a hispanofilů i k jeho krajanům usazeným v Praze.

Oproti naprosté většině dopisů, jež Unamuno zaslal do Československa, se totiž příchozí korespondence zachovala v autorově osobním archivu. Tento korpus nám umožňuje zkoumat plodnou spolupráci, která se rozvinula mezi lety 1922 a 1936, a nadto dokládá, jak fungoval československý knižní trh a jaké strategie provázely publikování prvních českých a slovenských překladů Unamunových děl.

Zaměříme-li se na profese odesílatelů, nenajdeme mezi nimi pouze filology a překladatele, nýbrž také nakladatele, novináře, učitele, státní úředníky či diplomaty. Vzhledem k tomu, že Československo představovalo mnohonárodnostní demokratický stát, do nějž se uchylovali političtí exulanti z méně stabilních zemí, se jeví zcela pochopitelné, že mezi pisateli najdeme osobnosti českého, slovenského, ale také ruského a německého původu. Dále je třeba zdůraznit, že Čechoslováci se na Miguela de Unamuna neobraceli výhradně ve španělštině – velká část listů je psána francouzsky, což svědčí jak o vlivu Francie na tehdejší československou společnost, tak o nedostatečných kontaktech mezi naší zemí a Španělskem; množství gramatických chyb, jež se ve španělsky psaných listech objevují

¹⁴⁸ ULIČNÝ, Miloslav. *Historia de las traducciones checas de literaturas de España e Hispanoamérica*. Praha: Karolinum, 2005, s. 23, 25. ISBN 80-246-0888-X.

¹⁴⁹ Článek Zdeňka Kouříma obsahuje soupis českých článků věnovaných Unamunovi a překladů Unamunových děl i předmluvu, kterou citujeme níže v textu. KOUŘÍM, Zdeněk. Unamuno y Checoslovaquia. *Cuadernos de la cátedra Miguel de Unamuno*. 1964–1965, XIV–XV, 73–76.

opakovaně (nesprávné užívání přízvuků a předložek či vytváření nepřirozených slovních spojení) lze vysvětlit interferencí z mateřského jazyka mluvčího (tedy z češtiny nebo slovenštiny) či z francouzštiny.

Pokud se soustředíme na postavu adresáta a na způsob, jakým je ve zkoumaných textech zachycen jeho obraz, zjistíme, že Čechoslováci Unamuna považovali za veřejnou autoritu, renomovaného spisovatele, nonkonformního filosofa, bojovníka za svobodu a symbol odporu proti diktatuře i monarchii. Díky dochované korespondenci a předmluvě, kterou Unamuno pořídil pro první české vydání svého spisu *Tragický pocit života v lidech a v národech* (*Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*, 1913, č. 1927), se můžeme domýšlet, jaké měl povědomí o Československu, jeho kultuře a historii.

Všechny zmíněné otázky pojednáme chronologicky; abychom zachovali charakter předlohy, v pasážích, jež v původním znění citujeme pod čarou, nebudeme nijak zasahovat do obsahové ani formální stránky.

První kontakt s Československem

První dopis z Československa, psaný španělsky a datovaný 23. června 1922, pochází z pera Václava Jiřiny. Pisatel se na Miguela de Unamuna obrací velmi uctivým a srdečným tónem, ujišťuje jej o svém nadšení z prózy *Abel Sánchez* a žádá autora o svolení k překladu do češtiny: „[...] dostala se mi do rukou Vaše skvělá novela Abel Sánchez, nemohl jsem se od ní odtrhnout, dokud jsem nedočel poslední stránku [...]“.¹⁵⁰

Jiřina obratem dostává kladnou odpověď, již 9. července 1922 Unamunovi děkuje a popisuje některé problémy, které český překladatel ze španělštiny musí překonávat. „Přestože se již mnoho let snažím proniknout do tajů moderní španělské literatury, stále narážím na překážky, nenacházím zde žádný zdroj informací [...],“¹⁵¹ stěžuje si Jiřina a dodává, že španělské knihy jsou na českém trhu nesmírně drahé. Proto Jiřina spisovatele žádá o poskytnutí informací o dalších španělských literátech, jejichž díla by bylo záhodno do češtiny přeložit, a prosí jej o zaslání životopisu a soupisu bibliografie: „U příležitosti

¹⁵⁰ „[...] ha llegado en mi poder su excelente novela Abel Sanchez de la cual no he podido separarme hasta que haya leído ultima pagina [...]“ Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 25/122.

¹⁵¹ „Aunque ya desde años me esfuerzo penetrar en las bellezas de la literatura española moderna – tropiezo siempre en diferentes dificultades – no hallando aquí ninguna ocasion informativa [...]“ Tamtéž.

knížního vydání překladu ‚Abela Sáncheze‘ bych našemu čtenářstvu rád nabídl informativní článek o Vaší vážené osobě a o Vašem bohatém díle. Lituji však toho, že nemám k dispozici žádné zdroje informací, a tak si Vás dovoluji obtěžovat s prosbou, zda byste mi mohl zaslat vybrané údaje o svém životě a o své práci literární i vědecké.“¹⁵² Jiřina ve svém psaní Unamunovi předestírá možnosti dalších překladatelských projektů a v této souvislosti neopomíná vyzdvihnout, že československá společnost je velmi vzdělaná; tentýž důraz kladli v pozdějších letech nezávisle na Jiřinovi i jeho kolegové.

Poslední Jiřinův dopis postrádá dataci. Odesílatel v něm Unamunovi navrhuje, že některé z jeho děl by bylo možné uvést na pražské scéně a vybízí autora k tomu, aby mu věnoval své divadelní hry, jež by po překladatelově soudu mohly zaujmout české publikum: „[...] žádám Vás, abyste mi zaslal dvě či tři svá nedávno vydaná dramata, zejména hru Celý muž, kterou znám jako román a o jejímž dramatickém účinku jsem přesvědčen. [...] Myslím, že velký zájem by rovněž mohly vzbudit ‚Minulost, která se vrací‘ a ‚Ten druhý‘.“¹⁵³

Unamunův tragický pocit v letech exilu

Třebaže se jako první z českých překladatelů na Unamuna obrátil Václav Jiřina, pod prvním vydaným překladem z Unamunova díla je podepsán Jaroslav Zaorálek. Nejstarší stopu, jež vedla k tomuto významnému počínu, nám zanechal Zaorálekův francouzsky psaný dopis ze 14. února 1926.¹⁵⁴ Přední český překladatel měl na salamanského spisovatele pravděpodobně velmi přesné reference, jde totiž přímo k věci a zjišťuje podmínky pro postoupení autorských práv nakladatelství Rudolfa Škeříka, jež prý mělo zájem v českém překladu vydat několik Unamunových knih. Jako první mělo přijít na řadu pojednání *Tragický pocit života v lidech a v národech*.

Zdá se, že Miguel de Unamuno delší dobu nereagoval, a proto jej 9. května 1926 kontaktoval sám Rudolf Škeřík, autorovi upřesnil, že zmíněná kniha by vyšla v nákladu 1500

¹⁵² „En ocasión de publicar la trad. de ‚Abel Sanchez‘ *en libro*, quisiera presentar á nuestro publico un lindo articulo informat. sobre su ilustre persona y su tan fecunda actitud literaria. Pero siento mucho no tener fuentes ningunas, y por eso me permito de molestar á Ud. pidiendole me envie algunas datos sobre su vida y su trabajo tanto literario, como científico.“ Tamtéž.

¹⁵³ „[...] le ruego á Ud. me envie dos o tres de sus obras dramaticas, las más recientes, en particular Nada menos que todo un hombre, la cual conozco como novela y estoy convencido de su eficacia dramática. [...] Además creo que podría despertar mucho interés ‚El pasado que vuelve‘ y ‚El otro‘.“ Tamtéž.

¹⁵⁴ Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 51/86.

kusů a výměnou za autorská práva mu navrhl pětiprocentní podíl ze zisku.¹⁵⁵

Unamuno Škeříkovu nabídku přijal v dopise z 16. května 1926. O dva měsíce později (8. července 1926) Rudolf Škeřík spisovateli sdělil všechny potřebné náležitosti spojené s vydáním knihy: slíbil mu honorář ve výši 2000 Kčs, nadnesl, že by publikace mohla obsahovat autorův portrét a také článek o jeho životě a tvorbě, a požádal Unamuna o sepsání předmluvy. Unamuno se tím zřejmě cítil poctěn, bez odkladů se dal do psaní (koncept předmluvy se nachází na zadní straně Škeříkova dopisu) a odpověď odeslal 19. července.

Podle Škeříkova ujištění nakladatelství autorovi proplatilo honorář 384,25 španělských peset již před 14. srpnem 1926. Danou částku měl Unamuno obdržet v městečku Hendaye na francouzsko-španělských hranicích, kde v té době žil. Platba se tedy uskutečnila ještě před vydáním knihy, jež bylo ve všech ohledech připravováno velmi pečlivě a profesionálně. O rok později, v létě 1927, se uvedení knihy československý trh stalo kulturní událostí zásadního významu.¹⁵⁶

Navzdory všemu, co nám korespondence objasňuje, s tímto překladem zůstává spojeno několik neznámých. Zaprvé, ačkoli Unamunovo dílo do češtiny převedl Jaroslav Zaorálek, nakladatel původně počítal se spoluprací Václava Jiřiny a překlad chtěl zadat jemu; při pozorné analýze Škeříkových dopisů se můžeme domýšlet, že právě Jiřina nakladatele přesvědčil, aby do edičního plánu zahrnul Unamunovy tituly a prostřednictvím Jaroslava Zaorálka autora kontaktoval. Zadruhé, v knize samotné nenajdeme žádnou zmínku o tom, z jakého jazyka byla přeložena,¹⁵⁷ a není jisté, zda česká verze alespoň v částečné míře nevychází z francouzského překladu, který byl pořízen již v roce 1917. Tyto domněnky vyplývají z toho, že jak nakladatel, tak i překladatel s Unamunem korespondovali výhradně francouzsky, v jazyce, který Zaorálek mistrně ovládal a z nějž překládal nejvíce.

Unamuno a jeho vidění české kultury

Unamuno doprovodil první český překlad *Tragického pocitu života v lidech a v národech*

¹⁵⁵ Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 45/181.

¹⁵⁶ ULIČNÝ, Miloslav. *Historia de las traducciones checas de literaturas de España e Hispanoamérica*. Praha: Karolinum, 2005, s. 24. ISBN 80-246-0888-X.

¹⁵⁷ Na titulní straně se dočteme: „Miguel de Unamuno. Tragický pocit života v lidech a v národech. 1927. Symposion – Praha. Přeložil Jaroslav Zaorálek. Portret autorův dřevorytem provedl Jan Rambousek. [...] Vydal v létě 1927 Rudolf Škeřík, Praha, Perštýn 2.“ UNAMUNO, Miguel de. *Tragický pocit života v lidech a v národech*. Přel Jaroslav Zaorálek. Praha: Symposion, 1927.

předmluvou, jež nese datum 15. července 1926. Jedná se o unikátní text, který vznikl v poměrně obtížných podmínkách: Unamuno jej napsal v době svého exilu (1924–1930), aniž kdy naši zemi navštívil a, jak sám poznamenal, bez znalosti jakéhokoli slovanského jazyka.

Předmluva nabízí vhled do autorových představ o české kultuře, nemenší měrou však odráží také Unamunovu osobnost a zásadní témata jeho filosofie, konkrétně téma původu, jazyka, identity, národa, vlasti, reformy (v obecném smyslu, nikoli pouze v návaznosti na reformaci) a náboženství. Při čtení nadto můžeme nabýt dojmu, jako by se Unamuno vzhlížel v obraze Mistra Jana Husa: „Zdá se mi, že Jan Hus byl hrdinou náboženským a zároveň národním, který učinil z náboženství národnost a z národa náboženskost, hrdinou, který dal své vlasti transcendentní hodnotu náboženskou a chtěl z ní učiniti království Boží.“¹⁵⁸ Narážka na Jana Husa není vůbec nahodilá – Unamuno dal opakovaně najevo svou fascinaci husitstvím a toto hnutí vždy spojoval se svými vlastními úvahami týkajícími se otázky národa, nacionalismu, kolektivismu, křesťanství či nesmrtelnosti. Ve své předmluvě věnuje Unamuno husitství tento komentář: „Nebylo snad naproti absolutnímu křesťanskému individualismu mnišskému a celibátnímu také křesťanství druhé, jež bychom mohli nazvat sociálním – tudíž národním – jakýsi křesťanský kolektivismus a nacionalismus? A neodpovídá touze po kolektivní nesmrtelnosti, po nesmrtelnosti národa jakožto národa?“¹⁵⁹

Unamunova touha po uskutečnění reformy, připomínaná i v souvislosti s husitstvím, implicitně souvisí s neutěšenou situací Španělska. V závěru předmluvy autor otevřeně útočí na diktaturu, monarchii i habsburskou dynastii: „To jsem chtěl říci v čele tohoto českého překladu svého španělského díla, a říci to odtud, z Hendaye, ve své rodné zemi baskické, ale za hranicemi svého Španělska, z něhož jsem byl vyhnán nejhanebnější vojenskou tyraní, ničitelkou vší spravedlnosti, kterou vykonávají katové, dosazení za soudce za vlády posledního z Habsburků v mé vlasti.“¹⁶⁰

Projevy Unamunova zájmu o české země se zdaleka neomezily na zmíněnou předmluvu. Když si v únoru 1927 spisovatel dělal poznámky ke dvěma článkům pro deník

¹⁵⁸ Tamtéž, 9.

¹⁵⁹ Tamtéž, 9.

¹⁶⁰ Tamtéž, 10.

Heraldo, opět se v nich odkázal na českou kulturu.¹⁶¹

V konceptu se Unamuno opět vrací ke svým oblíbeným tématům, jako jsou regionalismus, vztah mezi malou a velkou vlastí („*patria chica*“, „*patria grande*“), mezi menšinou a většinou v rámci jedné společnosti. Když Unamuno přemýšlí nad problematikou regionálních jazyků, předvídá vymření baskičtiny, jež by podle jeho názoru nemuselo nutně přinést vymizení baskického národa či baskického národního ducha; v tomto bodě Unamuno protičečí vlastnímu tvrzení z citované předmluvy, v níž naopak shledává, že v českém jazyku je skryto „to nejvnitřnější: podstata slovanství“.¹⁶²

Naopak představa vlasti, kterou Unamuno líčí v zápiscích z února 1927, se od té, kterou nastiňuje ve své o rok starší předmluvě, neliší: v odloučení od rodné země Unamuno dospívá k nehmotnému pojetí vlasti, víru v národ srovnává s vírou náboženskou a jeho vymezení pojmu národa, částečně inspirované husitstvím, se zdá dosti rozporuplné.¹⁶³

Zapomenuté projekty

I když Čechoslováci vyvinuli obdivuhodnou iniciativu s cílem navázat s Miguelem de Unamunem plodnou spoluprací, velká část projektů, jež známému intelektuálovi navrhli, nebyla uskutečněna, a to zejména pro spisovatelovo nedostatečné zapojení. Ponecháme-li stranou chystané a rozpracované překlady Unamunových děl, můžeme popsat případy, kdy baskický filosof ignoroval nabídky zástupců dvou různých periodik na otištění příspěvku.

¹⁶¹ Jedná se o poznámky k článkům nazvaným *O baskickém regionalismu (A propósito del regionalismo vasco)* a *Regionalismus (Regionalismo)*. Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 84/103.

¹⁶² UNAMUNO, Miguel de. *Tragický pocit života v lidech a v národech*. Přel Jaroslav Zaorálek. Praha: Symposion, 1927, 9.

¹⁶³ „Diferenciación para integración futura. // La patria nueva, la del espíritu. // [...] La raza. Etnismo. Thierry. Lo primitivo. Más allá el hombre. // Vuelta atrás? No. // Lo que hay en el bizkaitarra vasco de movimiento religioso. El catolicismo futuro. Católico = universal. // Federación // Lo de Huss y husitas, tanto como religioso económico y étnico. // El socialismo autoritario y unificador (centralizador) tras el Estado ... utopia ... el anarquismo se asocia fácilmente con las tendencias regionalistas, volviendo al pueblo. // El pueblo amorfo? No! Civilización y cultura. // [...] Las grandes nacionalidades [...] son ante todo un fenómeno económico. // Etnico-religioso-económico // La vieja religión se agarra al pueblo, el liberalismo a las naciones.“ („Diferenciace pro budoucí integraci. // Nová vlast, vlast ducha. // [...] Rasa. Etnicita. Thierry. To původní. Nad tím je člověk. // Návrat zpět? Ne. // Prvek náboženského hnutí v baskickém nacionalismu. Budoucí katolicismus. Katolický = univerzální. // Federace. // Hus a husitství – náboženský, ekonomický a etnický rozměr. // Autoritářský a sjednocující (centralizační) socialismus po státě ... utopie ... anarchismus se navrácí k lidu a jednoduše se spojuje s regionalistickými tendencemi. // Beztvarý lid? Ne! Civilizace a kultura. // [...] Velké [...] národy jsou především ekonomický jev. // Etnický-náboženský-ekonomický // Lid se drží starého náboženství, národy liberalismu.“) Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 84/103.

Prvním z nich byl Rudolf Thomas, člen redakce pražských novin určených pro německou čtenářskou obec. Ve francouzsky psaném dopise z 18. září 1925 Unamunovi připomněl příslib z 5. července téhož roku, podle nějž měl spisovatel periodiku dodat článek o „nové Evropě“, a naléhal na adresáta, aby text redakci odevzdal co nejdříve.¹⁶⁴ O tři roky později¹⁶⁵ Unamuno obdržel italsky psaný dopis od Borise Jakovenka, významného ruského emigranta, který se v Československu usadil na osobní pozvání prezidenta Masaryka. Jakovenko Unamuna informoval o založení filologického časopisu *Der russische Gedanke* se sídlem v Bonnu, jenž měl vydávat především německy psané texty, a požádal autora o studii o Lvu N. Tolstém. Jakovenkova i Thomasova snaha však byla marná: jelikož nemáme k dispozici žádný další list, ve kterém by některý z redaktorů Unamunovi děkoval za dodání příspěvku či mu nabízel další spolupráci, můžeme se domýšlet, že oba projekty upadly do zapomnění stejně jako mnoho dalších.

V dubnu 1928, několik měsíců před doručením Jakovenkovy zprávy, bylo dokončeno vydání Unamunovy knihy *Abel Sánchez*, jejíhož překladu se zhostil Václav Jiřina; titulní stranu navrhl Josef Čapek.¹⁶⁶ Krátce nato vyšla recenze Bedřicha Fučíka, nejstarší česky psaný článek věnovaný Unamunovi, který se nám podařilo dohledat.¹⁶⁷

Unamuno a pražští hispanisté

Na počátku třicátých let Unamuno ztělesňoval ideál kultivovaného odporu proti autoritativnímu režimu nikoli jen z pohledu Čechů a Slováků, nýbrž také v očích některých svých krajanů žijících v Praze. Tento aspekt se zřetelně promítl do korespondence, kterou tento slavný exulant udržoval s Ginésem Gangou. Gangův první dopis (z 23. dubna 1930) odráží hlubokou úctu, kterou profesor Španělského a iberoamerického institutu v Praze k Unamunovi pociťoval. Ganga se od první chvíle ukazuje jako nezištný a obětavý podporovatel československo-španělských vztahů, když Unamunovi píše: „Vážený pane, je mi ctí Vám spolu s tímto dopisem zaslat jedno číslo českého deníku ‚NÁRODNÍ LISTY‘, který otiskl

¹⁶⁴ Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 47/129.

¹⁶⁵ Dopis nese datum „1928/12/09“, pravděpodobně tedy pochází z 9. prosince 1928. Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 24/179.

¹⁶⁶ UNAMUNO, Miguel de. *Abel Sánchez: Příběh vášně*. Přel. Václav Jiřina. Praha: Aventinum, 1928.

¹⁶⁷ FUČÍK, Bedřich. *Paralipomena: Bibliografie Bedřicha Fučíka*. Praha: Triáda, 2006, 49–50. ISBN 978-80-86138-85-2.

článek o Vaší osobě a Vašem literárním díle. Taktéž přikládám kopii španělského originálu.”¹⁶⁸
(O dva týdny později Unamuno dostal list podepsaný jistým Karlem Štěpánkem, v němž jej pisatel žádá o svolení k překladu románu *Teta Tula* (*Tía Tula*, 1921) a dalších próz.)¹⁶⁹

V druhém dopise (z 22. listopadu 1930) se Ginés Ganga Unamunovi pokusil osvětlit situaci, která vládla na československém knižním trhu: „Přestože má Československo čtrnáct milionů obyvatel, pouze osm milionů z nich tvoří mluvčí češtiny, náklady jsou proto dosti omezené a za autorská práva nelze platit velké částky.“¹⁷⁰ Ginés Ganga, údajně jediný profesor španělštiny v Československu, se Unamunovi představil jako klíčová postava v rámci československo-španělské kulturní výměny a výslovně uvedl, že „když si někdo přeje něco ze Španělska“, obrací se na něj. Ganga se stal například autorem posudků pro tuzemská nakladatelství: „Před časem mě jisté nakladatelství požádalo o seznam španělských románů, které bych doporučil k překladu, mezi jinými jsem zmínil ‚Mlhu‘, ‚Tetu Tulu‘ a ‚Lásku a pedagogiku‘, mám zprávy o tom, že první z nich se již překládá. Kdybyste měl zvláštní zájem o to, aby bylo přeloženo některé z Vašich děl, řekněte mi to a já je doporučím.“¹⁷¹ Díky Gangovi rovněž víme, že Karel Eger, jehož překladatelských schopností si profesor Španělského a iberoamerického institutu velmi cenil, měl již v listopadu 1930 zkušenost s několika knižními překlady ze španělštiny a pro nakladatelství Česká Grafická Unie zamýšlel převést do češtiny Unamunův román *Mir ve válce* (*Paz en la guerra*, 1897, č. 1932); z tohoto důvodu se Ganga Egerovi navrhl, že od autora vyžádá příslušná práva a bude s ním komunikovat i ohledně dalších možných překladů.

Kromě obětavosti Ginés Ganga vynikal také štedrostí: sotva si s Miguelem de Unamunem začal dopisovat, rozhodl se mu darovat knihy o československé kultuře, historii, filosofii a politice. Taktéž mu nabídl oba existující české překlady jeho děl (pro případ, že by je spisovatel do dané chvíle neobdržel od příslušných nakladatelství) a Masarykovy spisy: „Vzhledem k tomu, že mluvím o prezidentu Masarykovi, dovoluji mi, abych Vám nabídl jeho

¹⁶⁸ „Muy Señor mio y de mayor consideración: Por este correo tengo el gusto de enviarle un número del periódico checo ‘NÁRODNÍ LISTY’ en el que publico un artículo sobre usted y su obra literaria. También le incluyo la copia del original español.“ Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 19/104.

¹⁶⁹ Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 46/85.

¹⁷⁰ „Checoslovaquia a pesar de sus 14 millones de habitantes, solo unos ocho millones son de habla checa, por tanto las ediciones son bastante limitadas impidiendo pagar mucho por los derechos.“ Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 19/104.

¹⁷¹ „Hace tiempo me pidió una editorial una lista de novelas españolas para traducir, y entre ellas recomendé ‘Niebla’ ‘Tía Tula’ y ‘Amor y Pedagogia’, tengo noticias de que la primera se está traduciendo. Si usted tuviera especial interés en que se tradujera alguna de sus obras, dígamelo y yo la recomendaré.“ Tamtéž.

díla; buďte tak laskav a řekněte mi, zda tuto nabídku přijímáte, abych Vám poslal Masarykovy knihy přeložené do francouzštiny a do němčiny. (V současné době jednu z nich překládám pro Iberoamerickou nakladatelskou společnost.)¹⁷²

Narážka na československého prezidenta je zásadní – Ganga Unamunovi potvrdil, že Čechoslováci v jeho osobě vidí příkladného republikána, profesora i revolucionáře a srovnávají jej s T. G. Masarykem. „V Československu jste bezpochyby nejznámější a nejobdivovanější španělskou osobností. A to nejen mezi intelektuály, ale také ve většinové společnosti. Češi Vaši osobnost spojují s osobností profesora Masaryka, o němž by se dalo říci, že sám svrhl Habsburky a založil Československou republiku,¹⁷³ upozorňuje Ganga.

Gangova snaha podávat Unamunovi zprávu o dění v Československu se vztahovala také na nedávno vydané recenze. Pražský profesor španělštiny dával Unamunovi vědět dokonce i o kritikách, které dosud nevyšly: „Vím, že Dr. Václav Černý, tajemník Ústavu slovanských studií v Ženevě, připravuje česky psané dílo nazvané ‚Rektora ze Salamanky boj o nesmrtelnou duši a uctívání smrti‘. Dále Vám posílám články o Vaší osobě, které vyšly v časopisech ‚Rozpravy Aventina‘ a ‚Akord‘.¹⁷⁴

Gangova dobrá vůle nezůstala bez odezvy. Ve své odpovědi jej Unamuno nazývá přítelem, udílí mu svolení k překladu knihy *Mír ve válce* a nabízí k překladu své drama *Ten druhý* (*El Otro*, 1926).

Ginés Ganga reagoval 13. prosince 1930: „Co se týče divadelní hry ‚Ten druhý‘, za nabídku Vám velmi děkuji. Buďte, prosím, tak laskav a pošlete mi dva výtisky, abych jeden mohl dát překladateli. Ředitel Národního divadla je hispanofil, zůstává otevřený možnosti uvést Vaše drama, pokud to jeho námět dovolí (naráží na sociální charakter díla).¹⁷⁵

¹⁷² „Ya que le hablo del Presidente Masaryk, permítame que le ofrezca sus obras; tenga la bondad de decirme si acepta este ofrecimiento, para que le envíe las que están traucidas al francés y alemán. (Actualmente traduzco yo uno de ellas al español para la Compa. Ibero - Americana de Publicaciones).“ Tamtéž.

¹⁷³ „Usted es sin ningún género de dudas, la personalidad española más conocida y admirada en Checoslovaquia. Y no solamente entre los intelectuales, sino tambien entre la masa del pueblo. Los checos asocian la personalidad de usted a la del profesor Masaryk, que por si solo (podría decirse) derrumbó a los Habsburgo y fundó la República Checoslovaca.“ Tamtéž.

¹⁷⁴ „Sé que el Dr. Venceslao Černy, secretarió del Instituto de Estudios Eslavos de Ginebra, prepara una obra en checo titulada ‘Lucha del Rector de Salamanca por la inmortalidad del alma’. Aparte le envio las revistas ‘Rozpravy Aventina’ y ‘Akord’ con sendos artículos sobre usted.“ Tamtéž.

¹⁷⁵ „En cuanto a ‘El Otro’, cuyo ofrecimiento le agradezco, tenga la bondad de enviarme dos ejemplares, para que diese uno al traductor. El Director de el Teatro Nacional ‘Národní Divadlo’ es un hisponófilo que está dispuesto a aceptar su drama si su asunto lo permite (alude al carácter social de la obra).“ Tamtéž.

Výměnou za autorská práva k románu *Mír ve válce* Ganga Unamunovi nabízí odměnu ve výši 1000 francouzských franků s vysvětlením, že kvůli ekonomické krizi je možné zaručit honorář přibližně o polovinu nižší než v době, kdy česky vyšel *Abel Sánchez*.¹⁷⁶

Ganga začal velmi brzy jednat jako zprostředkovatel mezi spisovatelem a pražskými nakladatelstvími. Když si Miguel de Unamuno stěžoval, že nedošlo ke splnění podmínek předchozích smluv, Ginés Ganga ověřil, že obě společnosti svým závazkům dostaly.¹⁷⁷ Gangovi rovněž vděčíme za poznatek, že na začátku třicátých let Karel Eger přeložil několik kapitol z románu *Mlha* (*Niebla*, 1914, č. 1971), svou práci však přerušil, když se dozvěděl, že celý titul již přeložila jistá paní Rottová. Profesor Španělského a iberoamerického institutu se zavázal, že udělá vše možné pro to, aby Unamunovo originální dílo v češtině vyšlo, a ubezpečil autora o tom, že by o knihu mělo zájem několik nakladatelství. Přesto si čeští čtenáři museli na první vydání počkat až do roku 1971, kdy byl publikován překlad podepsaný Alenou Ondruškovou.¹⁷⁸

Druhý Gangův dopis znovu dokládá odesílatelovu štědrost, píše se v něm: „Pan Bous, poradce ministra školství a národní osvěty, kterému dávám soukromé hodiny španělštiny, mě požádal o kopii Vašeho dopisu, dotyčné ministerstvo Vám zaslalo několik knih o Janu Husovi a o umění. Můžete si naprosto svobodně zažádat o knihy, které by Vás z této země zajímaly, Československo je ‚Republika intelektuálů‘ a velmi dbá o svou intelektuální propagandu.“¹⁷⁹ První československá republika skutečně pečovala o svůj zahraniční obraz, což mohl již v roce 1931 docenit i sám Unamuno, a je typické, že Ganga a jeho současníci Československo

¹⁷⁶ Ve francouzsky psaném dopise z 22. ledna 1931 nakladatelství Česká grafická unie Unamunovi potvrzuje, že mu zaslalo 1000 francouzských franků. V příloze určené Ginési Gangovi nakladatelství děkuje za vyjednání podmínek; text přílohy rovněž dokládá, že Ginés Ganga musel mít dobrou znalost češtiny. Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 12/64.

¹⁷⁷ „Por cierto que ambas editoriales (Aventinum, Symposion) aseguran haberle enviado algunos ejemplares y haberle abonado los derechos de autor; ya me dirán cuando lo consulten en su contabilidad, la fecha de esos envíos que sin duda fueron en la época de su destierro.“ („Obě nakladatelství (Aventinum, Symposion) mi samozřejmě potvrdila, že Vám zaslala několik výtisků a zaplatila autorská práva; až to ověří ve svém účetnictví, sdělí mi, kdy došlo k odeslání, bezpochyby to bylo v době Vašeho vyhnanství.“) Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 19/104.

¹⁷⁸ Paulína Šišimišová se domnívá, že překlad ve skutečnosti pořídil Václav Černý, jenž je prý také autorem nepodepsané předmluvy; ve svém článku však slovenská badatelka neuvádí bližší důvody, které by hovořily ve prospěch této teorie. Více viz: ŠIŠIMIŠOVÁ, Paulína. Miguel de Unamuno v slovenčine. In: VALCEROVÁ, Anna. *Překlad a tlmočení a jeho didaktická transformácia*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2005, s. 282. ISBN 80-8068-401-4.

¹⁷⁹ „El Consejero de Instrucción Pública Sr. Bous, a quien doy lecciones de Español, me pidió copia de su carta, y el Ministerio le ha enviado algunos libros sobre Juan Hus, y de arte. Con toda libertad puede usted pedir los libros que le interesen de este país, Checoslovaquia es una ‘República de intelectuales’ y cuida mucho de su propaganda intelectual.“ Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 19/104.

nazývali republikou intelektuálů: s profesorem filosofie ve funkci hlavy státu představovalo až do druhé poloviny třicátých let jednu z nejstabilnějších a nejlépe se rozvíjejících demokratických zemí. Gangův obdiv k T. G. Masarykovi se jasně projevil v momentu, kdy Migueli de Unamunovi daroval další balík knih se slovy: „Od prezidenta Masaryka Vám posílám vše, co se mi podařilo shromáždit ve francouzštině, angličtině, němčině a italštině.“¹⁸⁰

Tentokrát se však Ganga poděkování nedočkal, a tak se v dopisu z 2. února 1931 Unamuna raději zeptal, zda byla zásilka doručena.

Unamunova česká četba

Ginés Ganga dal taktéž podnět Františku Bousovi, jenž byl jako poradce ministra školství pověřen kulturními vztahy se Španělskem, aby Unamuna kontaktoval. Poté, co si Bous přečetl kopii psaní, které obdržel jeho učitel španělštiny, poslal 15. července 1931 slavnému literátovi list oficiálního charakteru: „Ve svém dopise se zajímáte o díla prezidenta Masaryka, pro pana Gangu by bylo ctí, kdyby Vám je mohl darovat. Rovněž mluvíte se zájmem o Mistru Janu Husovi a o husitském reformačním hnutí. Naše ministerstvo má to potěšení zaslat Vám ve zvláštním balíku cizojazyčné publikace o československé kultuře. V balíku dále naleznete katalog cizojazyčných děl o Československu; buďte tak laskav a řekněte nám, která z nich by Vás mohla zajímat.“¹⁸¹

Krátce předtím, 9. dubna 1931, se na Unamuna obrátil Vlastimil Kybal, velvyslanec Československé republiky v Madridu, aby mu poděkoval za rozhovor z předchozího úterý, nabídl mu španělské publikace o Československu, mapu československého státu a oznámil mu, že mu dá zaslat dějiny Československa.¹⁸²

Kdybychom chtěli rekonstruovat Unamunovu sbírku československé literatury, posloužily by nám svazky, které se dodnes nacházejí v jeho památníku, ale také ty, jež jsou

¹⁸⁰ „De Presidente Masaryk le envio todo lo que he podido reunir en francés, inglés, alemán e italiano.“ Tamtéž.

¹⁸¹ „En su carta Usted se interesa por las obras del Presidente Masaryk, que el Señor Ganga quiere reservarse el honor de ofrecerselas. Tambien habla usted con interés de nuestro Juan Hus y del movimiento reformador del husismo. Este ministerio se complace en enviarle por paquete separado algunas publicaciones en lenguas extranjeras sobre la cultura de Checoslovaquia. Así mismo encontrará un catálogo de las obras publicadas en lenguas extranjeras sobre nuestro país; tenga la bondad de decirnos cuales podrían interesarle.“ Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 8/102.

¹⁸² Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 26/54.

vedeny v korespondenci.¹⁸³ Jakkoli se tento soupis může zdát relativně obsáhlý, nic nenasvědčuje tomu, že by Unamuno četl všechny zahrnuté tituly. Unamunův zvyk psát si tužkou do knih poznámky napovídá, že přestože svého času dal najevo velký zájem o Masarykovo dílo,¹⁸⁴ přinejmenším tři masarykovské publikace, uchované v salamanském archivu, nikdy neotevřel.¹⁸⁵ Na druhou stranu si můžeme být jistí, že četl alespoň vybrané kapitoly z Masarykovy obsáhlé studie o Rusku¹⁸⁶ a antologii textů o Masarykovi,¹⁸⁷ věnovanou W. M. Kozłowským, jedním ze spoluautorů publikace.

Zvážíme-li relativně vysoký počet Unamunových poznámek na adresu husitů, zdá se překvapivé, že měl pravděpodobně velmi kusé povědomí o historickém kontextu tohoto hnutí. Třebaže mohl najít relevantní informace v dílech německých teologů a filosofů, jež znal, jediná česká kniha, která mu v tomto ohledu mohla sloužit a do níž je dodnes možné nahlédnout ve spisovatelově osobní knihovně, podává poněkud specifický výklad dějin: monografii Jaroslava Prokeše *Československé dějiny (Histoire tchécoslovaque, 1927)*¹⁸⁸ můžeme vytknout, že spíše než na vědeckém bádání staví na ideologických stanoviscích a historii deformuje tak, aby byla v souladu se sdělením, jež chtěl autor čtenářům předat. Jaroslav

¹⁸³ Balík, který Ganga odeslal 13. prosince 1930, obsahoval následující tituly (názvy citujeme z Gangova dopisu v nezměněné podobě): *Abel Sánchez* (tři výtisky darované nakladatelstvím Aventinum), *Sentimiento trágico* (dva výtisky darované nakladatelstvím Symposion), *Anthologie de la poésie Tchèque* (jeden výtisk darovaný autorem), Masarykovy spisy *L'idéal d'humanité*, *Das problem der Kleinen Völkern in der Europäischen Krisis*, *Les Slaves après la guerre*, *La Resurrection d'un Etat a L'Europe Nouvelle*; další dvě zaslání knihy zůstaly dodnes uchovány v Unamunově archivu: STREET, C. J. C. *President Masaryk*. London: Geoffrey Blen, 1930. MASARYK, Tomáš Garrygue. *La Russia e l'Europa. Studi sulle correnti spirituali in Russia*. Napoli: Riccardo Riddardi Editore, 1922. Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 19/104.

¹⁸⁴ „Las obras de Masaryk? Desde luego; vengan y agradecidísimo. Sé bastante de él, he leído amplios extractos de sus escritos; estudios sobre él y su obra, pero no conozco libro suyo. Vengan, pues, en francés o en alemán.“ („Masarykova díla? Samozřejmě, pošlete mi je, budu Vám za ně vděčný. Vím o Masarykovi dost, četl jsem dlouhé výňatky z jeho spisů; studie o něm a o jeho díle, ale neznám žádnou jeho knihu. Tak mi je, prosím, pošlete ve francouzštině a v němčině.“) Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 102/71.

¹⁸⁵ MASARYK, Tomáš Garrygue. *The Making of a State. An English version, rrange and prepared with an introduction by Henry Wickham Steed*. London: George Allen & Unwin, 1927. STREET, C. J. C. *President Masaryk*. London: Geoffrey Blen, 1930. LOWRIE, Donald A. *Masaryk de Tchecoslovaquie. Premier Président de la République tchécoslovaque*. Paris: Je sers, [1930].

¹⁸⁶ MASARYK, Tomáš Garrygue. *La Russia e l'Europa. Studi sulle correnti spirituali in Russia*. Napoli: Riccardo Riddardi Editore, 1922. Ručně psané poznámky se nacházejí na stranách 97, 109, 203, 206, 207, 326 a 339.

¹⁸⁷ BENEŠ, Edvard, Lewis EINSTEIN, Louis EISENMANN et al. *T. G. Masaryk: 1850-1925*. Praha: Orbis, 1925. Ručně psané poznámky se nacházejí na stranách 8, 36, 66, 99, 106 a 111.

¹⁸⁸ PROKEŠ, Jaroslav. *Histoire tchécoslovaque*. Praha: Orbis, 1927. Ručně psané poznámky se nacházejí na stranách 8, 108 a 118.

Prokeš totiž sleduje linii českých dějin, aniž by ji zasazoval do souvislostí s vývojem na Slovensku či situaci v obou zemích srovnával; východní části československého státu je mezi 11. a 20. stoletím věnována minimální pozornost, z tohoto pohledu se zvolený titul jeví zcela zavádějící. Ani v zachycení náboženské situace se Prokeš nikterak nesnaží o vyváženost: jasně protěžuje české husity a reformisty; dále se staví na stranu stavovského povstání proti Habsburkům a obecněji proti katolické a centralistické monarchii vůbec, tyto postoje můžeme odvodit i z názvů kapitol.¹⁸⁹ Autor nepřipouští žádnou debatu ohledně vymezení československého národa; z mnoha formulací vyplývá, že Češi a Slováci podle něj tvoří jeden národ. Pro jednostranné obhájení tohoto tvrzení se Jaroslav Prokeš zřekl seriózních argumentů,¹⁹⁰ jeho počínání lze nicméně vysvětlit dobovou potřebou nové československé identity.

Co se týče Unamunových výpisků, jeho znalost knihy byla zřejmě dosti neúplná – z české minulosti věnoval pozornost téměř výlučně otázce husitství. Na straně 108 Unamuno zatrl odstavec týkající se programu, který je znám jako čtyři artikuly pražské, a o deset stránek dále pasáž pojednávající o údajném socialismu táboritů. Kromě dvou stránek v kapitole o husitském hnutí Unamuna upoutala pouze jedna filologická otázka spojená s etymologií výrazu „Slovan“.¹⁹¹ O tomto nevyváženém zájmu o českou historii svědčí i Unamunův dopis Ginési Gangovi z 28. října 1931, v němž se dočteme: „Z té země mě velmi zajímá vše, co se vztahuje k Husovi a husitství.“¹⁹²

¹⁸⁹ Pro ilustraci zmiňme několik příkladů: „Violation de la loi par les catholiques.“ („Katolíci porušují zákon.“) „Les catholiques révèlent leurs véritables intentions.“ („Katolíci odhalují své skutečné záměry.“) „Dernière attaque du gouvernement contre la liberté religieuse.“ („Poslední útok vlády proti náboženské svobodě.“) „Attitude résolue des non-catholiques.“ („Odhodlaný postoj nekatolíků.“) „Le terreur contre-réformatrice.“ („Protireformační teror.“) „La ruine des villes et de la petite noblesse.“ („Zkáza měst a drobné šlechty.“) „Le moyen-âge de l'histoire de la Bohême finit-il en 1627 ou en 1749 ?“ („Končí středověk v české historii rokem 1627, nebo rokem 1749?“)

¹⁹⁰ Následující věta působí velmi výmluvně: „Les Slovaques actuels ont la même origine que les Tchèques, ce sont des rameaux de la même branche et, au point de vue ethnographique aussi bien que philologique, il faut les considérer comme une seule nation.“ („Současní Slováci jsou stejného původu jako Češi, jde o dva výhonky jedné větve a z hlediska etnografického i filologického je třeba je považovat za jeden národ.“) PROKEŠ, Jaroslav. *Histoire tchécoslovaque*. Praha: Orbis, 1927, 10.

¹⁹¹ „Le mot ‚Slave‘ dérive probablement de la même racine que le mot ‚Slovo‘ (parole) et servait à désigner les gens qui pouvaient s'entendre entre eux dans leurs langues; en contraste avec les étrangers dont le langage était inconnu.“ („Výraz ‚Slovan‘ pravděpodobně pochází ze stejného kořene jako výraz ‚slovo‘, sloužil jako označení lidí, kteří se ve svých jazycích mohli vzájemně dorozumět, a odlišoval příslušníky této skupiny od cizinců, jejichž jazyk byl Slovanům nesrozumitelný.“) PROKEŠ, Jaroslav. *Histoire tchécoslovaque*. Praha: Orbis, 1927, 8.

¹⁹² „De esa tierra me interesa mucho todo lo que se refiere a Hus y al Husismo.“ V témže dopise je uveden i zajímavý detail: Unamuno měl na Prahu velmi dobré reference, možná dokonce zamýšlel město v budoucnu

Československo vs. Česko-Slovensko

Vznik československého státu představoval výzvu v oblasti kulturní identity a nastolení nové ideologie přineslo jisté problémy a konflikty. Tyto problémy můžeme vnímat i v korespondenci, kterou Unamuno udržoval s Milošem Ruppeldtem, profesorem bratislavské konzervatoře a svým prvním překladatelem do slovenštiny.

Miloš Ruppeldt prožil pět let v Argentině, přeložil několik titulů Blasca Ibáñeze a začal s překladem Cervantesova *Dona Quijota*. První dopis Unamunovi poslal 24. června 1929, představil se v něm jako velký příznivec jeho knih, s nimiž se seznámil především v českých a německých překladech, a zpravil spisovatele o svém záměru převést do slovenštiny tři jeho prózy (*La tía Tula, Niebla, Ábel Sánchez*) v rámci širěji pojaté ediční řady. „Nyní zakládáme jistou společnost, která se pokouší vydat v kvalitních překladech nejlepší díla světových spisovatelů: Pruse, Dickense, Pappiniho, Flauberta atd. V této edici bychom chtěli vydat také Vaše díla,”¹⁹³ píše Ruppeldt a s následujícím zdůvodněním žádá Unamuna o bezplatné poskytnutí práv:

„Až do roku 1918 jsme byli pod maďarským jhem, neměli jsme žádnou školu, a tak jsme téměř ztratili národnost. Teprve po velké světové válce, od roku 1918, jsme se od maďarské nadvlády osvobodili a dostali jsme svobodu a republiku. Nyní již máme školy, ale ani teď není všechno, jak by mělo být. Naše knihy nemohou vycházet ve větších nákladech než 400–500 kusů.”¹⁹⁴

Ač se nám Ruppeldtovo nadšení pro překládání světových děl do slovenštiny může jevit velmi sympatické a důvody, jež uvádí, zcela pochopitelné, jeho styl se zejména v pozdějších listech ukazuje příliš naléhavý, ba domýšlivý. Když se Unamuno opozdil s odpovědí, Ruppeldt svou žádost 18. července zopakoval; přibližně týden nato (27. července) mu spisovatel oprávnění udělil: „Do slovenštiny můžete samozřejmě přeložit jakoukoli z mých

navštívit. Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. 102/71, CMU.

¹⁹³ „Ahora hemos fundado una sociedad, que prueba dejar aparecer las mejores obras de los escritores mundiales en buena traducción, así: Prus, Dickens, Pappini, Flaubert etc. En esta edición, pues, quisieramos editar también las obras de Vd.“ Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 43/70.

¹⁹⁴ „Hasta el año 1918. eramos abajo el yugo de los magyares, no teníamos ninguna escuela, así que hemos quasi perdido nuestra nacionalidad. Solamente desde 1918. después de la gran guerra mundial, nos hemos librado de ellos y hemos recibido nuestra libertad y república. Ahora ya tenemos escuelas, aunque ni ahora no es todo así, como tendría que ser. Nuestros libros no pueden aparecer en más que en 400-500 ejemplares.“ Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 43/70.

knih. Požádám své nakladatele, aby Vám poslali ty, které by Vám scházely.“¹⁹⁵

Ruppeldt ve svých dopisech zmínil české překlady z dvacátých let a je politováníhodné, že spisovatel, který byl tehdy ve velmi pokročilém věku, si již nevzpomínal na svou korespondenci s dotýčnými překladateli a nakladateli ani na honoráře, které mu pražská nakladatelství proplatila, ačkoli je možné, že ve francouzském exilu (například vinou pošty) neobdržel slíbené autorské výtisky. Ať tomu bylo jakkoli, „drzost“ Čechů Unamuna šokovala. V dopise z 27. června se spisovatel pohoršuje: „Ve Vašem dopise je informace, která pro mě byla neznámá, totiž že má díla přeložili do češtiny. Jakže? Byl byste, vážený pane, tak laskav a řekl mi, která z mých knih byla přeložena do češtiny? [...] Může se stát, že Vaše spisy překládají, aniž by Vás požádali o souhlas, a dokonce aniž by Vás o tom uvědomili, ale není možné, aby Vám to pak nesdělili a neposlali Vám výtisk, i když, tak jako já, neovládáte dotýčný jazyk. Ani nevím, v čem se od sebe čeština a slovenština mohou lišit.“¹⁹⁶

Tato otázka musela být pro překladatele velmi citlivá, a tak cítil potřebu celou záležitost vylíčit ze svého pohledu. V dopise z 1. listopadu 1929 Ruppeldt Unamuna upozorňuje, že Češi a Slováci nejsou jeden národ, nýbrž dva odlišné národy: „Rozdíl mezi slovenským a českým jazykem není velký, ale jde o dva jazyky a každý z nich má vlastní literaturu i historii, stejně tak jsou Češi a Slováci dvěma národy.“¹⁹⁷ Patrně kvůli ideologickému napětí mezi Čechy a Slováky, které se postupně zostřovalo, Ruppeldt píše vždy „Checo-Eslovaquia“ (Česko-Slovensko) namísto „Checoslovaquia“ (Československo), což značí implicitní požadavek rovnosti mezi dvěma hlavními částmi republiky. V dopise z 28. prosince 1930 profesor bratislavské konzervatoře formuluje představu zcela svobodného rozvoje slovenštiny:

„Rozdíl mezi českým a slovenským jazykem není velký, je dokonce mnohem menší než rozdíl mezi španělštinou a portugalštinou, jsou to však dva jazyky, a tudíž i dvě národní literatury, přestože někteří Češi chtěli slovenštinu přiřadit ke svému jazyku jako dialekt, ale

¹⁹⁵ „Puede desde luego traducir al eslovaco cualquiera de mis libros. Indicaré a mis editores que le envíen los que no tenga.“ UNAMUNO, Miguel de. *To je chlap*. Bratislava: Vydavateľstvo Elánu, 1945, 7.

¹⁹⁶ „Hay en su carta un dato que yo ignoraba y es que se me ha traducido algo al checo Qué? Sería usted, señor mío, tan amable que me dijese cual de mis libros ha sido traducido al checo? [...] Puede pasar que le traduzcan a uno sin su consentimiento y aun sin su noticia, pero no que luego no se lo hagan saber y le envíen un ejemplar y aunque no conozca la lengua, como no la conozco. Ni sé en que se puedan diferenciar el checo del eslovaco.“ Tamtéž, s. 7.

¹⁹⁷ „La diferencia entre el idioma eslovaco y checo no es grande, pero son dos idiomas y cada uno de ellos tiene su literatura y su historia, como también dos naciones.“ Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 43/70.

my Slováci chceme navždy zajistit naprosto svobodný a autonomní vývoj svého jazyka.“¹⁹⁸

Co se českých překladů týče, Ruppeldt padl do léčky, kterou mu nastražila Unamunova zapomnětlivost, a aniž věděl o fakturovaných platbách, k spisovatelově stížnostem si ještě přisadil: „Mí slovenští známí a nakladatelé se také velmi podivují, že několik z Vašich děl bylo, jak píšete, přeloženo do češtiny bez Vašeho svolení. Nebyli s to porozumět tomu, jak mohlo dojít k takové nespravedlnosti. Proto jsem se ptal v pražské univerzitní knihovně a v jednom pražském nakladatelství. Oni mi po dlouhém čase napsali, že dvě z Vašich děl jsou přeložena do češtiny: Tragický pocit života, přeložil J. Zaorálek, vydal Fr. Škeřík, 1927. Jak mi napsal pražský nakladatel Topič, toto dílo již není k dostání, je již vyprodáno. Druhé dílo: Abel Sánchez, autorizovaný překlad Václava Jiřiny, nakladatelství Aventinum, Praha, 1928. Vydal Dr. O. Štorch-Marien, Praha II. Purkyňova 6. Jestli Vám mohu být v něčem nápomocen, buďte tak laskav a obraťte se na mě.“¹⁹⁹

V dopise z 1. listopadu Ruppeldt vyjadřuje Unamunovi vděk, současně však činí dva nové požadavky: chce po adresátovi, aby mu zaslal své texty, jež Unamuno ve francouzském exilu pravděpodobně neměl k dispozici, a navrhuje mu, že sestra slovenského básníka Emila Boleslava Lukáče by přeložila jeho knihy z němčiny, jelikož španělštinu neovládá. Spolu s požadavky se v dopisech množí také vykřičníky a podtržení, Ruppeldt tak přechází od naléhavého tónu k tónu vyloženě neodbytnému: „Byl bych Vám velmi zavázán, kdybyste byl tak laskav a napsal mi s ohledem na tuto záležitost něco o svých myšlenkách, očekáváních!!! Opětovně Vás žádám o odpověď na všechny své otázky a doufám, že Vaše díla dorazí pokud možno co nejdříve, abych již mohl začít s překladem [...].“²⁰⁰ Tento rys pisatelovy osobnosti se stává čím dál zřetelnější, kupříkladu v dopise z 21. září 1932 se Ruppeldt snaží přesvědčit

¹⁹⁸ „Entre las lenguas eslovaca y checa no es grande la diferencia, mucho menos que entre el español y portugués, pero sin embargo, son dos idiomas, dos lenguas y por eso dos literaturas, aunque algunos checos quisieron añadirnos como dialecto al idioma de ellos, pero nosotros, los eslovacos, queremos asegurar para siempre un desarrollo completamente libre y autónomico de nuestro idioma.“ (Ruppeldtův dopis z 28. prosince 1930.) Tamtéž.

¹⁹⁹ „Mis conocidos eslovacos aquí y los editores se asombraban también muchísimo, que varias de Sus obras han sido traducidas al checo, pero, como Vd. escribe, sin Su consentimiento. No podían comprender, como podía suceder cosa tan injusta. Por eso yo preguntaba en la biblioteca de la universidad en Praga y en una casa editora en Praga. Ellos, después de un largo tiempo me ha escrito, que 2 obras suyas son traducidas al checo: Del sentimiento tragico de la vida /Tragický pocit života/, traducido por J. Zaorálek, editor Fr. Škeřík, 1927./ esta obra, como me escriba el editor de Praga, Topič, ya no se puede conseguir más, es ya vendida./ Segunda obra: Abel Sánchez, traducción autorizada de Václav Jiřina, edición Aventinum, Praga, 1928. Editor Dr. O. Štorch-Marien, Praha II. Purkyňova 6. Si puedo servirle en algo, hágame favor y disponga de mí.“ Tamtéž.

²⁰⁰ „Me hiciera el más grande favor, si tendría la bondad de escribirme algo de Sus ideas, esperanzas en este asunto!!! Rogándole otra vez por Su contestación sobre todas mis preguntas y esperando Sus obras, si es

Unamuna o své překladatelské kompetenci emotivní větou: „A já jsem ve svém národě jediný, kdo ovládá španělský jazyk!“²⁰¹ Pravdivost tohoto tvrzení se zdá poněkud nejistá, vezmeme-li v potaz, že na překladu novely *Celý muž* (*Nada menos que todo un hombre*, 1920, č. 1933) se kromě Miloše Ruppeldta podílel také slovenský romanista Jozef Felix.

2. prosince 1929 Ruppeldt své požadavky zopakoval a návrh přidal jeden další, tentokrát od Unamuna chtěl jeho životopis; Unamuno nereagoval, a tak 31. prosince slovenský překladatel poslal dopis na prefekturu do Hendaye, avšak bez okamžitého výsledku: než obdržel odpověď, musel čekat ještě deset měsíců.

4. listopadu 1930 Unamuno Ruppeldtovi objasnil některé problémy týkající se překladu románu *Tía Tula*,²⁰² Unamunův list se nezachoval, jeho obsah však můžeme vytušit z překladatelovy reakce. 28. prosince již byla kniha vytištěná, Ruppeldt však Unamunovi sdělil, že nemůže vyjít bez autorova životopisu. Bratislavský profesor i tentokrát důkladně podtrhl všechny své požadavky, ty se ale nesplnily ani tentokrát, ani později. Ruppeldt Unamunovi napsal 8. srpna 1931, 29. srpna 1931, 7. ledna 1932 a 17. března 1934, pokusil se jej kontaktovat dokonce i prostřednictvím španělského centra Mezinárodního PEN klubu a Společnosti španělských spisovatelů; veškeré Ruppeldtovy pokusy o obnovení korespondence s Miguelem de Unamunem vyzněly naprázdno.

At' žije republika!

Když došlo k vyhlášení druhé španělské republiky, pražští a bratislavští hispanisté tuto událost oslavili jako triumf. Den nato Migueli de Unamunovi, který se krátce předtím vrátil z Hendaye, došel nadšený telegram od Ginése Gangy a jistého Pavii, španělského obchodníka žijícího v Praze.²⁰³

8. srpna 1931 se k nové politické situaci s nemenší radostí vyjádřil Miloš Ruppeldt: „[...] splnil se sen Váš a tolika jiných španělských vlastenců! Španělsko je republikou! S nesmírnou radostí a úzkostí jsem četl v novinách o velkých událostech, které se nedávno

posible, lo más pronto, para poder ya empezar con la traducción [...].“ Tamtéž.

²⁰¹ „Y yo soy el único en mi nación, quien conoce el idioma castellano!“ Tamtéž.

²⁰² UNAMUNO, Miguel de. *Teta Tula*. Přel. Miloš Ruppeldt. Bratislava: Spoločnosť priateľ'ov klasických kníh, 1931.

²⁰³ Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 19/104.

odehrály ve Španělsku!²⁰⁴ Je třeba připomenout, že českoslovenští intelektuálové nepochybovali o správnosti demokratického a republikánského zřízení, ve španělských republikánech spatřovali své bratry,²⁰⁵ a novináři celonárodních periodik dokonce přirovnávali Unamuna k prezidentu Osvoboditeli. O tom také svědčí Ruppeldtovo psaní: „[...] my, Češi a Slováci, jsme svobodní, máme republiku, a Španělé jsou také svobodní, mají republiku. [...] V našich novinách jsem se dočetl mnoho o tom, že osvobození Španělska je z velké části Vaše zásluha!”²⁰⁶ Unamunovu prestiž v očích československé veřejnosti dále dokresluje tvrzení Paulíny Šišmišové, podle níž dosáhl jako první z moderních španělských autorů většího vlivu na naší kulturní scéně.²⁰⁷

V souvislosti se vznikem druhé španělské republiky bychom neměli ztratit ze zřetele jednu Ruppeldtovu poznámku, jež mířila do černého: jelikož bratislavský profesor od října 1917 do března 1919 pobýval v revolučním Rusku, mohl lépe předvídat jistá nebezpečí nového režimu a vyjádřil přání, aby se pro samou svobodu svoboda zcela neztratila.

Týž rok ve Španělsku došlo k prvním třenicím mezi mocenskými skupinami, toto dění zasáhlo i pražské prostředí: v dopise z 23. září 1931 se Ginés Ganga pohoršuje nad tím, že španělské velvyslanectví se svým republikánským krajanům v hlavním městě Československa snaží znemožnit oslavy dne rasy (dnes známého jako den hispánství). Stoupenci republiky se proto rozhodli zorganizovat vlastní slavnost, zaplatit ji ze svých prostředků, pozvat české hispanofily a požádat Miguela de Unamuna o krátký proslov, který by se při této příležitosti přečetl.

Spisovatelova odpověď z 28. listopadu 1931, kterou jsme již komentovali v kapitole o Unamunově sbírce české literatury, je možná posledním dopisem, který spisovatel odeslal do Československa. Unamuno v listě upřesňuje, že mimo španělsky mluvící země je jeho

²⁰⁴ „[...] el sueño de Vd. y de tantos otros patriotas españoles de ha cumplido! España es República! Con qué alegría y con qué angustia yo he leído los diarios nuestros sobre los grandes acontecimientos de no hace mucho tiempo en España!” Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 43/70.

²⁰⁵ Viz též doslov Josefa Forbelského „Václav Černý a hispanismus“. FORBELSKÝ, Josef. Václav Černý a hispanismus. In: ČERNÝ, Václav. *Studie o španělské literatuře*. Praha: Cherm, 2008, s. 392. ISBN 978-80-86370-36-1.

²⁰⁶ „[...] nosotros checos y eslovacos somos libres en republica y los Españoles también libres en república. [...] Y yo he leído mucho en nuestro diarios, qué gran parte de trabajo en la liberación española tenía Vd.!!“ Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 43/70.

²⁰⁷ ŠIŠMIŠOVÁ, Paulína. Miguel de Unamuno v slovenčine. In: VALCEROVÁ, Anna. *Preklad a tlmočenie a jeho didaktická transformácia*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2005, s. 272. ISBN 80-8068-401-4.

nejoceňovanějším dílem román *Mlha* a slibuje, že Gangovi dodá své drama *Ten druhý*, které by si přál přeložit do češtiny a uvést na divadle.

Jednosměrná korespondence

28. listopadu 1931 se Unamuno v korespondenci odmlčel a toto mlčení se ve vztahu k Československu později ukázalo jako definitivní. V tomto období se ani Ginési Gangovi,²⁰⁸ ani Miloši Ruppeldtovi, ani dalším nepodařilo autora úspěšně kontaktovat. Český hispanista Zdeněk Šmíd, který se chtěl ujmout překladu Unamunových esejů, jednal nejdříve prostřednictvím Gangy; když ten neuspěl, odvážil se napsat autorovi osobně,²⁰⁹ můžeme se však domnívat, že sbírka esejů, vydaná roku 1937, nevyšla s autorovým explicitním svolením.²¹⁰

Ani v případě Rudolfa Slabého, spolupracovníka Ginése Gangy, lektora Karlovy Univerzity, překladatele a tlumočnicka ze španělštiny a katalánštiny, který se v dopise Unamunovi nazývá jeho věrným služebníkem a obdivovatelem, nemáme důkazy o tom, že by od Unamuna dostal odpověď.²¹¹ Ačkoli Rudolf Slabý salamanského rektora dvakrát obeznámil se svými slibnými plány – chtěl přeložit knihy *Život dona Quijota a Sancha (Vida de Don Quijote y Sancho, 1905)* či *Tři příkladné novely a prolog (Tres novelas ejemplares, 1920, č. 1933 jedna z nich, Nada menos que todo un hombre – Celý muž)* a představit španělskou verzi Dykova dramatu inspirovaného Cervantesovým románem –, nepodařilo se nalézt žádnou známku odezvy.

Téhož roku, kdy Unamuno obdržel návrhy Rudolfa Slabého, vyšel český překlad *Míru ve válce*, který Karel Eger oddaně věnoval Masarykovi,²¹² a kritika Unamunova díla z pera Václava Černého.²¹³ Roku 1933 byla publikována česká verze novely *Celý muž*, jejímž překladatelem se stal Zdeněk Šmíd.²¹⁴

²⁰⁸ Ginés Ganga Unamunovi napsal 18. ledna 1932.

²⁰⁹ Zdeněk Šmíd Unamunovi napsal 20. února 1932, 16. března 1932, 4. května 1932 a 20. prosince 1933. Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 45/183.

²¹⁰ UNAMUNO, Miguel de. *Španělské eseye*. Přel. Zdeněk Šmíd. Brno: J. V. Pojer, 1937.

²¹¹ Rudolf Slabý Unamunovi napsal 27. května 1932 a 5. října 1932. Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 45/182.

²¹² UNAMUNO, Miguel de. *Mír ve válce*. Přel. Karel Eger. Praha: Česká grafická unie, 1932.

²¹³ Text byl znovu otištěn ve sbírce esejů, kritik a článků: ČERNÝ, Václav. *Studie o španělské literatuře*. Praha: Cherm, 2008. ISBN 978-80-86370-36-1.

²¹⁴ UNAMUNO, Miguel de. *Celý muž*. Přel. Zdeněk Šmíd. Praha: Adolf Synek, 1933.

Poslední zpráva z Československa dorazila v létě 1934: ve francouzsky psaném listě z 3. července pozval Emanuel Rádl salamanského myslitele na osmý ročník Mezinárodního filosofického kongresu, který se měl konat v Praze v září téhož roku.²¹⁵ Pro případ, že by Unamuno nemohl dorazit osobně, mu Rádl navrhol, aby sepsal krátký dopis, který by byl přečten na začátku prvního zasedání. Navzdory odesílatelově vzorné zdvořilosti a vybrané společnosti dalších hostů (pozdání byli Albert Einstein, Edmund Husserl či Henri Bergson) se zdá, že Miguel de Unamuno – pravděpodobně pro svůj pokročilý věk – do Prahy nikdy nezavítal ani na Rádlův návrh nereagoval. Motiv mlčení tak uzavírá vztah mezi Unamunem a první československou republikou, republikou intelektuálů.

Unamuno ve světle prvorepublikové kritiky

S ohledem na to, že Unamunovi se již za života dostalo světového uznání, je pozoruhodné, jak kritičtí k němu dokázali být zástupci české inteligence. Tento kritický postoj, za nímž téměř vždy tušíme poctivou snahu dobrat se podstaty věci a zhodnotit klady i zápory Unamunových knih, lze sledovat od nejstarší ze všech dohledaných recenzí, kterou napsal Bedřich Fučík v roce 1928. Text nazvaný „Miguel de Unamuno usvědčuje...“ je věnován tehdy čerstvě vydanému překladu Unamunovy novely;²¹⁶ recenzent Unamunovi vyčítá nepůvodnost („Tento Španěl i jako filozof a esejistů názorů značně nepůvodních a spletených vidí život zcela odvozeně a přeneseně [...]“²¹⁷) a nedostatek umu, tvrdí, že kniha, čítající sto dvacet stran, by mohla být o tři čtvrtiny kratší. Bedřich Fučík na titulu neshledává jediné pozitivum a shrnuje: „Autor se zřejmě nutí neunavit, ale selhává psychologicky i dějově. Zůstává odvozeninou.“²¹⁸

Na Fučíka navázal Václav Černý. Velikána české romanistiky Unamuno oslovoval mimo jiné svou povahou a osobní historií – jak poznamenává Josef Forbelský, oba spojoval nonkonformismus, heroické přijímání osobních ran, ostrý postoj vůči diktatuře, osud vyhnance z univerzitní stolice, ale také velnutí do národní kultury i snaha vyvádět národní společenství

²¹⁵ Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 39/153.

²¹⁶ FUČÍK, Bedřich. *Paralipomena: Bibliografie Bedřicha Fučíka*. Praha: Triáda, 2006, 49–50. ISBN 978-80-86138-85-2.

²¹⁷ Tamtéž.

²¹⁸ Tamtéž.

z dřímoty a z úpadku.²¹⁹

Jako první z Černého unamunovských statí vyšla studie „Rektora ze Salamanky boj o nesmrtelnou duši a uctívání smrti“ (1930),²²⁰ kterou tvoří zvláštní směs velmi trefných postřehů, nelítostné kritiky a protimluvů. Mezi inspiračními zdroji Unamunova filosofického a uměleckého díla Černý vypočítává Pascala, sv. Jana od Kříže či sv. Terezii z Ávily; Unamunovo pojetí historie poučeně vysvětluje ve spojení s Nietzsche; bilbajského rodáka přirovnává k Senekovi a k donu Quijotovi; jako duchovní program moderního Španělska v Unamunově pojetí stanoví věrnost snu a boj s realitou ve jménu ideálu. Tím však Černého shovívavý výklad končí a začíná se zmíněná kritika, již bychom v jistých ohledech mohli podezřívát ze zaujatosti.

Unamunovu filosofii, opřenou o princip víry, Černý charakterizuje jako čistě osobní, nedůslednou, nemající objektivní průkaznosti, nesystematickou, a proto chatrnou. Černý Unamuna plísni za přílišnou sebestřednost, tu zároveň definuje jako charakteristický rys hispánské povahy: „Jako většina Španělů Miguel de Unamuno má více individuality než personality: chci tím říci, že důraz, s nímž trvá na ceně, obsahu a tvaru své bytosti, neodpovídá často bohatství jejímu. [...] vnitřní drama Unamunovo je asi ukázkou bolestných procesů, které v duších Hispánců nejsou a nebudou výjimkou.“²²¹

Před Černého pohledem neobstojí ani převážná část Unamunova beletristického díla. Fakt, že svou uměleckou tvorbu Unamuno dal do služeb reflexe, český romanista hodnotí jako nešťastné rozhodnutí. Vypravěčskou techniku v románu *Mír ve válce* pokládá za nepřesvědčivou, próza podle něj působí jako vytržená z času a místa. Unamunovu poezii Černý nazývá úpornou, shledává u ní nedostatek rýmu a hudebnosti, Unamunovy verše se mu jeví „neharmonické, neskladné, neznající plynulosti, ale upřímné ve své prudkosti, mužné ve své násilnosti, mocně expresivní, košaté a hlubokých kořenů“.²²² Navzdory všem výhradám Černý na různých místech Unamunovi přiznává pravost a autentičnost, oceňuje básně, v nichž slavný exulant útočí na režim Prima de Rivery, ještě výš pak klade Unamunovu poezii náboženskou. Za absolutní vrchol Černý pokládá sbírku *Velázquezův Kristus (El Cristo de Velázquez, 1920)*: „Komentářem k slavnému obrazu umírajícího Krista a podobnostmi z bo-

²¹⁹ FORBELSKÝ, Josef. Václav Černý a hispanismus. In: ČERNÝ, Václav. *Studie o španělské literatuře*. Praha: Cherm, 2008, s. 396. ISBN 978-80-86370-36-1.

²²⁰ ČERNÝ, Václav. Rektora ze Salamanky boj o nesmrtelnou duši a uctívání smrti. Tamtéž, s. 303–316.

²²¹ Tamtéž, s. 303.

²²² Tamtéž, s. 308.

žihó zákona prodírá se na povrch hlas nejryzejšího španělského mysticismu katolického.²²³

Na Černého kritice bychom měli vyzdvihnout tři důležité aspekty. Zaprvé, hlavní Černého přínos spočívá v tom, že Unamuna interpretoval jako předchůdce existenciální filosofie. Aniž Černý použil výraz existencialismus, který v roce 1930 ještě nebyl zaveden, u Unamuna vystihl silnou vazbu mezi filosofií a uměleckou tvorbou, Unamunovo myšlení navíc uvedl do souvislosti s Pascalem a Nietzsche. Ve vytyčeném směru později pokračoval Zdeněk Šmíd, v doslovu ke *Španělským essayím* (1937)²²⁴ mimo jiné zmínil Dostojevského, Kierkegaarda a Pascala jako Unamunovy oblíbené autory.²²⁵ Zadruhé, Unamunovu tvorbu i osobnost Černý chápe jako esenci španělské kultury a španělského ducha;²²⁶ i tento akcent se ukázal jako velmi vlivný, do konce čtyřicátých let se s ním setkáváme v mnoha českých i slovenských recenzích, předmluvách a doslovecích. Zatřetí, Václav Černý byl prvním kritikem, který se Unamunem zabýval soustavněji, a tak vytvářel podmínky pro jeho recepci; Černého soudy mohly mimo jiné ovlivnit výběr Unamunových děl, která se dostala do edičních plánů tuzemských nakladatelství.²²⁷ Černý si své role byl vědom, snad také proto do svého článku pojal české překlady Unamunovy poezie. Na čtenáře neznalého španělštiny však Černý nemyslel soustavně: nepřeložil jména děl a v textu ponechal jednotlivá španělská slova, což místy působí rušivě; třeba u citátu „Denso, tvůj verš budiž denso (hutný)!“²²⁸ bychom těžko hledali důvod, proč bylo ve větě ponecháno opakující se španělské adjektivum.

²²³ Tamtéž, s. 313.

²²⁴ UNAMUNO, Miguel de. *Španělské essaye*. Přel. Zdeněk Šmíd. Brno: J. V. Pojer, 1937.

²²⁵ „Ten duch provinciální se obeznámil až do dřeni s několika světovými jazyky, chtěje číst v originále Dostojevského, Goetha, Kierkegaarda, Leopardiho, Pascala, Shakespeara, snažil se pronikati podstatu cizí národní povahy a neunikalo mu ani proudění dobové. [...] V jádře však bojoval vždy don Miguel, donkichotovsky neúnavně, o integritu své osoby a osobnosti, o přežití, o věčnost. Jeho žízeň po vědomí, jeho pochmurná vášně bojovníka, která se hrozila plochého a lehce vychutnávajícího života, [...] vzpínaly se až horečně k všestranné aktivitě a sebepoznávání; a typický Španěl, don Miguel, se v tom častokrát ztotožňoval se svými krajany, „muži vášně“, u nichž se též často mění v literatuře některé zprahlé stránky v jakési zoufalé vybíjení elektřinou přetížených duší, které se vzpírají pocitu nicoty, ale jež by zcela ukojila jen modlitba nezviklatelné víry.“ ŠMÍD, Zdeněk. In memoriam. Tamtéž, s. 132–133.

²²⁶ Uveďme několik ilustrativních vět, kterými Černý charakterizuje Unamuna, jeho dílo, vkus a smýšlení. „Jako většina Španělů Miguel de Unamuno má více individuality než personality [...]“ „Španělský kult smrti! Španělská láska k obrazům a sochám smrtelného boje Ukřižovaného a k býčím zápasům!“ „Španělé, spaste Evropu duchem Dona Quijota!“ „Komentářem k slavnému obrazu umírajícího Krista a podobnostvými z božího zákona prodírá se na povrch hlas nejryzejšího španělského mysticismu katolického.“ ČERNÝ, Václav. Rektora ze Salamanky boj o nesmrtelnou duši a uctívání smrti. *Studie o španělské literatuře*. Praha: Cherm, 2008, 303, 305, 306, 313.

²²⁷ K vlivu Václava Černého na československý knižní trh více viz: ULIČNÝ, Miloslav. *Historia de las traducciones checas de literaturas de España e Hispanoamérica*. Praha: Karolinum, 2005, s. 25. ISBN 80-246-0888-X.

²²⁸ Tamtéž, s. 308.

Další reflexe Unamunova díla se dostavila o dvě léta později, kdy Černý zahrnul Unamunovy prózy do své stati „Současný román ve Španělsku“²²⁹ (1932) a salamanského spisovatele představil jako seniora generace roku 1898. Přední český kritik Unamunovi na jednu stranu vytýká čistě abstraktní, rozumem stavěné dějové schéma, na stranu druhou mu přiznává opravdovost a hluboce prožité lidství a křesťanství. Tak jako v první unamunovské studii i nyní Černý v Unamunovi spatřuje esenci španělství: „Unamuno má ‚tragický pocit života‘ a vpravdě španělský kult bolesti a smrti: pravdou životní jsou proň bolest a láska; na ty často umírají jeho hrdinové, ale děj se tím nekončí, neboť po smrti přichází znovuzrození.“²³⁰

V odstupe dvou let byl otištěn článek Zdeňka Šmída „Pohledy v Evropu: Nový Unamuno“ (1934), zaměřený na Unamunova díla do češtiny dosud nepřeložená.²³¹ Zdeněk Šmíd k Unamunovu dílu zaujal postoj kritický, nikoli však nemilosrdný. Na adresu Unamunových románů říká, že „nestojí zpravidla na výši nadprůměrného španělského románu z posledních desetiletí“, zvláště pak popisuje nedostatky prózy *Ubohý bohatec neboli Směšný pocit života*, a naopak podtrhuje kvality Unamunových výborů *Tři poučné novely a prolog* a *San Manuel, dobrý mučedník a tři další příběhy*. Podobně jako Černý vysvětluje i Šmíd tematické zaměření Unamunových děl autorovou touhou po jistotě života, „prodlouženého za ničivé gesto smrti“, horečnou nutností „dokazovati si den po dni nemožnost zániku v tom, ‚co nic se nazývá““.

Následující ohlas přišel v době občanské války, těsně po Unamunově smrti: v lednu 1937 Zdeněk Šmíd dokončil doslov k *Španělským essayím*.²³² Na výběru přeložených textů se nám může zdát zvláštní, že jde o eseje z let 1900–1906 (jejich názvy ve Šmídově překladu znějí: „O poevropštění“, „O četbě a výkladu Dona Quijota“, „O pýše“, „Samota“, „Dovnitř!“), v době vydání tedy publikace představovala třicet let stará Unamunova stanoviska.

Ve shodě s Václavem Černým Zdeněk Šmíd určuje za hlavní hodnotu Unamunova díla

²²⁹ ČERNÝ, Václav. Současný román ve Španělsku. Tamtéž, s. 341–346.

²³⁰ Tamtéž, s. 342–343.

²³¹ ŠMÍD, Zdeněk. Pohledy v Evropu: Nový Unamuno. *Lidové noviny: příloha Literární pondělí*. 1934, roč. 1, č. 1.

²³² UNAMUNO, Miguel de. *Španělské essaye*. Přel. Zdeněk Šmíd. Brno: J. V. Pojer, 1937.

niternost, jeho filosofii označuje jako osobně prožívanou²³³ a témata, jimiž se Unamuno zaobírá, jako „ryze španělská“.²³⁴ Na rozdíl od svého kolegy však Zdeněk Šmíd u Unamuna sleduje sounáležitost nejen s regionem a se Španělskem, nýbrž i s celou Evropou. Mezi nejlepší Unamunova díla Šmíd počítá básnické sbírky *Kristus Velázquezův* a *Růženec lyrických sonetů* a „vášnivě vržené“ *Tři novely s prologem*.²³⁵ Zdeněk Šmíd čtenáře velmi přesně informuje také o tragickém Unamunově skonu²³⁶ a na závěr přidává vynikající pointu: „A don Miguel je právě touto žízni z těch, kteří přesahují své knihy, aby ustavičně burcovali a dožadovali se pozornosti. O něm nelze psát chladnou úvahu, jej čtenář mimoděk stále oživuje, aby se potom rozplameňoval spolu s ním, aby souhlasil, nebo se prudce přel...“²³⁷

Václava Černého zastihla zpráva o vypuknutí španělské občanské války v Paříži. Tak jako mnoho dalších českých intelektuálů se i on přidal na stranu republiky a „doma zdvojlil svoje úsilí propagace španělské kultury a literatury i španělského republikánského režimu“. Jak vyjádřil Josef Forbelský, československým kulturním životem tehdy procházela „vroucí vlna hispanofilie“.²³⁸ Statí „Poezie bojující“ (1937) Černý přispěl do sborníku nesoucího prostý název *Španělsku*, jež vydal Výbor pro pomoc demokratickému Španělsku.²³⁹ V této studii Černý hodnotí Miguela de Unamuna a Antonia Machada jako největší španělské básníky své doby, kteří spolu s dalšími významnými autory hájí republikánské ideje. Unamunovu opuštěnou smrt ve vlastním domě, „obklíčeném povstaleckou stráží“, a popravu mladého Lorky v rodné Granadě pak Černý uvádí jako svědectví o „hlubokém sklonu

²³³ „[...] nepochopí jeho života a díla ten, kdo plně neprocítí, že ‚don Miguel‘ nikdy nebyl, nechtěl a nemohl být tvůrcem filosofického schématu a pečlivě vyvážených systémů, ale za vlastní pravdu bojujícím a přecasto chybným mužem ‚z masa a kostí,‘ jemuž i každá idea, kterou přijal nebo horečně popíral, byla tvarem skoro tělesným. [...] V jádře však bojoval vždy don Miguel, donkichotovsky neúnavně, o integritu své osoby a osobnosti, o přežití, o věčnost.“ ŠMÍD, Zdeněk. In memoriam. Tamtéž, s. 131–132.

²³⁴ „Stále se v něm vracejí ony motivy ‚humanismu tragického‘ a vždy znova se obírá Unamuno tématy ryze španělskými; tak latentním španělským donkichotismem, jehož autonomní živosti, div ne nezávislé na veledíle Cervantesově, zasvětil Unamuno krásnou knihu *Život Dona Quijota a Sancha*; tak nedostatkem ‚hmotnatosti‘ našeho života (Calderonův *Život je sen* jest mu často mukou!); a tedy po každé utrpením i slávou bytostí, které přesahují úzké meze všedního dne a jimž by mohl být volnou prostorou pravého života jenom Bůh.“ Tamtéž, s. 134–135.

²³⁵ Názvy ponecháváme v překladu Zdeňka Šmída.

²³⁶ „A právě letos na Nový rok mu vypravili v Salamance skromnický církevní pohřeb, jehož se neúčastnil žádný oficiální zástupce vlády burgosské, neboť Miguel de Unamuno se prý brzy znelíbil i těm, k nimž se zprvu připojil zahrocenou větou věčného pochybovače: ‚Nestačí zvítězit, je třeba přesvědčit.‘“ Tamtéž, s. 134.

²³⁷ Tamtéž, s. 136.

²³⁸ FORBELSKÝ, Josef. Václav Černý a hispanismus. In: ČERNÝ, Václav. *Studie o španělské literatuře*. Praha: Cherm, 2008, s. 395. ISBN 978-80-86370-36-1.

²³⁹ ČERNÝ, Václav. *Poezie bojující*. Tamtéž, s. 371–375.

a skutečném směru španělského ducha“ a oba prohlašuje za „mučedníky poezie“. Podobně jako Zdeněk Šmíd i Václav Černý připomněl, že Unamuno zprvu Frankův tábor podporoval, později se však od něj distancoval a jeho knihy, „prolnuté křesťanskou láskou k člověku“, vždy hájily docela jiné hodnoty než povstalci.

Velmi posunutý obraz nám podává článek „Unamuno a národní hnutí“ (1938), otištěný v *Československo-španělském čtrnáctideníku Svítání*, jemuž by se – soudě podle zmíněného textu – lépe hodil název *Pátá kolona*.²⁴⁰ Ačkoli se nejedná o recenzi ani kritiku, text do této kapitoly zařazujeme, abychom ukázali, jak protichůdné informace o Unamunovi se dobovým československým čtenářům mohly dostat. Pod příspěvkem je podepsán Francisco Bravo Martínez, salamanský novinář, politik a předseda místní pobočky Španělské falangy. Autorovu politickému smýšlení samozřejmě odpovídá náležitě zkreslené, ba vyloženě lživé podání fakt. Kupříkladu vyhlášení válečného stavu Francisco Bravo popisuje příznačně jako hrdinný začátek novodobého křížového tažení za obrodu a vykoupení Španělska:

„V neděli 19. července r. 1936 setnina pěšího vojska s praporem a hudbou v čele prohlásila v Salamance válečný stav. Vojsko, Falanga, tradicionalisté a jiné lidové skupiny učinily pokus zachrániti Španělsko ze sovětského barbarství. Don Miguel de Unamuno seděl právě s několika přáteli na terase jedné kavárny na náměstí Plaza Mayor. V ovzduší bylo již cítiti, že vypukne národní povstání. Přítomnost vojska znamenala, že vykoupení země začíná. Staříčkův rektor university, člen zákonodárného shromáždění republiky, vstal a jal se tleskati na počest vojenskému průvodu a volal: „Sláva vojákům! Ať žije Španělsko! Dolů s faraonem v Pradu“.²⁴¹

Exponovaný falangista elegantně zamlčel, že Unamuno se v pučistech záhy zklamal a v říjnu 1936 veřejně vyjádřil svůj nesouhlas s nimi. Namísto toho barvitě vyličil starcovy pochybnosti o liberalismu, zdůraznil jeho náklonnost k zakladateli Falangy a synu někdejšího diktátora Josému Antoniovu Primu de Riverovi a naznačil Unamunovy skryté sympatie k falangistickému hnutí. Ocitujme několik ilustrativních vět z rozhovoru (pravděpodobně fiktivního či překrouceného) mezi autorem článku a starým rektorem:

„Rozumí se samo sebou, člověk se jen tak nemění. Ale dobře se podívejte, a to vám řekl i José Antonio, když jsem vám ho představoval, my zachráníme Španělsko a při tom budeme

²⁴⁰ BRAVO, Francisco. Unamuno a národní hnutí. *Svítání: Československo-španělský čtrnáctideník*. 1938, roč. 1, č. 3, s. 8.

²⁴¹ Tamtéž.

respektovati důstojnost člověka a Španěla‘. ‚Víte, co mi napadá o José Antoniovi? Myslím, že by nám dnes mohl být užitečným s svou dobrotou a se svou inteligencí.‘ Náš velitel působil na Unamuna velikým dojmem.²⁴²

Úplný vrchol je věta, kterou Francisco Bravo vkládá do úst umírajícímu Unamunovi:

„Při obědě jeho syn Rafael, za řeči o občanské válce a o politice v zázemí, nemohl se ubránit, aby neprojevil svou sympatii k Falanze. Don Miguel zmlkl, ale když jinoch odešel, vyřkl větu, jež pro nás, kteří jsme ho znali, je neobyčejně význačná: ‚Má rád Falangu ten hošík‘, pravil své dceři, ‚já také, ale nesmím to říci!‘²⁴³

Vzhledem k tomu, že své poslední dny Unamuno trávil v domácím vězení a o jeho izolaci dbaly právě povstalecké pořádkové síly, se toto tvrzení ukazuje jako nestoudné. Od zástupce organizace, která neměla základní úctu k lidskému životu ani ke svobodě smýšlení, by však bylo poněkud bláhové očekávat úctu k mrtvým – i v případě takové osobnosti, jako byl Unamuno.

Unamuno a čeští čtenáři

Čeští čtenáři Unamuna poznali nejdříve jako autora *Tragického pocitu života v lidech a v národech*.²⁴⁴ První vydání tohoto spisu lze bez nadsázky nazvat bibliofilským: práce legendárního překladatele doplňuje pečlivá a úhledná sazba, 550 výtisků bylo vytištěno na zvlášť kvalitním papíře. Kniha byla o to atraktivnější, že pro ni Unamuno napsal originální předmluvu a Jan Rambousek vyhotovil dřevoryt s autorovou podobiznou.

Překlad u nás vzbudil poměrně velký zájem, což odráží i stav exempláře dostupného v Národní knihovně České republiky: obsahuje několik druhů zatržení, pořízených patrně různými čtenáři. Ze zvýrazněných pasáží, jež uvádíme v poznámkách pod čarou, si lze domýšlet, že v domácí čtenářské obci rezonovala Unamunova kritika pozitivismu²⁴⁵ a racionalismu,²⁴⁶ myslitelovo vymezení potřeby poznání, pojmenování rozporů mezi

²⁴² Tamtéž.

²⁴³ Tamtéž.

²⁴⁴ UNAMUNO, Miguel de. *Tragický pocit života v lidech a v národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Symposion, 1927.

²⁴⁵ „A mezi zly, jež způsobil pozitivismus, bylo také to, že nám přinesl jistý způsob rozboru, jímž se skutečnosti rozpadávaly v prach měnice se jen v prach skutečnosti. Většina pozitivismem t. zv. skutečností byla jen zlomky skutečností. V psychologii byl jeho vliv přímo ničivý.“ Tamtéž, s. 15.

²⁴⁶ „Samo poznání ducha jakožto ducha [...] vyžaduje srdce.“ „[...] rozum je síla, zbavující útěchy a sil.“ „Příjatečným důsledkem racionalismu by byla sebevražda.“ Tamtéž, s. 88, 76, 90.

rozumem a citem, způsob, jakým Unamuno propojoval myšlení s cítěním,²⁴⁷ ale také jeho tázání po smyslu lidského života.²⁴⁸ Stranou nezůstaly Unamunovy úvahy o celistvosti lidské osobnosti,²⁴⁹ jeho reflexe lidské touhy po nesmrtnosti,²⁵⁰ zpracování tématu bolesti,²⁵¹ v níž Unamuno spatřoval podstatu života, ani zachycení otázky utrpení a soucitu.²⁵² U našich čtenářů nadto našly odezvu Unamunovy myšlenky náboženské.²⁵³

Z pohledu domácí literární tradice je velmi významné, že *Tragický pocit života v lidech a v národech* oslovil Jiřího Ortena; mladý básník si Unamuna velmi vážil a později si oblíbil též český překlad jeho esejí.²⁵⁴ Jak dokazují autoři *Slovníku básnických knih*, tato náklonnost k myslitelům u nás dříve méně známým (Unamuno, Kierkegaard) měla obecnější platnost:

„Jiří Orten patřil ke generaci básníků, kteří vstoupili do literatury na konci třicátých let v předvečer druhé světové války a prožívali hlubokou krizi stávajících hodnot. Jejich výchozím pocitem byla ztráta společensko-politických a mravních jistot, pocit roztržky člověka s dějinným vývojem a jeho osamocenost nitru odcizené skutečnosti. [...] Tváří v tvář této axiologické devalvaci volí někteří příslušníci této generace únik do lidského nitra, k věčným hodnotám, jež jediné zbyly ‚nahému člověku‘ vysvlečenému ze všech společenských souvislostí.“²⁵⁵

Jako pravděpodobně první doložil Unamunův vliv na Ortena Václav Černý v *Prvním*

²⁴⁷ „Jest snad možné poznání čisté, bez citu, bez oné jakési materialisace, kterou mu dává cit? Není i myšlenka cítěna? Nemohl člověk v lázni říci také ‚cítím, proto jsem‘? Nebo ‚chci, proto jsem‘?“ Tamtéž, s. 35.

²⁴⁸ „V každém okamžiku svého života máme určitý cíl, k němuž směřuje společně úsilí všech našich počínů, třebaže ve chvíli následující cíl zase měníme. Člověk je v jistém smyslu tím více člověkem, čím jednodušší je jeho konání. Jsou lidé, kteří po celý svůj život sledují jediný cíl.“ „Člověk je cíl, ne prostředek. [...] jsem [...] zrozen, abych uskutečnil sám sebe, to jest, abych žil.“ Tamtéž, s. 16, 18.

²⁴⁹ „Ani na člověku ani na národě – který je v jistém smyslu také člověkem – nelze žádati změny, která by přerušila jednotnost a další trvání jeho bytosti. [...] Vše, co ve mně usiluje o porušení mé jednotnosti a trvání mého života, vše to usiluje o zničení mne a tudíž také sebe.“ Tamtéž, s. 17.

²⁵⁰ „[...] ta sebeláska a úzkost o nesmrtnost, není to právě první a základní podmínkou každého reflexivního čili lidského poznání?“ „Pokud mne se týče, nechápu svobody srdce ani klidu svědomí, které si nejsou jisty svým životem po smrti.“ Tamtéž, s. 35, 58.

²⁵¹ „Bolest je podstatou života a kořenem osobnosti, neboť jenom ten, kdo trpí, je bytost.“ Tamtéž, s. 152.

²⁵² „Neboť milovati znamená soucítiti a spojuje-li těla rozkoš, duše spojuje utrpení.“ „Člověk chce, aby jeho strasti a bolesti byly cítěny a s ním sdíleny.“ Tamtéž, s. 104, 105.

²⁵³ „A uvidíme, co jest ta vnitřní schopnost společenská, ta obrazotvornost, která vše zosobňuje a která postavena jsouc do služeb pudu po uchování rodu, zjevuje nám nesmrtnost duše a Boha; Bůh je takto výtvořem společenským.“ „Vše jest *sub specie aeternitatis*, to znamená čistý klam.“ „[...] víra není ve své podstatě leč produktem vůle, a ne rozumu, stejně jako věřiti znamená vlastně chtíti věřiti a věřiti v Boha znamená především a nejprve chtíti, aby byl.“ „A co je víra? [...] tvořiti to, čeho nevidíme.“ [...] toužiti po jsoucnosti Boha.“ Tamtéž, s. 29, 77, 89, 139.

²⁵⁴ ORTEN, Jiří. *Hořký kruh: Korespondence s Věrou Fingerovou*. Praha: Torst, 1996, s. 260. ISBN 80-85639-68-8.

²⁵⁵ ČERVENKA, Miroslav, Vladimír MACURA, Jaroslav MED et al. *Slovník básnických knih: Díla české poezie od obrození do r. 1945*. Praha: Československý spisovatel, 1990, 193–194. ISBN 80-202-0217-X.

a druhém sešitu o existencialismu,²⁵⁶ jež byly „látkou čtení na filozofické fakultě Karlovy univerzity v zimním běhu 1947–1948“²⁵⁷ a na přelomu roku vyšly knižně. Publikace měla komplikovaný osud: náklad prvního vydání byl během týdne rozebrán, po druhém, nezměněném vydání „bylo chystáno vydání třetí, [...] když přišel Únor, zbytek nákladu zabaven a knížka vypleněna ze všech veřejných knihoven“.²⁵⁸ Jiří Černý, jenž si připisoval zásluhu za navázání kontaktů mezi domácí a španělskou literaturou,²⁵⁹ ozřejmuje hlavní rysy tvorby a osobnosti Jiřího Ortena na příkladu deníkového zápisu ze 14. června 1941, v němž je dlouze citován Miguel de Unamuno. Z textu uvádíme krácený výňatek:

„Je čas setby, čas zrání a čas žní. Tak je zřízen náš svět. Je někdy trpké a bolestivé zasívat. Je někdy kruté a smrtící zrát. Ale kdo dozrál, byl utržen a ochutnán, kdo jako jablko leží ve dlani Boha, neumírá. Zanechal stopy, šťávu v ústech a rozehrané patro, zanechal stopy, došel slávy, té, již má na mysli Unamuno, když praví: ‚Ctižádost, ne ziskuchtivost!‘ [...] Dnes však (a teď použiji slov Unamunových), ‚dnes však musíme žítí odloučení jedni od druhých, každý ve svém krunýři, který nemůže prolomit, neboť je smutné, že ty krunýře lze prorazit zvenčí, ale ne zevnitř. [...] – Tak pravil Unamuno, jeden z velikých. Neříkejte nám proto: vyjděte ze sebe!, neříkejte nám to, dokud jsme nedozráli, a řekněte nám raději: buďte k sobě přísnější, buďte citlivější v chutnání radosti i žalu.“²⁶⁰

Václav Černý taktéž dohledal krátký projev, jímž nadějný umělec přispěl do debaty o své generaci. I v tomto textu Orten cituje a parafrázuje Unamuna:

„... ‚Myslíš, že žiješ, abys netrpěl?‘ Odpovídám za ty, kteří citem oněměli: ‚Ano, myslím si to!‘ ... ‚Nechte mne žítí,‘ říká Unamuno, a (volně dodávám) nemluvte mi o smrti. Je-li smrt nutností, chci se jí bránit, chci se jí postavit s mečem v ruce, ústech i srdci. Brániti se utrpení. Je zlé a není očistné. Taková poezie, která si v něm libuje a nehledá z něho cestu ven, je ošidná, je lživá.“²⁶¹

Budeme-li pátrat podrobněji, zjistíme, že Unamunovo jméno se v Ortenových denících objevuje celkem šestkrát, konkrétně v zápisech z 20. února 1938, 17. prosince 1939, 22.

²⁵⁶ ČERNÝ, Václav. *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá fronta, 1992, 152. ISBN 80-204-0337-X.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 11.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 11.

²⁵⁹ FORBELSKÝ, Josef. Václav Černý a hispanismus. In: ČERNÝ, Václav. *Studie o španělské literatuře*. Praha: Cherm, 2008, s. 396. ISBN 978-80-86370-36-1.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 101–102. (Viz též: ORTEN, Jiří. *Spisy: Červená kniha*. Praha: Český spisovatel, 1994, 180–2. ISBN 80-202-0504-7.)

²⁶¹ Tamtéž, s. 106–107.

prosine 1939, 8. ledna 1940, 30. května 1941 a 14. června 1941. Při pozorném čtení můžeme nabýt dojmu, že Orten se k Unamunovým myšlenkám vracel ve chvílích, kdy pociťoval vnitřní neklid, nestabilitu či prázdnotu. 20. února 1938 si poznamenal:

„Moje zvětralá problematika: cítím to, ale vážně, prázdná dopoledne (poledne, odpoledne, večery, noci); tzv. ‚přestřelky‘, viz malý červený kalendáříček. Je jich málo, a přece se jim směji, jako se směji, jen abych nemusil neustále naříkat.“²⁶²

Ještě výmluvněji naši domněnku ilustruje zápis z 8. ledna 1940, v němž Orten popisuje, že téměř úplně přerušil kontakt s přáteli a že se mu zdají těžké sny; v době rostoucího útlaku se židovský mladík zamýšlí nad láskou k bližnímu a nad vlastní konečností:

„Máme milovat bližního jako sebe samého. Ale to předpokládá, že sebe též milujeme! Říká to Unamuno, víš, [žihaná kniha], a já mu věřím, protože je veliký básník s úplně bílými vlasy; je – i když zemřel. Představuji si, že jednoho dne pochopím nějakou věc. V té chvíli ji budu milovat natolik, že zemřu, ale jakápak smrt, ta věc, to budu přece já!“²⁶³

Jeden odkaz na Unamuna se nachází i v Ortenově milostné korespondenci, což potvrzuje, že český básník musel mít na salamanského spisovatele a myslitele neobyčejně silnou vazbu. V dopise z 24. srpna 1939 píše Jiří Orten Věře Fingerové:

„Jakou řečí se má mluvit s lidmi? Nevím to, Věro, k nikomu jsem ještě nenašel pravou řeč, ani k sobě ne, ani k Tobě ne. Unamuno píše, že rozmluva, správná rozmluva, je přerušovaný monolog. V čisté rozmluvě se prý zpovídám, pak na chvíli přeruším svou zповěď, aby se zpovídal druhý. Má pravdu, jistě, jistě [...]“²⁶⁴

Unamunův přímý vliv na Ortenovu tvorbu by se nám pravděpodobně prokázat nepodařilo, jistou výhodou však je, že součástí Ortenových deníků jsou autorovy vlastní verše i výpisky z literatury. V těsném sousedství s citáty z Unamunova díla²⁶⁵ se tak octly

²⁶² ORTEN, Jiří. *Spisy. Modrá kniha*. Praha: Český spisovatel, 1994, 39. ISBN 80-202-0490-3.

²⁶³ ORTEN, Jiří. *Spisy. Žihaná kniha*. Praha: Český spisovatel, 1993, 25. ISBN 80-202-0421-0.

²⁶⁴ ORTEN, Jiří. *Hořký kruh: Korespondence s Věrou Fingerovou*. Praha: Torst, 1996, 66. ISBN 80-85639-68-8.

²⁶⁵ „Nevinnost dítěte, květu života, bývá vykoupením nejnečistějších tělesných požitků jeho rodičů.“ „Na velkou vzdálenost se nám lidé zjevují takoví, jací jsou, nesmyslně tančící a zmítající se, pohopsávající po naší nebohé zemi. A hned se smějeme tomu, kdo pohopsává a zmítá sebou, aniž by někdo velde něho pískal na píšťalu. Což víme, jaké hudbě naslouchá v mlčení svého srdce?“ (20. 2. 1938) ORTEN, Jiří. *Spisy: Modrá kniha*. Praha: Český spisovatel, 1994, 39. ISBN 80-202-0490-3. „Nestačí léčit mor, je nutno umět jej také oplakávat.“ (17. 12. 1939) ORTEN, Jiří. *Spisy: Žihaná kniha*. Praha: Český spisovatel, 1993, 12. ISBN 80-202-0421-0. „A tu přicházejí, chtějíce náš ošáliti šalbou všech šaleb a vypravují nám, že nic se neztrácí, že vše se jen přeměňuje, přetváří a obměňuje, že ani nejmenší částice hmoty nepřijde nazmar a že se neztratí nejmenší jiskřička síly. Jsou lidé, kteří nás tímto chtějí utěšiti! Ubohá útěcha! Neznepokojuje mne ani má hmota, ani má síla, protože jsou mé, dokud já sám nejsem svůj, to jest věčný. Ne, netoužím po tom

existenciálně laděné básně „Dnes zpíval Přítel o nebeském víně“, „Návrat“, „Noční jízda“ a „Zpověď“; lze se domnívat, že jejich vznik byl inspirován četbou Unamunových knih.

Slovenská recepcie

Přestože se naše práce zaměřuje především na české země, nemůžeme opomenout Unamunovu recepci na Slovensku, které se šířeji věnuje Paulína Šišmišová v článku „Miguel de Unamuno v slovenčine“.²⁶⁶ Závěry zmíněné studie se pokusíme shrnout a propojit s vlastním badáním.

Zatímco v Čechách Unamuno našel oddaného čtenáře v Jiřím Ortenovi, na Slovensku mohly jeho myšlenky zdomácnět díky Domuniku Tatarkovi, jenž ve třicátých letech navštěvoval přednášky Václava Černého na Univerzitě Karlově.²⁶⁷ Kromě Tatarky však Unamunova filosofie na Slovensku mnoho příznivců nezískala.²⁶⁸

Jako první vyšla slovensky Unamunova próza *Teta Tula* v překladu Miloše Ruppeldta. Kniha obsahuje také překlad unamunovské studie z pera Otta Forsta-Battaglii; stejně jako v českých recenzích a kritikách je i zde Unamuno podáván jako ztělesnění ryzího španělství.²⁶⁹ Podle zjištění Paulíny Šišmišové se titul setkal s velmi rozpačitým ohlasem. Ve *Slovenských pohľadech* překlad recenzoval Fedor Ruppeldt, který román zhodnotil jako typický výplod španělské duše; ve slovenském prostředí prý dílo působilo jako abnormální, nezdravé, až perverzní. Lepšího přijetí se na Slovensku dostalo českému překladu Unamunových esejí.²⁷⁰

ztratiti se ve velikém Veškeru, v nekonečné a věčné Hmotě a Síle nebo v Bohu! Nechci býti v majetku Boha, chci ho sám míti, chci se učiniti Bohem, aniž bych však přestal býti tím svým já, které k vám teď mluví. Pakliže se všemi svými silami a smysly připoutávám k Bohu, činím tak proto, aby mne pozdvihl na svých rukou po mé smrti, zjeviv se svým nebem mým očím, až se mi budou navždy zavíratí. Že se klamu? Nemluvte mi o klamu a nechte mne žítí! – Že sním? Nechte mne snítí, je-li tento sen mým životem, neprobouzejte mne z něho.“ (22. 12. 1939) ORTEN, Jiří. *Spisy: Žíhaná kniha*. Praha: Český spisovatel, 1993, 14.

ISBN 80-202-0421-0.

²⁶⁶ ŠIŠMIŠOVÁ, Paulína. Miguel de Unamuno v slovenčine. In: VALCEROVÁ, Anna. *Preklad a tlmočenie a jeho didaktická transformácia*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2005, s. 272–284. ISBN 80-8068-401-4.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 275.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 282.

²⁶⁹ UNAMUNO, Miguel de. *Teta Tula*. Přel. Miloš Ruppeldt. Bratislava: Spoločnosti priateľ'ov klasických kníh, 1931, 7.

²⁷⁰ ŠIŠMIŠOVÁ, Paulína. Miguel de Unamuno v slovenčine. In: VALCEROVÁ, Anna. *Preklad a tlmočenie a jeho didaktická transformácia*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2005, s. 276.

Unamunova recepcie pokračovala i v době válečné. Roku 1941 na slovenský trh pronikl *Abel Sánchez*, pod překladem je podepsán opět Miloš Ruppeltdt.²⁷¹ Jozef Felix ve své recenzi, kterou následujícího roku otiskly *Národné noviny*, dílo označil za „výsostne španielské“ a ocenil Unamunův zájem o konkrétního člověka „z mása a kostí“.²⁷² Je ovšem škoda, že u této publikace zjišťujeme jisté vady na kráse; vážné chyby a nepřesnosti objevíme i na přebalu. Některé z nich můžeme připsat na vrub nedostatečné informovanosti pisatele či nepozornosti korektora (Miguel de Unamuno je uveden jako „rektor starobylej univerzity v Kasablanke“), jiné lze naopak vnímat prizmatem politické situace – snad právě s ohledem na dobové poměry na Slovensku je Unamuno poněkud zjednodušujícím způsobem uveden jako „predstaviteľ latinského a kresťanského ducha Španielska“. Spisovatel by patrně nesouhlasil ani s konstatováním, že hlavní postavy jeho románů „majú istotu vo viere, vo viere svet, skutočnosť i ony samy majú objektivnu existenciu“. Zvláště komicky pak působí věta spojující nepečlivost v podávání informací s jazykovou neohrabaností: „Diktatúru Prima de Riveru [Unamuno] prežil vo Francúzsku, na druhú revolúciu, poslednú, možno povedať, zomrel.“

V říjnu 1945 se slovenské čtenářstvo mohlo seznámit s novelou *Celý muž*, jejíž česká verze byla dostupná od roku 1933.²⁷³ Slovenský překlad pořídili Miloš Ruppeltdt a Jozef Felix; druhý jmenovaný knihu nadto opatřil obsáhlou studií, jež pojednává o východiscích Unamunovy tvorby a jejích dopadech, srovnává Unamuna s jinými spisovateli, zkoumá u něj otázku tragiky, v oblasti myslitelské jej představuje jako individualistu, antidogmatika a diletanta, v oblasti literární jako „nejšpanělštějšího“ zástupce své literární generace.²⁷⁴

V době, kdy si česká a slovenská veřejnost mohla začít vytvářet ucelenější představu o Unamunově odkazu, byla nastolena druhá, komunistická totalita, a únorem 1948 končí námi sledované období. Jelikož komunistická moc vnímala Miguela de Unamuna jako svého

ISBN 80-8068-401-4.

²⁷¹ UNAMUNO, Miguel de. *Abel Sánchez: Příhoda náruživosti*. Přel. Miloš Ruppeltdt. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská, 1941.

²⁷² *Národné noviny*, roč. 73. č. 11, s. 6. Citováno dle: ŠIŠMIŠOVÁ, Paulína. Miguel de Unamuno v slovenčine. In: VALCEROVÁ, Anna. *Preklad a tlmočenie a jeho didaktická transformácia*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2005, s. 278. ISBN 80-8068-401-4.

²⁷³ UNAMUNO, Miguel de. *To je chlap*. Přel. Miloš Ruppeltdt a Jozef Felix. Bratislava: Vydavateľstvo Elánu, 1945.

²⁷⁴ „Unamuno, jeden z generácie, ktorá si vytýčila heslo ‚poeuropčít Španielsko‘, ostal najšpanielskejšim, a to tak v svojej osobe jako v diele.“ Tamtéž, s. 11.

ideologického protivníka, recepce jeho děl ustala a nové překladatelské projekty se v Československu objevily až v době normalizace.

Závěr

Konstatovali jsme, že Ernest Renan i Miguel de Unamuno si kladli za cíl oživit křesťanství pro moderního člověka, nicméně jejich východiska se v mnohém lišila. Ernest Renan na rozdíl od Miguela de Unamuna studoval v kněžském semináři, školu však ve dvaadvaceti letech opustil, záhy začal ostře kritizovat církevní autority, ve své polemice s oficiálními dogmaty zacházel velmi daleko a jako jeden z prvních filologů podrobil kanonické texty vědecké analýze. Ze všech těchto důvodů se ve Francii i v naší zemi stal terčem nenávistných útoků vedených konzervativci; naopak u volnomyšlenkářů a v části lidových vrstev jeho texty vyvolaly až nekritické nadšení. Na případu české recepce vidíme, že šíření Renanových spisů katolická církev vnímala jako ohrožení a vydání překladů doprovázela nevybíravá protirenanovská kampaň. Došlo tak paradoxně k tomu, že Ernest Renan, který usiloval o kultivaci veřejné debaty, se stal příčinou polarizace společnosti.

Miguel de Unamuno vstupoval na začátku 20. století do docela jiného kontextu. Díky změněné politické situaci a ideovému předpolí, které spoluvytvářely mimo jiné i překlady Renanových knih, u nás byl Unamuno přijat s velkým zájmem a méně rozporuplně než jeho předchůdce. Mnozí čeští čtenáři uvítali Unamunova díla umělecká i filosofická, s pochopením se setkaly Unamunova kritika racionalismu a pozitivistického myšlení i osobité hledání smyslu lidské existence. Intelektuální kruhy byly Unamunovi méně nakloněny, zejména jeho filosofickým pojednáním se vytýkala nesystematičnost a nepůvodnost; avšak navzdory veškeré kritice Miguel de Unamuno v naší zemi platil za angažovaného vzdělance a bojovníka za svobodu.

Jedinečné svědectví o Unamunově české recepci nám zanechala spisovatelova korespondence s jeho překladateli a dalšími vlivnými postavami prvorepublikové kulturní scény. Tento korpus nám rovněž dává cenné informace o fungování československého knižního trhu, o uskutečněných i zapomenutých nakladatelských projektech či o tom, jaké povědomí měl Unamuno o české kultuře a historii.

Zůstává smutnou skutečností, že ve zkoumaném období se Renanovým a Unamunovým odkazem soustavně zabývalo pouze několik málo českých intelektuálů. I přes omezený počet zasvěcených interpretů (za nejvýznamnější jmenujme Tomáše Masaryka, Václava Černého, Otakara Nováka a Zdeňka Šmída) se myšlenkový a literární přínos obou autorů pro českou

společnost mezi lety 1864 a 1948 jeví jako zásadní.

Résumé

Tato diplomová práce je věnována problematice české recepce Ernesta Renana a Miguela de Unamuna v letech 1864 až 1948. Za pomoci knižně vydaných překladů, kritik, recenzí, odborných článků a archiválií jsme se v ní pokusili vysvětlit dopad, který měla díla obou autorů na českou společnost. Nadto jsme se snažili zachytit význam Renanova a Unamunova myšlenkového odkazu, který spatřujeme v neutuchající touze po hledání pravdy, ve zkoumání možností a mezí lidského poznání, v důsledném propojování víry, filosofie, vědy a umění se životem i v odpovědném přijetí role veřejného intelektuála.

První kapitola se zaměřuje na interpretaci Renanova a Unamunova myslitelského odkazu. Druhá a třetí kapitola mapují českou recepci obou autorů, vykládají jejich přínos na poli literatury a filosofie, popisují strategie nakladatelů, kteří překlady Renanových a Unamunových knih uváděli na domácí trh, i ohlas, jež tyto publikace v naší zemi vzbudily.

Vzhledem k šíři tématu jsme si plně vědomi toho, že naše poznatky zdaleka nejsou vyčerpávající. Kvůli k omezenému počtu materiálů, jež jsme mohli pro potřeby práce využít, se nám reakci české společnosti na přeložené tituly podařilo rekonstruovat pouze částečně. Zatímco smýšlení zástupců inteligence odráží dobové kritiky, recenze a studie, o názoru široké veřejnosti si můžeme dovolit usuzovat na základě okrajových zmínek na přebalech knih, v předmluvách a v denním tisku. Specifický a ne zcela spolehlivý zdroj představují čtenáři pořizené vpisky, jež můžeme nalézt ve fondech Národní knihovny České republiky.

Nepodařilo se nám s jistotou potvrdit ani vyvrátit, zda si Ernest Renan nedopisoval s českými překladateli podobně jako Miguel de Unamuno. Dále by bylo třeba podrobněji doložit vývoj Unamunova vztahu k Renanovi, analyzovat Unamunovy výpisky z Renanových knih a šířeji okomentovat jeho články o bretonském mysliteli. Možnosti pro další zkoumání nabízejí také rešerše dobových periodik či kritické zhodnocení existujících překladů. V neposlední řadě by na naše bádání mohla navázat i studie o Renanově a Unamunově české recepci po roce 1948.

Přes veškeré tyto limity doufáme, že v rámci daného tématu práce shrnuje hlavní informace dostupné v sekundární literatuře, přináší nové objevy a pomáhá tak rozšířit současný stav poznání.

Resumen

Esta tesis está dedicada a la problemática de la recepción checa de Ernest Renan y Miguel de Unamuno entre 1864 y 1948. Nuestra investigación, basada en traducciones publicadas en forma de libro, críticas, reseñas, artículos científicos y documentos de archivo, trata de explicar el impacto que tuvieron las obras de ambos autores en la sociedad checa. Además, intentamos describir la importancia del pensamiento de Renan y Unamuno, que hallamos en un afán inagotable de buscar la verdad, explorar los límites y las posibilidades del conocimiento humano, unir escrupulosamente la fe, la filosofía, la ciencia y el arte con la vida y aceptar responsablemente el papel del intelectual público.

El primer capítulo está centrado en la interpretación de la herencia filosófica de Renan y Unamuno. El segundo y el tercer capítulo exploran la recepción checa de ambos autores, explican su aporte en el campo de la literatura y la filosofía, describen las estrategias de los editores que introdujeron las traducciones de Renan y Unamuno al mercado checo, y plasman la reacción que despertaron en nuestro país.

Con respecto a la complejidad del tema somos plenamente conscientes de que nuestras observaciones no son exhaustivas. Dado que la cantidad de materiales que pudimos utilizar para nuestro trabajo fue limitada, hemos logrado reconstruir sólo parcialmente la reacción de la sociedad checa ante las traducciones de los títulos renanianos y unamunianos. Mientras que el juicio de los representantes de la inteligencia se refleja en críticas, estudios o reseñas de época, la opinión del gran público la podemos deducir de alusiones marginales en prensa, prólogos o cubiertas de las publicaciones. Una fuente particular y no absolutamente fiable son las notas tomadas a mano que podemos identificar en los fondos de la Biblioteca Nacional de la República Checa.

No hemos conseguido confirmar ni refutar si Ernest Renan mantuvo una correspondencia con los traductores checos como Miguel de Unamuno. Además, habría que plasmar más detalladamente la evolución de la visión que Unamuno tuvo de Renan, analizar los apuntes que Unamuno tomó de los libros de Renan y comentar más ampliamente los artículos que Unamuno escribió sobre el pensador bretón. Una indagación de los periódicos de época o una crítica de las traducciones existentes nos ofrecen también perspectivas para investigaciones futuras. Encima, un estudio sobre la recepción checa

de Renan y Unamuno después de 1948 podría completar nuestro trabajo.

A pesar de esos límites esperamos que, en el marco del tema elegido, el trabajo resuma las informaciones más importantes disponibles en la literatura secundaria, presente descubrimientos nuevos y contribuya así a enriquecer el estado actual del conocimiento.

Seznam použité literatury

Primární literatura

Bdětež! Antikrist tu! Zbraň pro ovečky víry proti vlkům nevěry. Praha: Nákladem Bedřicha Augusta Crednera, 1864.

BĚLOHOUBEK, Antonín. *Rozmluvy s Václavem Černým.* Praha: Primus, 1998, 124.

BENEŠ, Edvard, Lewis EINSTEIN, Louis EISENMANN et al. *T. G. Masaryk: 1850-1925.* Praha: Orbis, 1925.

BRAVO, Francisco. Unamuno a národní hnutí. *Svitání: Československo-španělský čtrnáctideník.* 1938, roč. 1, č. 3, s. 8.

BRUNET, Gabriel. *Évocations littéraires.* Paris: Éditions Prométhée, 1930.

ČERNÝ, Václav. *První a druhý sešit o existencialismu.* Praha: Mladá fronta, 1992. ISBN 80-204-0337-X.

ČERNÝ, Václav. *Studie o španělské literatuře.* Praha: Cherm, 2008. ISBN 978-80-86370-36-1.

Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 102/71.

Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 12/64.

Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 19/104.

Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 24/179.

Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 25/122.

Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 39/153.

Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 43/70.

Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 45/181.

Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 45/182.

Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 45/183.

Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 46/85.

Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 47/129.

Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 51/86.

Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 8/102.

Fond přijaté korespondence, archiv Památníku Miguela de Unamuna. CMU, 84/103.

FUČÍK, Bedřich. *Paralipomena: Bibliografie Bedřicha Fučíka.* Praha: Triáda, 2006.

ISBN 978-80-86138-85-2.

- HÁLEK, Vlastimil. Arnošt Renan: Sociálním demokratům na uváženou sděluje Liga † 24. *Hlasy svatováclavské*. 1902, roč. 2.
- HELLO, Arnošt. *P. Renan, Německo a atheismus devatenáctého století*. Stará Říše na Moravě: Josef Florian, 1908.
- HELLO, Ernest. *Renan, Německo a atheismus XIX. stol.* Překlad z francouzštiny Josefa Floriana přehlédl Rudolf Voříšek. Praha: Universum, 1948.
- HULAKOVSKÝ, J. E. *Renan a Didon*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna, 1893.
- LASSER, Jindřich. *Evangelium podle sepsání Renana*. Praha: Nákladem katolického kněhkupectví B. Stýbla, 1864.
- LOWRIE, Donald A. *Masaryk de Tchécoslovaquie. Premier Président de la République tchécoslovaque*. Paris: Je sers, [1930].
- MACHOVEC, Milan. *Tomáš G. Masaryk*. Praha: Melantrich, 1968.
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *Z počátků Athenea: Texty z let 1883-1885*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2004. ISBN 80-86142-15-9.
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *La Russia e l'Europa. Studi sulle correnti spirituali in Russia*. Napoli: Riccardo Riddardi Editore, 1922.
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *The Making of a State. An English version, rrange and prepared with an introduction by Henry Wickham Steed*. London: George Allen & Unwin, 1927.
- NOVÁK, Otakar. Renan a literatura. *Český časopis filologický*. 1944/45, roč. 3, č. 1.
- NOVÁK, Otakar. *Renanova theorie slohu*. Praha: Filosofická fakulta University Karlovy, 1946.
- ORTEN, Jiří. *Hořký kruh: Korespondence s Věrou Fingerovou*. Praha: Torst, 1996. ISBN 80-85639-68-8.
- ORTEN, Jiří. *Spisy: Červená kniha*. Praha: Český spisovatel, 1994. ISBN 80-202-0504-7.
- ORTEN, Jiří. *Spisy. Modrá kniha*. Praha: Český spisovatel, 1994. ISBN 80-202-0490-3.
- ORTEN, Jiří. *Spisy. Žíhaná kniha*. Praha: Český spisovatel, 1993. ISBN 80-202-0421-0.
- PROKEŠ, Jaroslav. *Histoire tchécoslovaque*. Praha: Orbis, 1927.
- RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie*. Praha: Jan Laichter, 1933.
- RENAN, Arnošt. *Antikrist*. Přel. F. P. Soukup. Praha: Dělnická tiskárna, 1897.

- RENAN, Arnošt. *Apoštolé. Dějiny počátků křesťanství od smrti Ježíšovy až k velkým misiím sv. Pavla*. Přel. Bořivoj Vajgrt. Praha: Vzdělávací bibliotéka, [1896?].
- RENAN, Arnošt. *Filosofická dramata*. Praha: Karel Stan. Sokol, [189-?].
- RENAN, Arnošt. *Život Ježíšův*. Druhé, opravené vydání. Praha: A. G. Steinhauser, 1864.
- RENAN, Arnošt. *Život Ježíšův*. Přel. Fr. P. Soukup. Druhé nezměněné vydání. Praha: Grafie, 1913.
- RENAN, Ernest. *De l'avenir religieux des sociétés modernes* [online]. [cit. 2015-04-13]. Dostupné z: http://fr.wikisource.org/wiki/De_l'Avenir_religieux_des_sociétés_modernes
- RENAN, Ernest. *La crise religieuse en Europe*. [online]. [cit. 2015-04-13]. Dostupné z: http://fr.wikisource.org/wiki/La_Crise_religieuse_en_Europe
- RENAN, Ernest. *Les Sciences de la nature et les Sciences historiques* [online]. [cit. 2015-04-13]. Dostupné z: http://fr.wikisource.org/wiki/Les_Sciences_de_la_nature_et_les_Sciences_historiques
- RENAN, Ernest. *Vie de Jésus* [online]. Paris: Michel Lévy Frères, 1863 [cit. 2015-04-13]. Dostupné z: http://fr.wikisource.org/wiki/La_Vie_de_Jésus/Texte_entier
- RENAN, Ernest. *Vzpomínky z dětství a jinošství*. Přel. Karel Šafář. Praha: Jan Svátek, 1925.
- RENAN, Ernest. *Vzpomínky z mládí*. Přel. Adolf Gottwald. Praha: Karel Stan. Sokol, 1913.
- RENAN, Ernest. *Život Ježíšův*. Přel. Adolf Gottwald. Praha: Nakladatelství J. Otto, [1917].
- ŠMÍD, Zdeněk. Pohledy v Evropu: Nový Unamuno. *Lidové noviny: příloha Literární pondělí*. 1934, roč. 1, č. 1.
- STREET, C. J. C. *President Masaryk*. London: Geoffrey Blen, 1930.
- ŠTULC, Václav. *Renan a pravda čili Úvahy o knize Renanově „Život Ježíšův“*. Praha: Tiskem a nákladem Rohlíčka a Sieverse, 1865.
- UNAMUNO, Miguel de. *Abel Sánchez: Příběh vášně*. Přel. Václav Jiřina. Praha: Aventinum, 1928.
- UNAMUNO, Miguel de. *Abel Sánchez: Příhoda náruživosti*. Přel. Miloš Ruppeltdt. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská, 1941.
- UNAMUNO, Miguel de. *Celý muž*. Přel. Zdeněk Šmíd. Praha: Adolf Synek, 1933.
- UNAMUNO, Miguel de. *Epistolario americano*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 1996. ISBN 9788474819816.
- UNAMUNO, Miguel de. Mazzini y Renan. *La Nación*. 1920, 17. ledna 1920.

- UNAMUNO, Miguel de. *Mé náboženství* [online]. [cit. 2015-04-13]. Přel. Michal Špína. Dostupné z: <http://www.malvern.cz/citanka/unamuno.html>
- UNAMUNO, Miguel de. *Mír ve válce*. Přel. Karel Eger. Praha: Česká grafická unie, 1932.
- UNAMUNO, Miguel de. Poesías de Unamuno. *Cataluña*. 1911, 29. července 1911 [online]. [cit. 2015-04-13]. Dostupné z: http://gredos.usal.es/jspui/bitstream/10366/80613/1/CMU_3-73.pdf
- UNAMUNO, Miguel de. Renan sobre la política. *El Mercantil Valenciano*. 1919, 10. září 1919 [online]. [cit. 2015-04-13]. Dostupné z: <http://gredos.usal.es/jspui/handle/10366/81537>
- UNAMUNO, Miguel de. *Španělské essaye*. Přel. Zdeněk Šmíd. Brno: J. V. Pojer, 1937.
- UNAMUNO, Miguel de. *Teta Tula*. Přel. Miloš Ruppeldt. Bratislava: Spoločnosti priateľ'ov klasických kníh, 1931.
- UNAMUNO, Miguel de. *To je chlap*. Přel. Miloš Ruppeldt a Jozef Felix. Bratislava: Vydavateľstvo Elánu, 1945.
- UNAMUNO, Miguel de. *Tragický pocit života v lidech a v národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Symposion, 1927.

Sekundární literatura

- AGUINAGA, Carlos Blanco. *Juventud del 98*. Madrid: Siglo XXI de España, 1970. ISBN 84-306-0022-1.
- ALAYA, Flavia M. Arnold and Renan on the Popular Uses of History. *Journal of the History of Ideas*. 1967, roč. 28, č. 4.
- BELISOVÁ, Šárka. České překlady z francouzské literatury. In: *Kapitoly z dějin českého překladu*. Praha: Karolinum, 2002.
- CÉSAIRE, Aimé. Pojednání o kolonialismu. Přel. Karolína Koukolová. *Plav*. 2013, roč. 9, č. 11, s. 21–23.
- ČERVENKA, Miroslav, Vladimír MACURA, Jaroslav MED et al. *Slovník básnických knih: Díla české poezie od obrození do r. 1945*. Praha: Československý spisovatel, 1990. ISBN 80-202-0217-X.
- CHADBOURNE, Richard M. Renan's Revision of His Liberté de Penser Articles. *PMLA*. 1951, roč. 66, č. 6.
- FOUSEK, Michal. Tolstoj a Unamuno – Vojna a mír ve světle intrahistorie. In: GRAUOVÁ,

- Šárka. *Literární paměť a kulturní identita: Osm studií pro Annu Houskovou*. Praha: Torst, 2008.
- FOX, Edward Inman. *Ideología y política en las letras de fin de siglo (1898)*. Madrid: Espasa-Calpe, 1988. ISBN 9788423918720.
- GUGGENHEIM, Michel. Le Patriotisme de Renan. *The French Review*. 1954, roč. 28, č. 2.
- HENNEMAN, John Bell. An Ancient and a Modern Philosophical Thinker. *The Sewanee Review*. 1906, roč. 14, č. 1.
- INGERSALL, Robert G. Ernest Renan. *The North American Review*. 1892, roč. 155, č. 432.
- KOUŘÍM, Zdeněk. Unamuno y Checoslovaquia. *Cuadernos de la cátedra Miguel de Unamuno*. 1964–1965, XIV–XV.
- LAFUENTE, Avelina Cecilia. *Antropología filosófica de Miguel de Unamuno*. Sevilla: Publicaciones de la Universidad de Sevilla, 1983. ISBN 84-7405-256-4.
- NEUBAUER, A. M. Ernest Renan. *The Jewish Yuarterly Review* 1893, roč. 5, č. 2.
- PITT, Alan. The Cultural Impact of Science in France: Ernest Renan and the Vie de Jésus. *The Historical Journal*. 2000, roč. 43, č. 1.
- SALCEDO, Emilio. *Vida de don Miguel: Unamuno, un hombre en lucha con su leyenda*. Salamanca: Anthema Ediciones, 1998. ISBN 84-922437-4-0.
- SÁNCHEZ, Juan A. Krize rozumu v Unamunově kontextu. In: HOUSKOVÁ, Anna a Vladimír SVATOŇ. *Konec a počátek*. Praha: FF UK, 2012.
- SAID, Edward W. *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. Přel. Petra Nagyová. Praha; Litomyšl : Paseka, 2008.
- SAPHIRO, Gary. Nietzsche contra Renan. *History and Theory*. 1982, roč. 21, č. 2.
- SINGLEY, Carol J. Race, Culture, Nation: Edith Wharton and Ernest Renan. *Twentieth Century Literature*. 2003, roč. 49, č. 1.
- ŠIŠMIŠOVÁ, Paulína. Miguel de Unamuno v slovenčine. In: VALCEROVÁ, Anna. *Preklad a tlmočenie a jeho didaktická transformácia*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2005, s. 282. ISBN 80-8068-401-4.
- ULIČNÝ, Miloslav. *Historia de las traducciones checas de literaturas de España e Hispanoamérica*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0888-X.
- UNAMUNO PERÓN, María de la Concepción de. *Miguel de Unamuno y la cultura francesa*. Salamanca: Universidad de Salamanca, 1991. ISBN 9788474816648.